

B. Varga Judit

Kényszer ellenére

Szaléziak és a kommunizmus

Fiataloknak

Az Olvasóhoz

A bíboros az imazsámolyán térdelt. Imádkozott és elmélkedett. Este fél kilenc volt, karácsony másnapja, Szent István első vértanú ünnepe. A magyar labdarúgás minden idők legnagyobb figyelmével kísért rangadója véget ért; ezen a vasárnapon a Ferencváros 5:3-ra győzte le ősi riválisát, a második legrégebben alapított magyar sportegyesületet, az Újpestet. A későbbi Aranycsapat tagjai, a Czibor Zoltán és Kocsis Sándor fémjelezte Fradi huszonkétezer szurkolónak nyújtott önfeledt pillanatokát 1948. december 26-án. „A tettek pártja”¹ ugyanezen a napon rendőrtisztekkel nyomult be az esztergomi prímási palotába, hogy a magyar katolikus egyház 56 éves vezetőjét őrizetbe vegye.

Mindszenty József letartóztatása, a 39 napos vizsgálati fogság alatti fizikai, lelki és szellemi megkínzása, majd az ezt követő ötnapos koncepciós pere papok, szerzetesek és egyszerű hívő emberek kommunista diktatúra alatti sorsát vetítették előre – haraggal és részrehajlással a hatalom részéről.

Ettől kezdve nyíltan és félreérthetetlenül folyt a fékezhetetlen élet-halál harc a „klerikális reakció”² képviselői ellen. A társadalomra rákényszerített elfordulás Istentől, az ő szolgálatától és az embertársaktól egyéni és kollektív bűnök áradatát engedte szabadon. A kis vétkek egyre súlyosabb tettekbe torkollottak – evilági törvényekkel írták felül, fogalmazták újjá, hamisan legalizálva a lelkiismereti szabadság ősidők óta létező és elfogadott, írott- íratlan szabályait. A történelem számtalanszor bizonyította: *kényszer ellenében is* lehet máshogyan, a lelkiismeretünk szerint gondolkodni és cselekedni.

6 340 424 római katolikus vallású állampolgárt és 2 014 707 reformátust,³ egy ország lakosságának 89,7 százalékát (!) a legbejártottabb diktatúra sem volt képes átnevelni, de egy időre elhallgattatni igen – megfélemlítéssel, szenvedéssel, halállal. A tettek pártja nem nézte tétlenül az iskolai államosítások és a hitoktatás ellen tiltakozó szülők százezres tömegeit, a Mária-évben országszerte megmozduló négy és félmillió hívő ember zarándoklatát. Válaszként közismert egyházi vezetőket zártak börtönbe. 1948 fekete éve volt a magyar egyházaknak. A Máriapócs melletti falu plébánosát, Asztalos Jánost június 3-án tartóztatták le, Lénárd Ödön piarista szerzetest, az Actio Catholica kulturális titkárát június 17-én. Augusztus 24-én házi őrizetbe vették, majd szeptember 8-án letartóztatták Ordass Lajos evangélikus püspököt. A bíboros környezetére novemberben került sor. Zakar András személyi titkár, Beresztóczy Miklós kanonok, az Actio Catholica budapesti igazgatója, Ispánki Béla korábbi érseki szertartó – mindhárman az Andrássy úti épületblokkban túl voltak már a gumibot diktatúrája szülte jegyzőkönyvek aláírásán. A bíboros volt az első, aki vette a bátorságot és neve mellé odatette a C. F. betűket. Coactus feci, azaz kényszer hatására írta alá a beismerő vallomásnak nevezett, a kommunista bíróság által perdöntő bizonyítékként kezelt dokumentumot. Ugyanezt írta neve alá a három és fél múlva letartóztatott szalézi tartományfőnök, Ádám László is. Ő annak az abszurd pernek volt a XIII. rendű vádlottja,

amelyben kilenc ávóst, két civilt és öt szalézi szerzetest ítéltek el. A 39 éves Sándor István örökfogadalmas testvért az államvédelem két tisztjével együtt halálra.

1948 karácsonya más volt, mint a többi. Családok milliói döbbsenek rá, hogy folytatódik az alig elmúlt háború borzalma, amelyben nem voltak tekintettel a végtelen Istenre, így a véges emberrel szemben is könnyebben követtek el bűnöket. A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett korszak egy nagy közös ateista, kommunista összefüggésrendszerbe kívánta terelni az állampolgárokat. Tudták, hogy a történelemből nem lehet katapultálni, azzal viszont nem számoltak, hogy a csak rossz lehetőségeket kínáló zsákutca-helyzetek ellen viszonylag gyorsan fellázad az ország. A munkások hamar rájöttek, hogy nem övék a gyár, a parasztok a Horthy-korszak birtokviszonyai után nosztalgiáztak, a rendőrtoborzásra Budapestre jött fiatalok pedig nem értették miért fordulnak el tőlük a villamoson, amikor ávós egyenruhájukban vannak. Az általában hat-, nyolc-, tízgyerekes falusi családokból, vagy a főváros peremkerületeiből származó félárva fiúk hamar megtapasztalták az új karhatalom emberellenességét. 1950 elején karácsony másnapját törölték a munkaszüneti napok sorából, az elnevezés fenyőünnep lett... Mégis sokaknak meggyőződése volt, hogy a kommunizmus Magyarországon rövid életű lesz. Ezt gondolták a szaléziakkal együtt elítélt ávós fiatalok is, amikor ők valóban összeesküvést szerveztek a rendszer ellen. És ezt gondolta Sándor István vértanú is; azért igyekezett a fiatalokat a tiltó *kényszer ellenére is* vallásos irodalommal ellátni, hogy ne álljon be nagy törés az életükben.

Mindennek kibontásáról, megértetéséről próbál szólni ez a könyv megbolygatva az arkánumpfegyelmet és vallva, hogy az igazi történelemfeltárás elsősorban etikai megközelítést jelent – harag és részrehajlás nélkül. Azért, hogy a hazának és az egymásnak okozott sebek a mai fiatalokban gyönggyé válhassanak, a múlt ne uralkodhasson rajtunk, rajtuk többé.

E szerény kötetet a kommunista vallásüldözést itthon és külföldön megélt, Istenben boldogult szaléziaknak ajánlom, különösen Ádám László és Edelényi István tartományfőnököknek, az élők közül pedig Havasi József atyának és Roboz Etelka nővérnek, akik a legtöbbet áldozták azért, hogy *minden kényszer ellenére* Isten jóságát közvetíthessék az embereknek.

Köszönöm Ábrahám Béla jelenlegi tartományfőnököknek, hogy a könyv megírására biztatott és azt lehetővé tette.

Köszönettel tartozom a lektoroknak, P. Havasi Józsefnek és Soós Viktor Attilának, akik mint mindig, most is önzetlenül átadták tudásukat. Köszönöm az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára kutatótermi szolgálatát ellátó munkatársainak a készséges segítséget, Gyarmati György főigazgató engedélyét az iratok térítésmentes közlésére, és hálás vagyok Zádor Ildikó referensemnek a dokumentumok olvasása közötti őszinte beszélgetésekért. A Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárat vezető Pál Ferencnek különös hálával tartozom, amiért az épületük felújítása alatti időszakban is lehetővé tette számomra a kutatómunkát.

Budapest-Óbuda, 2016. január, Szalézi Szent Ferenc emléknapján

A szerző

I like Don Bosco

Jézus Krisztus szeretetére a szüleim tanítottak. A Szűz Mária iránti tiszteletet a szalézi atyák sugalmazták. Egyébként nekik köszönhetem papi hivatásomat.

Szent II. János Pál pápa

Napóleon éppen útban volt Szent Ilona szigetére a Bellerophon angol hadihajó fedélzetén, amikor a Szárd-Piemonti Királyság egyik Torino közeli tanyáján a Szalézi Társaság alapítója megszületett. A szegény, dolgos parasztcsaládban 1815. augusztus 16-án világra jött gyermeket a korabeli szokás szerint másnap megkeresztelték Castelnovo d'Astiban (ma: Castelnovo Don Bosco), a Szent András plébániatemplomban. A keresztségben a Giovanni Melchior (János Menyhért) nevet kapta.

Pápasága tizedik esztendejében II. János Pál az „Ifjúság atyja és mestere” kitüntető elnevezéssel illette az akkor már 54 éve a szentek sorába emelt egykori tanyasi fiút. Bosco Szent János varázsa ma is a legkülönbélebb kultúrák fiataljait kapcsolja össze 132 országban. Mi volt a titka ennek a nem mindennapi embernek, akit már a saját korában a 19. század csodatevőjének neveztek? Mitől hat ma is, hogy fiatalok ezrei viselik az *I like Don Bosco* feliratot szívük fölött a pólójukon, vagy a csuklójukat körbeölelő szilikon karkötőkön, matricákon, kulcstartókon? Én 2013. április 25-én Nagyszombaton kaptam az első ilyen kitűzőt a Szent ereklyéjének szlovákiai tartózkodása alkalmával.⁴

Don Bosco nevére ma nem egészen fél másodperc alatt 46 millió találat érkezik a legnépszerűbb kereső hálón, míg Ferenc pápára ugyanennyi idő alatt 699 ezer. A kortársai közül az Itáliát egyesítő Garibaldi és az *Aidával* berobbanó Verdi előzik meg a találatok versenyében, ám a német vaskancellár, Bismarck és az 1865 óta kisebb megszakításokkal Torinóban élő Kossuth Lajos jócskán lemaradnak mögötte. Napóleonra is csak alig több mint negyedmillió címszó érkezik hasonló töredék idővel.

Don Bosco titka az volt, hogy valós válaszokat adott korának valós kérdéseire, és volt bátorsága ezeket a kérdéseket a legmagasabb fórumokon is feltenni. Átalakuló korban élt, bonyolult társadalmi, politikai változásokkal, forradalmakkal, háborúkkal és népmozgásokkal fűszerezett időszakban, amikor a gőz ereje formálta az időt meg a teret, és minden addigi emberi képzeletet fölülmúlóan gyorsult fel a világ.

Különösen szüksége volt az új élethelyzetbe került fiataloknak Bosco atya kedvenc biztató szavára, a coraggio-ra. *Bátorság, gyerünk, meg tudod csinálni!* – súgta az elbizonytalanodott kamaszok fülébe a gőzkorszak szentje.

Valóban a nevelők fejedelme volt, igazi educator princeps⁵, akinek elég volt annyi, hogy valaki fiatal, s ő máris nagyon szerette. A szobaajtáján lévő felirat – *Da mihi animas, cetera tolle* (Lelkeket adj Uram, minden mást vegyél el!) – ma a Szalézi Társaság címerében szereplő jelmondat. A lelkek megmentéséért tett fogadalma megtartását az anyaméhben kapott mély hitéből táplálkozó életerő, az eredeti, nemes értelemben megélt kitartó bátorsága, kurázsija segítette. A szociálisan érzékeny és aktívan fellépő modern embert testesítette meg úgy, hogy merészsége sosem volt meggondolatlan és vakmerő, nem terjedt ki az ítélezésre, az önálló véleményalkotás határtalanságára, sokkal inkább volt humánus és demokratikus, befogadó és kezdeményező, barátság- és mosolypárti. A langyos katolikusokat ő is bátorította jó olvasmányok terjesztésével. A liberális és protestáns propaganda előretörését folyóirat alapítással és könyvkiadással ellensúlyozta. Szilárdan meg volt győződve arról, hogy az ifjúságot, még a társadalom peremén élő, az utcákon csavargó részét is meg lehet tanítani a negatív tapasztalatok, káros vagy bűnös szokások megelőzésére pozitív kommunikációval és jó élmények biztosításával. Saját nevelési gyakorlatában a megelőzés optimizmusát helyezte a

középpontba az uralkodó, a megtorlás és elnyomás pedagógiáját alkalmazó represszív módszerrel szemben. Fő művében, a preventív nevelésnek otthont adó oratóriumban harmóniát tudott teremteni az alacsony érzelmi motiváltságból érkezőkben. Mindenkinek a barátjává vált és neki is mindenki a barátja lett. Az oratóriumok tanórái, kirándulásai, játéka, sportlehetőségei, zenekara, színi előadásai és nem utolsósorban imádságos órái mind a teljes ember fejlődését szolgálták.

Don Bosco életének hatósugara hatalmasra tágult; ez nemcsak a missziók elindítását jelenti és az országok, iskolák, oratóriumok és lájkok számát, hanem a mindenkori pápák elismerését is. Don Bosco IX. Pius pápától elsőként kapott felhatalmazást arra, hogy bárhol gyóntathasson. A gyermekek gyóntatásában ritka példáját adta a kitartásnak és a türelemnek. A gyóntatószékben páratlan összeszedettséggel ült, lábát kis zsámolyra helyezve térdét összetette és mindvégig így maradt, akár kettő, vagy akár három-négy órát tartott is a szentgyónás. Gyóntatott vonaton, omnibusz bakján, a mezőn sétálva, bokor mögött a városban, ahogy a fiatalok igénye parancsolta. (Posztmodern korunk liberalizmusa vajon mennyire tolerálná és értené meg a gyóntatás ezen formáit?). Amikor a világi segítői számára megalakította, és a Szentszék elismerte a Szalézi Társaság harmadik ágát, a Szalézi Munkatársak Jámbor Egyesületét, IX. Pius maga kívánt az első cooperator lenni.

XIII. Leó pápa a római Szent Szív templom építését bízta rá. Életének utolsó hét évében Franciaországban és Spanyolországban járt gyűjtőkörutakon, hogy a templom felépülhessen, ami meg is történt 1887-ben.

Halálának, égi születésnapjának 100. évfordulóján, 1988. január 31-én II. János Pál pápa így emlékezett róla: „Don Boscót az Egyház legnagyobb rendalapítói között tartjuk számon. Jellemzésénél számos tulajdonságát kell figyelembe vennünk, melyek együttesen határozzák meg szellemének eredetiségét: új, vonzó, apostoli lelkületű iskolarendszert alapított, buzgón terjesztette Szűz Mária tiszteletét, akit elsősorban a Keresztények Segítségeként és az Egyház Anyjaként tisztelt. Példát mutatott az egyházi ügyek lojális, de ugyanakkor bátor értelmezésében, tapintatos, de hathatós közvetítő szerepet vállalva az akkori nehéz időkben az Egyház és az állam között. Reális és gyakorlatias apostol volt, nyitott az új találmányok iránt, a katolikus missziók lelkes szervezője, az ifjúság, különösen a szegény ifjúság szeretetének és megnyerésének nagyszerű példaképe, egy olyan eredményes és zseniális nevelési módszer mestere, melyet értékes ajándékként kell megőriznünk és továbbfejlesztenünk.”⁶

Ferenc pápa Bosco Szent János születésének bicentenáriumán tiszteletét tette Torinóban, a hajdani libák völgyében (piemonti nyelvjárásban: Valdoc) megalapított első oratóriumban és a Don Bosco által ide építtetett Segítő Szűz Mária-bazilikában. A valdocói oratórium, ahol a fiatalok barátja nyugszik üvegkoporsóban, mai is Torino szegénynegyede, csak nem a piemonti falvakból érkező, a nagyvárosban szerencsét próbálók, hanem többségében afrikai és arab bevándorlók lakják. A nemrégiben *Ferenc pápa és Don Bosco* címmel, olasz és spanyol nyelveken megjelent könyvben a Szentatya „szalézibarát” jezsuitának vallja magát. A pápáról tudható, hogy gyermekként eljárt a Szalézi Szent Ferenc-oratóriumba és 1949-ben egy évig a Ramos Mejía szalézi intézet diákja volt. Életének erről az időszakáról szóló beszámolója a szalézi pedagógia lényegére tapint: „A szalézi intézet, azáltal, hogy a tudatunkat ráébresztette a dolgok valós mivoltára, egy olyan katolikus kultúrát hozott létre, ami egyáltalán nem volt »bigott«, vagy »zavarodott«. A tanulás, a másokkal megosztott élet értéke, a társadalmi utalások azokra, akik a leginkább rászorulók; a sport, a készségek, az együttérzés... Minden valódi volt, és olyan szokásokat alakított ki, amelyek együttesen egy életformává váltak.”⁷

Don Bosco gyakran ismételte: „A sok jótévő között kedvet kapunk a jóra.” És valóban, számos jótévő állt mögötte: miniszterek, grófok, hercegnők, királyok és maga a pápa is. Don Bosco a legtapintatosabb és legleleményesebb módokon tudott kérni; körleveleket írt,

tombolajátékokat, szeretetvásárokat kezdeményezett, amikor mindennapi forrásai kiapadni látszóttak. Valódi tekintéllyel rendelkező, hiteles példakép volt, olyan gyarapító *auctoritas*, aki tudta, hogy az imádsággal telt magányos óráinak értéke a fiatalokkal töltött minőségi időben mérhető.

Utolsó éjszakáján három kedves tanítványa, Rua Mihály atya, aki első utóda lesz a rendfőnöki szolgálatban, a titkára, Bonetti atya és az első szalézi misszió vezetője, Argentína püspöke, Cagliero voltak mellette. 1888. január 31-én 4 óra 45 perckor adta át lelkét az Úrnak. 72 évet, 5 hónapot és 15 napot élt. Aznap délutánra egész Torinót bejárta a gyász hír; a boltok és a műhelyek leálltak, az ajtókra kiírták: Don Bosco halála miatt zárva.

A róla készült utolsó felvételeken nagy karosszékekben ül miseruhában – a lelke már az Úré, a teste még szeretett népe között van. A tisztelők egész nap özönlöttek a Segítő Szűz Mária-bazilikába; volt, aki az olvasóját, volt, aki a zsebóráját vagy a zsebkendőjét érintette a halott testhez.

Don Bosco halálakor 773 szalézi szerzetes élt 57 rendházban. A nővérek száma 165 volt 28 intézménnyel. Első utóda, Don Rua irányítása alatt 341 szalézi alapítvány született, többek között Észak-Amerikában és Dél-Amerikában is. Ma a világ második legnagyobb szerzetesközössége; 15.560 szalézi pap vagy testvér él 132 országban és folytatja Don Bosco művét. A nővérek több mint 14 és fél ezren vannak. A világi munkatársak (harmadrend) létszáma mintegy 24 ezer. 2372 oratóriumot, 4469 iskolát és 1168 szociális intézményt működtetnek közösen. Hazánkban 33 szalézi szolgálat jelenleg, hétszer kevesebb, mint a kommunista diktatúra kezdetén.

Ma legalább annyira sürgető feladat, mint Don Bosco idejében, hogy a nevelés életcél és társadalmi cél legyen. A világnak valószínűleg soha nem volt még akkora szüksége olyan nevelőkre, mint Don Bosco és követői, akik az egész életüket a fiatalok növekedésének rendelik alá. Az ilyen elköteleződés méltó arra, hogy megkapjon minden elismerést és támogatást, a lehető legtöbb lájkot a hálás szülőkön kívül a világi közösségek vezetőitől is.

Jókedvvel, bőséggel

Isten másokért teremtett bennünket.

Bosco Szent János

Zuhogó eső, térdig sár, kopott kolostor, rozzant istálló, szájalmas gazdasági épület, kis fatornyos templom és paprikás krumpli – ez fogadta a cavagliai Szent István Magyar Intézetből⁸ érkező szalézi növendékek csoportját Péliföldszentkereszten. Ők voltak a leendő magyar szaléziak, akik 1913. november 6-án, egy csütörtöki napon a nyergesújfalui állomástól gyalogoltak a Gerecse szívében álló kegyhely felé, az új otthonukba. Don Boscótól örökölt karizmával, vidám lélekkel érkeztek, s a még sokáig nem tapasztalható bőség sem törte meg jókedvüket.

Az alig pár száz főt befogadni képes szerény barokk templomban Jézus keresztfájából származó apró darabot őrzik ma is. Dr. Csernoch János hercegprímás a cavagliai pap- és szerzetesképző intézetet Magyarországra tervezte áthelyezni a szaléziak letelepítésének szándékával, ezért az Esztergom közeli Szentkereszt búcsújárárhelyet Mogyorós fiókegyházzal együtt nekik adományozta. Nem egészen három tucat fiatalember kezdte el építeni az első magyar szalézival, az ekkor már éltes dr. Zafféry Károllyal – aki örökfogadalmát Don Bosco első utóda, Don Rua kezébe tette le még 1901-ben, több mint hatvan évesen – és dr. Walland Ferencsel, a fiatal szlovén nemzetiségű igazgatóval a szentkereszti művet, melyből hamarosan hittudományi főiskola és az ország 17 másik településén rendházak, iskolák, internátusok, oratóriumok, nyomda és kiadó sarjadtak.

A Nagy Konstantin császár által kiadott vallásszabadsági rendelet, a Milánói Ediktum 1600. évfordulóját ünnepelte az Egyház a szaléziak magyarországi letelepedésekor. X. Pius ült 257. pápaként Szent Péter trónján, és a hosszú 19. század minden vallási nehézsége, új szellemi áramlatai ellenére a katolikus hívek száma radikálisan növekedett. Míg száz évvel korábban Angliában 120 ezer katolikus volt, a nagy háború előtti utolsó boldog évtizedben már kétfélmillió, Németországban hatmillióról emelkedett 16 millióra, Hollandiában az összlakosság kétötödét tették ki a korábbi egyötöd helyett, de Svájcban, a Balkán-félszigeten és Törökországban is számottevő növekedés ment végbe. Észak-Afrikában 15 ezerről 500 ezerre, Ázsiában egymillióról hatmillióra, az Egyesült Államokban 36 ezerről tízmillióra duzzadt az Anyaszentegyházhoz tartozók száma.⁹ A magyar korona országaiban a népesség több mint fele, 10.888.138 lélek volt római katolikus, a görög szertartású katolikusok száma is meghaladta a kétfélmilliót az 1910-es népszámlálás szerint.¹⁰ Az adatok a korábbi összeírások tendenciáit mutatták, azaz nőtt a katolikus hívek száma.

A Szalézi Társaság Rua Mihály vezetése alatt szintén rendkívüli ütemben gyarapodott. Rektorsága¹¹ idején (1888-1910) 64-ről 341-re nőtt a szalézi házak száma; 1889-ben Svájcban, 1890-ben Kolumbiában, 1891-ben Algírban és a Szentföldön, 1892-ben Mexikóban, 1894-ben Portugáliában, Venezuelában és Peruban, 1895-ben Lengyelországban, Ausztriában, Tuniszbán és Bolíviában, 1896-ban Egyiptomban, Fokföldön és az Egyesült Államokban, 1897-ben Salvadorban, 1898-ban az Antillák szigetvilágában, 1903-ban Törökországban és Máltán, 1906-ban Elő-Indiában és Kínában, 1908-ban Mozambikban, Hondurasban, Costa Ricán és a Panama köztársaságban létesültek intézetek. Mindez akkor történt, amikor London volt a világ legnagyobb városa, de a figyelmesebb újságírók már azt jóslták, hogy 1920-ra New York veszi át ezt a szerepet.

Don Rua utóda a rendfőnöki székben Albera Pál lett; mindketten személyesen ismerték Don Boscót, a keze alatt váltak szalézivá. Don Albera 12 esztendő rendfőnöksége alatt több mint

80 új intézet született. Nicaraugába, Magyarországra, Bajorországba, Kubába, Írországra és San Marinóba ő telepítette le Don Bosco követőit.

Kormányzása negyedik évében háború zúdult Európára, s a magyaroknak Olaszország május 23-i hadüzenetével megszűntek a kapcsolataik a torinói elöljárókkal. A hadüzenet előtt egy héttel Albera Pál hosszabb levélben búcsúzott el a magyar szalézi munkatársaktól.

Don Bosco harmadrendjének első hazai képviselője lovag Lonkay Antal¹² tanár, közíró, műfordító, lapalapító-szerkesztő volt, akit még a 19. század legnagyobb magyar portréfestője, Barabás Miklós is megörökített.¹³ Lonkay személyesen Don Bosco kezéből vette át munkatársi felvételi okmányát római zarándokútjáról hazatérőben, a torinói oratóriumban. Itthon lelkesen kezdte meg a munkatársak toborzását. Nem egészen két év elteltével saját ígérettétele után, 1882 május közepén büszkén adta hírül, hogy második magyar munkatársaként, Glósz Lajos fülekpüspöki káplán kötelezte el magát Don Bosco lelkeségének. Magyarországon viszonylag hamar, a munkatársak egyesületének 1876-os szentszéki jóváhagyását követő évtizedben megindult a világi segítők szervezése.¹⁴ Hozzájuk szólt a kezdetben havonta, ma hazánkban évi öt alkalommal megjelenő *Szalézi Értesítő*,¹⁵ amely eredetileg a munkatársak közlönyeként és adakozásából jelent meg.

A rendfőnök sajnálattal tudomásul vette a *Szalézi Értesítő* magyarországi ideiglenes felfüggesztését, és levelében kérte, hogy a munkatársak imádkozzanak a Segítő Szűzanyához, hogy akadályozza meg az újabb hadüzenetek váltását és mielőbb hozza vissza a világra a békét, hogy Don Bosco fiai minden erejüket és tehetségüket továbbra is a keresztény gyermeknevelés és lélekmentés művének szentelhessék.¹⁶

Az akkor még közös osztrák-magyar rendtartományból¹⁷ a háború első évében 203-an vonultak be. Két lelkészi érdemkereszt, több osztrák vitézségi érem, egy bajor másodosztályú érdemkereszt koronával és kardokkal, 11 német vaskereszt, valamint számos tiszti és altiszti kinevezés, illetve előléptetés tanúskodtak a szaléziak bátorságáról, híres kurázsijáról. Hatan életüket veszítették a haza oltárán. Az első szentkeresztigazgató, dr. Walland Ferenc tábori lelkész volt az orosz, majd az olasz fronton. Megkapta a másodosztályú lelkészi érdemkeresztet a piros-fehér szalagon, később hadosztály-plébános lett. A háború végén IV. Károly magyar király a Ferenc József-rend lovagkeresztjét adományozta neki. A szalézi világ Don Bosco halálának 30. évfordulóját ülte éppen ekkor.

A katonai szolgálatot teljesítő Walland helyébe a lengyel Plywaczyk Szaniszló lépett. A szentkereszt szűk intézetben egyre tarthatatlanabbra fordult a nagyszámú növendékek sorsa, ezért Plywaczyk igazgató egy új épület felépítésére buzdította a munkatársakat. Hivatkozott az 1915-ös év kettős jubileumára; Don Bosco születésének és a Segítő Szűz ünnepe elrendelésének¹⁸ centenáriumára: „A vészharang kongásának, az ágyúk dörgésének nem szabad elfojtania a békés munka szerény apostolainak jajkiáltását, kik szintén a nemzet jövőjét akarják biztosítani az ifjú nemzedék fölnevelésével.”¹⁹ A háború pusztítása közepette, október 20-án, azon a napon, amelyre virradóra a véres 3. isonzói csatában az olasz ágyúk ontották a gránátokat a Monarchia Dolje-Vodil Vrhön lévő állásaira és a francia fronton Arrastól északra 75 ezer brit és kanadai gyalogos volt túl a német gépfegyverek elleni rohamon, ami 20 ezer brit katona halálát okozta, a megálmodott új ház alapjai már a földben voltak és az ünnepélyes alapkövetétel is megtörtént. A jókedv és a bőség azonban még váratott magára Péliföldszentkeresztben. A rövid örömet kiváltó építkezés hamar elakadt, az alig pár méteres falakat apránként elbontották. Így szegényes, de legkézenfekvőbb megoldásként kibérelték a mogyorósbányai egyemeletes épület szélfúttá szobáit a novíciusok számára. A kastélynak hívott vagy inkább csúfolt rideg iskolába egy olasz szalézi papnövendék, Bonato Antal hozott vidámságot 1916 szeptemberétől. Ő az, akit később a mindenkori szalézi novíciusok a szeretetteljes „Toni Hungaricus” elnevezéssel illeltek. A „kastély” kispapjai a nagyszombati érseki főgimnáziumban vizsgáltak – a krónikák szerint mindig fényes eredménnyel.

A háborús évek nyomorúsága ellenére, vagy talán annál inkább, szaporodott a hívek és a kispapok száma. A háború harmadik őszén újabb novíciusok öltöztek be, akik elhelyezéséről gondoskodni kellett. Ideiglenesen a stájerországi Wernsee-be, illetve a bajorországi Ensдорfba kerültek Mogyorósbányáról.

A megoldást a politikai fordulatokban bővelkedő utolsó háborús ősz hozta. Egy vendéglő és egy gyógyszertár megvétele oldotta fel a szentkereszti helyhiányt. A közeli Nyergesújfalu plébánosa, dr. Metzker József 25.000 koronás felajánlásából és az Esztergomi Hitelbank, valamint a főszékesegyházi káptalan kölcsönéből megvásárolták a plébánia közvetlen szomszédságában álló Noll Miklós-féle nagyvendéglőt és a mellette lévő házat. A jókedv ismét kurtára sikeredett; a Tanácsköztársaság március 21-i kikiáltásával a nagy áldozatokkal megvásárolt és intézetnek átalakított házakat a kommunizmus harmadik napján köztulajdonba vették. A birtokba alig került szalézi otthon a vörösök laktanyájává, detektívek és terroristák szállásává vált, ahol Kun Béla és Szamuely Tibor is megfordult, majd a megszálló román sereg használta kaszárnyaként.

A kommün 133 napja közel százezer korona kárt okozott csak itt a szaléziaknak, de az anyagiaknál jóval nagyobb volt az erkölcsi-lelki veszteség. 1919. június 5-én kelt levelében Schaub Mihály szalézi pap a következőkről számolt be a rendfőnöknek: „Míg a tavaly őszi politikai forradalom szerencsére nem okozott nekünk súlyosabb károkat, addig az idén márciusi – szociális – forradalom és proletárdiktatúra azzal a veszéllyel fenyegetett, jobban mondva fenyeget napokon belül, hogy nincstelenekké válunk. Talán hallott róla, hogy minden egyházi vagyont lefoglalnak. (...) Eddig elvették az összes földünket, lefoglalták és világi használatba adták a két nemrég vásárolt nyergesújfalui házat, ahová ezen a tavaszon költöztettük át a szentkereszti kollégiumot... Megsemmisítik az alapítási okiratainkat... Ezenkívül lajstromba vették és állami tulajdonná nyilvánították valamennyi ingó és ingatlan vagyonunkat, de a tényleges konfiskálás eddig még nem következett be.”²⁰ A kommün alatt a szaléziak szentkereszti fészke sem kerültre el a katolikus intézmények közös sorsát. 1919. augusztus 6-án véglegesen el kellett volna hagyniuk a rendházat, ám öt nappal korábban a kommunista hatalom megbukott, és Kun (Kohn) Béla zokogva hívta fel Böhm Vilmos bécsi követet, hogy az osztrák beutazási engedélyt eszközöljön ki számára.

Az átköltözés Nyergesújfalura végül 1919. október 1-én megtörtént, és az első tanév 51 bentlakó és 22 bejáró növendékkel elindult az aradi vértanúk kivégzésének 70. évfordulóján. Ez a nemzet szempontjából szomorú nap határvonalat jelentett a magyar szalézi történetben. Az anyaházból kilépés, új iskolák, fiúotthonok alapítása, később átvétele – egy gyorsan növekvő, társadalmilag és kormány szinten is elismert, népszerű és vonzó szerzetesrend jövőképét vetítették előre. Szentkereszt régi kolostora a szalézi hivatások házává alakult, és az aradi vértanúk következő emléknapját már a főváros legrégebbi kerületében, Óbudán is saját intézetben ünnepelték.

1920. október 6-án vették át a Katolikus Bizottságtól azt a Kiscelli utcában megbújó házat, ahol közel harminc, főleg az első világháború következtében elárvult gyermeket neveltek. A kezdetben „Senki fiai”-nak nevezett intézetet az előző évben közlekedési balesetben elhunyt kanonok, Fischer Ágoston alapította Don Bosco tanításán fellelkesülve. Vasárnaponként maga köré gyűjtötte a városrész fiataljait és megalapította a Szent Alajos Segélyegyletet, amelynek rendszeres támogatásából tizenöt árva fiatalnak tudott otthont adni. Halála után az egyházi hatóság a szaléziakra bízta a ház működtetését. Az 1930-as évek végére már hatvan körül állandósult az itt lakók száma. Az intézet fontos szerepet töltött be sok zsidó kisgyermek megmentésében a második világháború idején. 1926-ban a szaléziak elvállalták a közeli Szent Margit kórház betegeinek lelki gondozását is. A Szent Alajos Egylet összeolvadt a Szalézi Munkatársak Egyesületével, s a ház tulajdonjoga a Szalézi Társaságé lett. 1927-ben a Kiscelli úti ingatlant összekötötték az ekkor megvásárolt Bécsi úti varroda telkével és Segítő Szűz Mária tiszteletére kápolnát létesítettek az új helyen. Ide menekítették be 1944 őszén az újlaki

téglagyár felé menetelő zsidók közül akiket lehetett, miközben a szomszédos saroktelken lévő háromemeletes házban a Nyilaskeresztes Párt rendezkedett be. Don Bosco magyar fiaiban valóban volt kurázsi, a *coraggio* atyai intelmét nem felejtették el. Az óbudai rendház igazgatóját, Kiss Mihály szalézi szerzetest többször vallatták és kínozták a Bécsi út 171-ben a nyilasok.²¹ Sajnos, kitartó bátorságuk nem volt elég arra, hogy megakadályozzák karácsony másnapjának tragikus eseményét. A Szent Alajos házból 13 zsidó gyermeket hajnalban letereltek a Dunaparra és a sportegyesületi csónakház közelében a folyóba lötték őket...²²

Az első budapesti fiúotthon átvételét hamarosan a magát tartományfőnökséggé kinövő rákospalotai Clarisseum nevelőintézet átadása követte. A gondolat egy gyermekmenhely alapítására egy bő emberöltővel korábban gróf Károlyi Sándor felesége, Kornis Klára lelkében született meg. A fennkölt gondolkodású grófnő 1870-ben alapította az Első Budapesti Gyermekmenhely Egyletet az elhagyott fiatalok felkarolására. Férje a Rákospalota-Újpest határában levő 134 holdas birtokukat, az István-telket ajánlotta fel az Egylet céljára. A kor legtöbbet foglalkoztatott építésze, az Operaházat és a Szent István-bazilikát is tervező Ybl Miklós elképzelése szerint megvalósult épületet gróf Károlyi Sándorné védőszentjéről, Szent Kláráról nevezték el Clarisseumnak. A komoly múlttal és megbecsültséggel rendelkező felújított ingatlan már nem csendben, hanem országos eseményként került a szaléziak fenntartásába. Az 1924. november 6-án megrendezett ünnepélyes átadást Albrecht királyi herceg végezte Klára grófnő és Károlyi István gróf, valamint a váci püspök és az általános érseki helynök, a kormány részéről pedig Rottenbiller Fülöp államtitkár jelenlétében.

Ennek a tekintélyes épületnek az ajtaján zörgetett be egy szerény szolnoki szakmunkás fiú, a majdani kommunista egyházüldözés szalézi vértanúja, Sándor István, hogy laikus testvéri szolgálatát megkezdje. Amikor ez történt, 1936 februárjában, már hét éve Szent István király védnöksége alatt önálló volt a magyar szalézi tartomány és két év telt el azóta, hogy Don Boscót a szentek sorába emelték.²³

A szenttéavatás évében két új szalézi intézet nyílt meg hazánkban: Balassagyarmaton és Magyaróváron. Utóbbi a szó szoros értelmében Don Bosco szenttéavatási gyümölcsének tekinthető. Magyaróvár (ma: Mosonmagyaróvár) köztisztviselőnek örvendő plébánosa, Pintér Gyula prépost magyar zarándokokkal együtt részt vett a római ünnepségen. A sok fiatal olasz szalézi növendék csillogó szeme önkéntelenül az otthoni Ferenc József fiúárvaházat juttatta eszébe, amelynek gondnoka volt, és amely anyagiak hiányában immár fél éve megszűnt. Hazatérte után nem nyugodott addig, amíg Breyer István megyéspüspök sajátkezű levelével meg nem kereste a szaléziak egyetemes rendfőnökét az árvaház átvétele ügyében. Ennek eredményeképpen Don Bosco fiai egy újabb, meglehetősen szegény házzal gazdagodtak, amelynek felvirágoztatása, gyerekcaccal való megtöltése szintén rájuk várt.

Tapasztalatuk bőségesen volt e téren, hiszen Óbudán közel másfél évtizede, Esztergom szélén pedig kilenc éve gondozták a hátrányos helyzetű kiskorúakat. Az Esztergom-Tábor néven 1925-ben a Katolikus Patronázs²⁴ jóvoltából megkapott intézetben 350 bentlakó és 120 bejáró diákot tanítottak az ács-, a cipész- és a szabó mesterségre, és mezőgazdasági ismeretekre. Ellátásukat az igazságügyi minisztérium és a nagylelkű adományozók fedezték. Öt éve volt, hogy Ambrózy Teréz bárónő és Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter támogatásával Szombathely legszegényebb negyedében iparos fiúkat neveltek és önálló, hétezer fős plébániát vezették. 1932 májusában a máig legnagyobb hazai szalézi templom alapkövét itt tették le.²⁵ Javában folyt a nyugati határszélen a templom építése, miközben az ország keleti szélén, Gyulán báró Apor Vilmos plébános, a későbbi győri vértanú püspök segítette a szaléziak megtelepedését. Erkel Ferenc szülővárosában ismét egy fiúárvaházat kaptak, melyet szintén egy grófnő, Wenckheim Krisztina alapított.

Az országban gyorsan terjedt a vidámságukkal, közvetlenségükkel és nyitottságukkal új szemléletet képviselő szerzetesrend híre. Nevelői tevékenységüket mindenütt elismerték –

még az államfő, Horthy Miklós is²⁶ —, az általuk megteremtett értelmes életvitelre, a hétköznapok szebbé, jobbá varázslására a kisebb helységeken is felfigyeltek. A borsodnádasi lemezgyár igazgatója, Quirin József például kifejezetten a munkásai erkölcsi nevelése és szabadidejük hasznos eltöltése céljából hívta meg őket a faluba és az adományából felépült Jézus Szíve templom ellátását bízta rájuk. A szaléziak Borsodnádason ugyanúgy, mint másutt, a hitélet mélyítése mellett gazdag kulturális- és sportprogramokat szerveztek. A legemlékezetesebb előadásukat, a *Renegát* című operettet, 51 helybéli szereplő közreműködésével adták elő 1944-ben az Ózd melletti pár ezer fős ipartelepülésen. A másik borsodi kis faluba, Mezönyárádra történő költözést Majthényi Ádám földbirtokos, császári és királyi kamarás özvegyének, Fáy Adrienne hitbéli nagylelkűségének köszönhetők. Végrendeletében kúriáját és a több mint 11 katasztrális hold földjét a szalézi rendtartományra hagyta a spanyolnáthában elhunyt László fia emlékére alapított plébániával együtt. Ez lett a 12. magyarországi szalézi intézet, amely 1937-től noviciátusként működött és ahol Sándor István is töltötte szerzetesnövendék éveit.

Don Bosco társaságának hazai népszerűségéhez az 1928 óta üzemelő rákospalotai nyomda és kiadó²⁷ kötetei nagyban hozzájárultak, nem utolsósorban a 26 000 példányban itt készült *Szalézi Értésítővel*. A lapot a szolnoki ferencesek is olvasták, és közvetítésükkel került a templomukba járó Sándor-családkhoz annak egy példánya, amely elindította legidősebb fiúkat a szalézi úton.

A Társaság hírnevének ugyancsak jót tett bekerülésük az állami protokollba. 1925-től szinte folyamatosak voltak a minisztériumi és követségi látogatások a budapesti házaikban. Az óbudai fiúotthon elsőként az olasz királyi nagykövet, Durini di Monza gróf látogatta meg a feleségével együtt, majd nem sokra rá a közéleti aktivitását éppen megkezdő Horthy Miklósné Zichy Gabriella grófnő kíséretében. A Clarisseumot és 120 bentlakó fiatalját többek között a felkelő nap országának két képviselője, dr. Shinkuma Motji és Hirano Kunitoshi kereste fel. Az előbbi a japán igazságügyi minisztérium megbízásából tanulmányút keretében, az utóbbi a japán külügyminisztérium budapesti megbízottjaként. Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter 1931. május 15-én látogatta meg a Szent Alajos Háza Óbudán, és legnagyobb meglepetését fejezte ki a tapasztaltakról. 1940 októberében szintén Óbudán sikeres missziós kiállítást rendeztek Erdő Ferenc Japánban szolgáló magyar szalézi hittérítő anyagából. A tárlatot a budapesti japán követ helyettese is megtekintette.

A bőséges szerzetesi-papi utánpótlással megáldott magyar tartomány a péli földszentkereszti „honfoglalást” követő 15. esztendőben négy magyar misszionáriust küldött Kínába. Az említett Erdő Ferenc volt az egyik, aki Sanghajban apostolkodott hosszabb ideig az ott élő megtért zsidók lelki gondozásának sajátos feladatával. Kapczár József Hongkongban szolgált és cipésmesterségére tanította az ottani fiatalokat. Kirschner Antal (Kibédi Ervin érdemes művész nagybátyja) önálló plébániát vezetett, hét nyelven és egy kínai tájszólásban beszélt. A háború alatt megmentette a Szun Jat-szen Egyetem könyvtárát, amiért magas állami kitüntetésben részesült (majd 1952-ben kiutasították a kommunista országból). De Japánban, Indiában, Sziámban, az amerikai földrészen Braziliában, Argentínában, Bolíviában, Ecuadorban és Venezuelában is szolgáltak magyar misszionáriusok. Az Antillák szigetvilágába 12 magyar szalézi jutott el, köztük a dorogi születésű Vándor József 1936-ban, akinek boldoggáavatási eljárását a kubaiak indították el, és ma már megilleti az *Isten szolgája* cím.

A jókedv rendje hazánkban Don Bosco pappá szentelésének és a szalézi fő mű, az oratórium születésének századik évfordulóján, 1941-ben a 15. intézetet vette át Muraszombaton a Trianont követő sajátos magyar történelemnek köszönhetően. A szaléziak evangéliumi örömből táplálkozó jókedve a világot jó helynek látja.

A megtapasztalt bőség és sérülések után a remény optimizmusával szólt a magyar tartományfőnök, Antal János újrólévi levelében a fordulatokban gazdag 1948-as év elején a

szalézi munkatársakhoz: „Szívből kívánom, hogy Boldogasszonyunk éve s nemzeti szabadságharcunk centenáris esztendeje legyen kedves Munkatársaink és családjuk, de meg egész magyar Hazánk számára a kegyelmek, a megnyugvás, a felemelkedés boldog esztendeje.”²⁸ Ma már tudjuk, hogy nem így lett; kegyelem helyett kegyetlenség, megnyugvás helyett békeharc, felemelkedés helyett szocialista tábor. Új korszak kezdődött a magyar és a szalézi történetben...

Aki nincs velünk, az kivel van?

Ha a kapitalizmust és a szocializmust nem érinti meg Isten lehelete, és nem korlátozza emberi lelkiismeret, akkor mind a két rendszer visszataszító.

Szoltsenyicin

1949. december 21-én, egy szerdai rendkívüli munkaszüneti napon Budapest legelegánsabb palotáival szegélyezett sugárútján sétálók már sem lepődtek azon, hogy a legnagyobb útjuk Joszif Visszarionovics Sztálin születésnapjára a népek vezérének nevét viseli. Bár Moszkvából központi utasítás nem érkezett, hogyan kell és illik a generalisszimusz 70. születésnapját megünnepelni, a Szovjetunió befolyása és katonai megszállása alatt álló országok mégis megalomán versenyre keltek egymással. A főváros Törvényhatósági Bizottsága az előző estén lefolyt díszközgyűlésén az utcanév-változtatáson kívül azt is elhatározta, hogy Budapest „méltó helyén” felállítja annak a szobornak a másolatát, amelynek eredetijét a magyar nép hálája jeléül ajándékozta Sztálinnak. A Magyar Népköztársaság megbízásából Kisfaludi Stróbl Zsigmond, a gellérthegyi Felszabadulási emlékmű szobrása készítette el a művészettörténészek által pályája egyértelmű mélypontjának minősített, hajbókoló kompozíciót. A három méter magas, munkáscsaládot ábrázoló alkotáson egy kisfiú és egy kislány vitte a hála virágfüzérét. A talapzaton „*A nagy Sztálinnak a hálás magyar nép 1949*” felirat volt olvasható. Méltó helyéről, a Szabadság térről 1956-ban távolították el. A márványba faragott családszobor mellett nem kisebb egyéniség, mint a képzőművészetben kiteljesedő Feodora Fjodorovna Kornjilova, azaz Rákosi Mátyásné is készített személyes ajándékot, méghozzá herendi vázából. A Zsolnay porcelángyár egy állólámpába szerelt zenélő órát alkotott, amely félóránként a moszkvai rádió szünetjelét játszotta, a Ganz-MÁVAG kollektívája pedig a Lánchíd makettjét formálta meg carrarai márványból és bronzból. A több tízezernyi ajándék legjobbjait december elején a Műcsarnokban kiállították. A hivatalos statisztika szerint négy nap alatt százezernél többen nézték meg az alkalmi tárlatot. Az ajándékokat ezt követően négy vadonatúj tehervagonban indították útnak Moszkvába.²⁹

A karácsonyt elhalványító kényszerű ünneplés zárójelbe tette Jézus földi születésének emléknapiját. A vallás elleni átfogó és következetes támadás a fináléjához érkezett. Mindszenty bíboros testsúlyának közel a felére lefogyva³⁰, de nem megtörve a Conti utcai fegyház lakója volt, ahova „olyan politikai elitélteket helyeztek, akiktől természetes halállal akartak megszabadulni”³¹. A Magyar Dolgozók Pártja propaganda ügyekben illetékes agitációs osztálya négy héttel az országos születésnap előtt felhívta a politikai bizottság figyelmét, hogy a közelgő karácsony alkalmával a szokottnál is erőteljesebb támadásra lehet számítani a klerikális reakció részéről a fakultatív hitoktatás bevezetése miatt. Pedig ekkorra már nagyjából mindent elvettek vagy megszüntettek, ami a valláshoz, egyházakhoz tartozott, az ezeket szolgáló jogszabályokat, törvényerejű rendeleteket sorra megalkották.

1946. március 23-án kihirdették az 1946. évi VII. törvénycikket a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről. A köznyelv csak hóhértörvényként emlegette ezt, a koncepciók perек hivatkozási alapját képező jogszabályt. Nyíltan folyt az egyházüldözés nem az egyes

vallási irányzatok, hanem általában a hit és annak képviselői ellen. Még 1946-ban letartóztatták Kiss Szaléz ferences szerzetest és Olofsson Placid bencés atyát köztársaság ellenes szervezkedés és orosz katonák meggyilkolására való felbujtás vádjával. A katolikus főpapok letartóztatását megelőzte Ravasz László református püspök lemondatása és Ordass Lajos evangélikus püspök őrizetbe vétele. „A létezett szocializmus idején 162 magas egyházi méltóságot viselő katolikus pap – három bíboros, harmincegy érsek, száztíz püspök és huszonegy prefektus, adminisztrátor vagy apostoli vizitátor – szenvedett el valamilyen formában üldözést a vasfüggöny mögött. Közülük huszonhat személyt meggyilkoltak, negyvenöt főt bebörtönöztek, vagy valamilyen módon akadályozták hivataluk betöltését, esetleg elüldözték, kiutasították őket hazájukból, állomáshelyükről. A teljes román hierarchiát kivégezték vagy bebörtönözték. Bulgáriában egy püspököt halálra ítélték és kivégeztek, egyet pedig hosszú évekre börtönbe zártak. Csehszlovákiában a kommunista kormányzat egy érseket és hét püspököt börtönbe záratott. Lengyelországban egy érsek és három püspök került házi őrizetbe. Magyarországon pedig két püspök (Apor Vilmos és Meszlényi Zoltán) halt meg az elszenvedett üldözések következtében. Albániában két püspököt kivégeztek...” – összegezte a megfélemlítés forгатókönyvét a témával egyik legtöbbet foglalkozó hazai történész, Szabó Csaba.³²

1946 júliusában feloszlatták az egyházi egyesületeket és a keresztényszocialista szakszervezeteket. Az ún. hitbuzgalmi közösségekre – például a Mária kongregációk, Rózsafüzér Társulatok, Katolikus Népszövetség – 1949-ben került sor. Megszaporodott a vallási rendezvények (körmenetek, búcsújárások, zarándoklatok) akadályozása, esetenként betiltása. 1948 tavaszán feloszlatták a Magyar Karitász, ami az Egyház régóta célkeresztben álló karitatív tevékenységének adta meg a kegyelemdőfést. Az egyházi könyvkiadás a koalíció éveiben összezsugorodott: 1945-ben még 20 nyomda (köztük a rákospalotai Szalézi Művek) volt katolikus tulajdonban, 1949-re már egy sem. A világnézeti áthangolás jegyében 1945 áprilisában (!) megkezdték a tankönyvek felülvizsgálatát. Az 1947/48-as tanévtől már csak az új, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott és az Állami Tankönyvkiadó által kiadott könyvekből lehetett tanítani. 1948. június 16-án, közvetlenül a szünet megkezdése előtt az országgyűlés 1945 óta először név szerinti szavazást tartott és 230 : 63 arányban elfogadta a felekezeti iskolák államosításáról szóló törvénycikket (1948. évi XXXIII.). A gyermekek kizárólagos ideológiai nevelését nemcsak az összesen 6505 iskola államosításával (közel 18 ezer pedagógussal) készítették elő, hanem a szovjet pionírmozgalmat másoló úttörőszervezet megalakításával is. A vörös nyakkendő mozgalom 1949-től az általános iskolák egyetlen engedélyezett ifjúsági szervezete lett. Az ifjú kommunista élet szimbolikus élményinfrastruktúráját és stabil médiáját professzionális gyorsasággal megszervezték. Az 1948-ban átadott Csillebérci Úttörő Nagytábor és a Széchenyi-hegyi Úttörővasút, majd a Margit-szigeti Úttörőstadion, a heti rendszerességgel megjelenő Pajtás újság, a kisebbeknek a Hüvelyk Matyi, később a havonta kiadott színes meselap, a Kisdobos hódította meg és el a mit sem sejtő gyermekszíveket. A fiatalokért folytatott erőteljes kommunista nyomulás felett ekkor még – különösen a falvakban és a kisebb munkástelepüléseken – a megkérdőjelezhetetlen erkölcsi realizmus és a józan ész győzedelmeskedett: számosan jártak hitoktatásra, a katolikusok körében az elsőáldozás és a bérmálás, a reformátusoknál a konfirmálás továbbra is fontos családi és közösségi eseménynek számított. A vörös nyakkendő felkötését a szülők és a gyerekek jó része formális aktusként élte meg.

Ilyen közegben a többi szerzetesrenddel együtt a szaléziak is helyesen cselekedtek, amikor akár titokban is, de folytatták a fiatalok nevelését. Mindszenty az iskolai hitoktatás kapcsán az ifjúság nevelése körül folyó alkudozást élesen elítélte. Hatvanezres hallgatóság előtt jelentette ki: „...a gyermek felé kezek nyúlnak, és ezek a kezek nem Jézus kezei, nem az Egyház karjai, hanem az avatatlanok, a nevelésre nem termettek karmai...”³³ A magyar egyház megkínzott,

megalázott feje a börtönében már megtapasztalta, hogy mivé lesz az ifjúság, ha a kommunizmus kénye-kedve szerint manipulálja őket. Nemzeti katasztrófát jósolt, ha a lelkerőt értékelő és őrző ifjúság helyett a hatalommal megkínált, elzüllesztett suhancok formálják a jövőt.³⁴ Mindszenty megalázásával hívő emberek millióit, az egész egyházat alázták meg. A bíboros azért nem mondott le az esztergomi érseki székről, mert ezzel a kommunistáknak adott volna igazat. A saját kizárólagosságát és felsőbbrendűségét hirdető kommunista ideológiából következett, hogy más világnézet létezését és hatását a társadalomra nem tűrhette el. Meggyőződésükben odáig merészkedtek, hogy Jézus egyik legszebb és talán legtöbbet idézett tanítását „...mert aki nincs ellenünk, az mellettünk van” (Márk 9,40)³⁵ a visszájára fordították. A Rákosi-korszakot uraló igazság — „Aki nincs velünk, az ellenünk van.” — nem a magyar diktátor fejéből pattant ki. A nagy októberi szocialista forradalmat szemtanúként átélő John Reed amerikai újságíró 1917-es riportkönyvében³⁶ Lenin és a Kreml kapujához rendelt vöröskatona is ezt mondta. Később, ahogy enyhült a diktatúra, az azt megtestesítő vezető, a Párt élén harminc évig álló Kádár (Csermanek) János reform-kényszer „filozófiája” közelített az ősforráshoz. A neki tulajdonított „Aki nincs ellenünk, az velünk van” útmutatás nyomán sokan fellelegezhetek. Kevesebben tudták, hogy az eredetileg 1961-ben elhangzott szavak többszörösen alárendelt mondatban szerepeltek: „*Igenis úgy vesszük: aki nincs a Magyar Népköztársaság ellen, az vele van; aki nincs az MSZMP ellen, az vele van; és aki nincs a népfront ellen, az vele van.*”³⁷

A rendszer mindenkitől megkövetelte a teljes azonosulást. Akinek ez nem ment, vagy csak egyszerűen nem akarta, az értelemszerűen nem volt velük. Sem a kemény diktatúra taszító időszakában, sem a felpuhult változat idején. A legnagyobb kárt az emberekben mégis azzal okozták, hogy az addig biztosnak hitt fogódzók elvesztek. A „kivel legyenek?” kérdésre gondolni sem lehetett. A korszakot megélt Adriányi Gábor történész, a Központi Szemináriumból kizárt egykori kispap, most felsőörsi prépost szerint a magyar katolikus egyház valóban hitvalló volt 1945 után, még a ma már tudható és vállalt árulásokkal együtt is.³⁸ Ugyanakkor tény, hogy imponáló nagy egyházból kicsivé vált, akivel már nem volt egyértelmű lenni.

A szaléziak tartományfőnöke a Társaság működésének utolsó szabad évében még reménnyel és biztatással szóló rendtestvéreihez a Szent alapító hányatott életéből felidézett epizódokkal. Don Boscóra hivatkozott, amikor ezt írta a már részben államosított Clarisseumból 1949. szeptember 24-én: „*Türelemmel kell elviselnünk az eseményeket és ahelyett, hogy folytonosan panaszkodnánk és siránkoznánk, dolgozzunk, ha kell erőnkön felül, s a dolgok jobban mennek.*”³⁹ „*Nem állhatunk tétlenül korunk piacán...*” — tette még hozzá a hazai szerzeteselőjárók közül elsőként letartóztatott dr. Sellye Vince⁴⁰.

A hároméves tervvel szinte egyidőben indult Boldogasszony-Év⁴¹ tömegereje reményre és optimizmusra adott okot az Egyházban még akkor is, ha különféle ügyeskedésekkel (vasúti kocsik számának csökkentése, teherautók lefoglalása, hirtelen áramszünet, traktorok direkt zajos járatása) akadályozták a zarándokok mozgását és a szentbeszédeket. A nyílt megfélemlítés elkezdődött: 1948. május 13-án a rendőrség szétverte a budapesti Sziklakápolnánál a fatimai körmenetet, a celldömölki kegytemplom jubileumán az ünnepségre érkezőket nem engedték be a városba, a templomot géppisztolyos rendőrkordon vette körül, miközben az országban elvileg és jogilag is vallásszabadság volt. Az 1944. december 22-én Debrecenben megválasztott Ideiglenes Nemzeti Kormány programja teljes vallásszabadságot ígért. A felekezetek közötti egyenjogúságot az 1947. évi XXXIII. tv. A bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről biztosította. A törvény fölszámolta a felekezetek 1895-ben kialakított hármasszerét, azaz a bevett, a törvényesen elismert egyházak és az el nem ismert vagy túrt felekezetek (szekták) szerinti megosztást. Ezzel minden olyan felekezet

egyenlő lett az állam előtt, amely elismerte az állam rendjét és törvényeit. Az 1945 és 1948 közötti kormányok deklarált célja a szeparáció, az állam és az egyházak szétválasztása volt. A demokratizálódás azonban diktatúrába fordult; a szétválasztásból „klerikális reakció” elleni harc lett.

A szaléziak a Boldogasszony Évből az egyetemes rendfőnök határozatára a torinói Segítő Szűz Mária-bazilika felszentelésének 80. évfordulója alkalmából saját Szűzanya-ünnepségeket is rendeztek. Mielőtt a hatóság lepecsételte volna a Don Bosco Nyomda gépeit, 150.000 Segítő Szűz-szentképet, 15.000 Segítő Szűz-levelezőlapot, 4500 Segítő Szűz-nagyképet és 30.000 Segítő Szűz-érmét gyártottak.⁴² 1948. május 24-én, Segítő Szűz Mária ünnepén még nem sejtették, hogy idegölő hónapok következnek, s több mint kétszáz rendtárs sorsa radikálisan megváltozik, a térbeli távolság napról-napra nő köztük. Az intézetek államosításával nemcsak az anyagi erőforrások csappantak meg, hanem 35 év minden munkája, hősies erőfeszítése odaveszni látszott.

A Clarisseumba 1949. február 11-én délelőtt jelent meg a kultuszminisztérium megbízottja és a helyi népi szervek 12-14 tagú bizottsága, hogy revideálják az épület megosztását.⁴³ Megállapították, hogy a szociális, pedagógiai, jogi és higiéniai okok megkövetelik az egész épület birtokba vételét a templom kivételével. Három nap múlva már egy 14 fős leltározó csapat dolgozott a tartományfőnökségen, ami inkább házkutatás volt, mintsem szabályos leltározás. Sellye tartományfőnök nem ijedt meg, azonnal jelentette az esetet a megyés Főpásztornak és panaszt emelt az illetékes minisztériumokban, a leltározási-házkutatási jegyzőkönyvet pedig nem írta alá. Az ellenállás bátor volt, de hiábavaló. Augusztus 13-ára elvették a nyomdát, október végére az internátus teljes felszerelését elszállították, az egész épületet a MÁV politikai osztálya kapta meg. December 1-jén kezdték meg a kiköltözést a magyar szalézi élet emblematikus helyszínéről.

Az első hazai szalézi iskola államosítását Nyergesújfalun hamis ígéret kísérte. A hatalom gátlástalan képmutatásába belefért, hogy míg 1948 júniusában a gimnázium és általános iskola épületét lefoglalta, de a rendi utánpótlást biztosító jelöltek további nevelését engedélyezte, addig október közepén egy revíziós bizottság szállt ki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból és közölte, hogy az első államosításkor sok minden elkerülte figyelmüket.⁴⁴ Hiába hivatkozott a házfőnök a kultuszminiszter szóbeli engedélyére a rendi iskola működését illetően, hiába tiltakozott az eljárás ellen, az újabb államosítást a legdurvább kivitelezésben (ajtókat feltörték, udvarra dobálták az ingóságokat) végrehajtották. Bár jogilag lehetett fellebbezni, elvileg 15 nap rendelkezésre is állt erre, azonban amikor ezt kezdeményezték, a rendőrség még a panaszukat sem volt hajlandó felvenni.⁴⁵ Elvették a teljes házat az udvarral és minden berendezéssel együtt, így a jelöltek a földön kényszerültek aludni az egyelőre megmaradt rendház zugaiban. A kommunisták a céljukat elérték: a 29 jelölt többségét hazaküldték szüleikhez; csak 12 fiatalnak maradt hely. Az események átélője volt a hároméves gyakorlati idejét itt töltő Dániel Tibor tirocinista papnövendék⁴⁶, akit később Sándor Istvánnal egy perben ítélték el.

A főváros első szalézi internátusát Óbudán még húsvét előtt kiürítették 1949-ben.⁴⁷ A sors próbatétele, hogy aznap, amikor az óbudai fiatalok Savio⁴⁸ csapata megnyerte az Actio Catholica pingpong-bajnokságát, és az utolsó mérkőzésén 5:0-ra megverte a Regnumos⁴⁹ ifjakat, éppen akkor vitték el az ágyakat, az éjjeliszekrényeket, az iskolapadokat, az asztalokat és a kályhákat a Szent Alajos Házból.⁵⁰ Az utolsó meccset Don Bosco szellemében a szalézi tartományfőnök is végigigzulta a fiúkkal és együtt örült sikerüknek. Sellye Vince tudta, hogy felesleges próbálkozás lenne a hatalom eltökélt szándékát akadályoznia, a Clarisseumban és Nyergesújfalu példáján már megtapasztalta, hogy még csak lassítani sem lehet. Az óbudai szalézi házból játékkerem lett és egy fiatal házaspár költözött oda. A történelem valódi iróniája és a hatóság figyelmetlensége, hogy miközben elvették minden mozdíthatót, az első és máig az egyetlen Segítő Szűz Mária körmenetet engedélyezték a kerületben. Olyan tömeg

jelentkezett az eseményre, hogy az elsőáldozásokat három helyi iskola épületében tartották meg, és a május 29-én 17 óra 10 perckor a Bécsi úti kápolna elől induló menetben a gyerekek száma meghaladta a 200-at, nem beszélve a felnőttekről, a Goldberger-gyár munkásairól és zenekaráról, a szalézi munkatársakról, a kaszásdülői Kövi Szűz Mária plébánia és a Szent József Otthon híveiről, valamint három rend (Irgalmas nővérek, Jó Pásztor Nővérek, Szalézi nővérek) apácáiról. Az óbudaiak világnézetét tükrözte, hogy a körmenet útvonalán három utca lakóházait díszítették fel virágokkal, az utcák torkolatánál nagy fehér virágkereszteket helyeztek el, s a Segítő Szűz képét szállító, rózsákkal dekorált autót a helyi szalézi közösség végeláthatatlan sora követte.⁵¹

Bámulatos az a kitartás és rendíthetetlen remény, amivel a szaléziak a legnehezebb időkben dolgoztak. Szombathelyen az év elején, február 25-én 120 MINSZ⁵² fiú és lány tört be az oratóriumba, és erőszakkal elfoglalta a kultúrházat és a többi közösségi helyiséget.⁵³ Mosonmagyaróváron februártól vitatkozott a győri tanfelügyelőség és vármegye (sic!) azon, hogy a helyi kórház vagy a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége⁵⁴ kapja-e meg az épületet. Végül a helyi iskoláé lett, s a fiúintézet ágyait átvitték Tata óvárosába.⁵⁵ Borsodnádason a szalézi letelepedés tizedik évfordulójára elkerítették a plébániát a kultúrházról, miután a plébánia ajtó befalazását megakadályozták. A rendőrséget hiába hívták, nem jött. Sovány vigaszként a szaléziak nem jegyezték tervekölcsönt⁵⁶! A családokat, akiknél látogatást tett Bali Béla pap, megfenyegették. Az iparostanulóknak nem engedélyezték a kezdődő tanévtől (1949. szeptembertől) a hitoktatást. Az új urak bosszúja volt, hogy a templom előtt felállított két karácsonyfát december 24-én ellopták.⁵⁷

Mialatt ezek az események zajlottak, folyt az ideológiai harc az ifjúságért. Két évvel a prágai Világifjúsági Találkozó után Budapesten rendezték meg a másodikat 1949. augusztus utolsó két hetében, 82 ország több mint tízezer fiatalja részvételével. Szlogenje a „Fiatalok egyesüljete, előre a hosszan tartó békéért, demokráciáért, nemzeti függetlenségért és a népek jobb jövőéért” volt. Az Újpesti Stadionban Szakasits Árpád köztársasági elnök és Guy de Boysson DIVSZ-elnök mondták a megnyitó beszédet. A találkozón részt vettek kínai diákok is, akik elhozták az ELTE könyvtárának Mao Ce Tung írásait. A VIT idején épült a Népstadion, s a lelkes külföldi fiatalok közül argentinok, indiaiak, angolok, franciák, spanyolok és szovjetek, közel 4000-en segítettek be az építkezésbe.

A kommunista nyomás valóságát és a szerzetesek kitelepítésére vonatkozó vészjósló híreket Don Bosco 15 évesen elhunyt szentéletű tanítványa, Savio Domonkos boldoggáavatása enyhítette némileg. 1950. március 5-én huszonötezer szalézi intézeti és oratóriumi növendék előtt emelte XII. Pius pápa a boldogok sorába az egyszerű falusi kovácsmester fiát. Június 14-én a magyar tartományfőnök tiltott határátlépési kísérlet és valutarejtegetés vádjával börtönbe került. Elege lett, amikor két nappal korábban egy jóakaró MÁV-tisztviselő bizalmasan figyelmeztette, hogy a közeli napokban kezdődik a püspökök, kanonokok, tartományfőnökök és rendfőnökök összeszedése, amit egy ÁVH-s barátja árult el neki. Még azt is tanácsolta, hogy a leghelyesebb külföldre távozni ilyenkor.⁵⁸ Sellye Vincét nem érte váratlanul a hír; ekkorra több rendtársa jelezte neki a disszidálási szándékát, és tudott arról is, hogy Szombathelyen a ferencesek már hazaküldték a teológusaikat, Cegléden az apácákat összeköltöztették és a legtöbb helyen csomagolnak.

Az események felgyorsulását Révai (Léderer) József⁵⁹ miniszter június 1-jén elhangzott, a szerzetesrendek feloszlását kilátásba helyező beszéde okozta. „... *A klerikális reakció tömegagitációjának legfontosabb szervezetei a különféle férfi és női szerzetesrendek. Magyarországon 23 férfi szerzetesrend van 2582 taggal és 40 apácarend 8956 taggal; összesen tehát 63 rend 11 538 taggal. Ezek a szerzetesrendek a régi rendszerben hatalmas földbirtokokkal rendelkeztek, a feudális nagybirtokos osztályhoz tartoztak. Földbirtokaikat a népi demokrácia a dolgozó parasztság között osztotta fel, de rendházaikat, zárdáikat, kolostoraikat meghagyta... Felmerül a kérdés: fenntartható-e ez a helyzet a népi*

demokráciában?”⁶⁰ Révai június 6-i, *Szabad Nép*ben megjelent cikke jeladasként hatott a szerzetesek elleni durva rendszabályok életbe léptetésére. A Belügyminisztérium illetékes főosztályának rendelkezése, amelyet az MDP Központi Vezetősége Titkársága 1950. április 17-i határozata értelmében hozott, közbiztonsági és közrendészeti okokra hivatkozva június 9-ről 10-re virradó éjjel a jugoszláv határ mentén lévő járásokból kitelepítette a szerzeteseket. Az esemény szükségességét a jugoszláv imperializmus veszélyeivel indokolták és azzal, hogy a reakciós szerzetesek az imperialistáknak kémkednek. Az akciót széles körű előkészítés előzte meg. A BM és az ÁVH a kiürítendő rendházakról, az ott tartózkodó szerzetesekről pontos listát készített névre szóló kiutasítási határozatokkal. A folyamat irányítója a lakatos végzettségű Veres József, a BM főosztályvezetője, később államtitkára volt. A nyomás-gyakorlás következő lépéseként június 18-19. éjjelén újabb kitelepítés történt, amelynek célja a megfélemlítés mellett a püspöki kart rábírnai az állammal való tárgyalásokra. A szalézi tartományfőnököt ezekben a napokban éppen kihallgatták. A szerzeteselőjárók közül elsőként elítélt Sellye Vince három év hat hónap börtönt kapott tiltott határátlépés vétsége és fizetési eszközökkel elkövetett visszaélés büntette miatt. A budapesti büntető törvényszék 1950. augusztus 17-i ítéletében mellékbüntetésként nyolc évi hivatalvesztéssel és politikai jogainak felfüggesztésével és sújtotta.⁶¹ Az ítélet indoklása egyszerre volt árulkodó és sokatmondó: „Nyomatékosan sulyosbító körülményt képez vádlott magas műveltsége, vezető egyházi hivatala. A szalézi rend tartományfőnöke, főpap, kinek szavára és cselekedetére az alsópapság minden tagja és a hívők tömege figyel. Látnia és hirdetnie kellett volna, hogy a Magyar Népköztársaság Alkotmánya minden polgár számára biztosítja a teljes lelkiismereti szabadságot...Súlyosbítja cselekményét az is, hogy szökési kísérletét akkor követte el, amikor a dolgozó néphez hűségese papok már megindították mozgalmukat a kormány és az egyház megegyezése érdekében.” 21 nap múlva, szeptember 7-én megvonták a szerzetesek működési engedélyét Magyarországon.

Közben a friss nyomdász-mestervizsgával rendelkező, 36 éves Sándor István örökfogadalmas testvér csendben és bátran maga köré gyűjtötte a felosztott KIOE⁶² munkásfiataljait, hogy hitbéli és erkölcsi fejlődésükben ne keletkezessen törés. Ő egyértelműen vállalta, kihez hű és kivel van.

Ki kicsoda?

„*Én nem én vagyok
hanem ez
aki mellettem sétál, akit nem látok,
akit néha meglátogatok,
és akiről máskor megfeledkezem,
aki csendben marad, amikor beszélek,
aki kedvesen megbocsát, amikor gyűlölök,
aki elsétál oda, amerre én nem járok,
aki állva marad, amikor én meghalok.*”

Juan Ramon Jimenez

Egymásba vésődő ismeretlen nevek: Ari László, Ádám László, Bodócs Pál, Dániel Tibor, Farkas Ferenc, Guzi Imre, Hegedűs Hajnalka, Horváth István, Hosszú Béla, Ruzsinszky József, Pál Sándor, Pokorni János, Sándor István, Szitkey Károly, Varga György Aladár és Zana Albert. A legfiatalabb 17, a legidősebb 60 éves volt közöttük. Kilencen az államvédelem, öten Isten szolgálatában álltak. Előbbiek nem hittek abban, amit csináltak, az

utóbbiak annál inkább – töretlenül és kitartással. Kilencen egy munkahelyen dolgoztak, öten egy szerzetesközösségben éltek. A távolság nagynak tűnik köztük, a kommunista rendszer azonban elérte, hogy soha ne felejsék el egymást.

Először a Budapesti Hadbíróság tárgyalótermében találkoztak 1952. október 28-án. A 16 emberből kettő jó ismerős volt: Sándor István szalézi testvér és Zana Albert ávos őrmester – a két halálra ítélt. Szintén ketten közeli kapcsolatban voltak: Zana Albert és menyasszonya, Hegedűs Hajnalka. Ketten pedig együtt játszottak gyerekkorukban: Zana Albert és Pokorni János. A többi perbe fogott csak hallomásból, vagy egyáltalán nem ismerte a másikat.

A fordulat évétől egyeduralnoként a politikai porondon maradt Magyar Dolgozók Pártja (MDP) retorikájában vallásszabadságot hirdetett, amelyet az 1949-es alkotmányban biztosított is, azonban a valóságban a párt főtitkára, Rákosi (Rosenfeld) Mátyás iránymutatásához igazodott. A személyi kultuszt kiépítő kis ország kis vezére az 1948. január 10-én a Párt (ekkor még Magyar Kommunista) funkcionáriusai számára tartott értekezleten kifakadt: „... *Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik. [...] A magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik.*”⁶³ És ez így is lett. A folyamatot és az ítéletek gyártását tökéletesen modellezi a szaléziakkal kapcsolatos koncepció.

A MDP Központi Vezetősége 1950. június 1-jén határozott a „klerikális reakció elleni harcról”, amelyben az egyházakkal szembeni teljes ellenőrzés megvalósítását tűzték ki célul. Az alig rá egy évre, 1951. július 4-én kihirdetett 20. számú törvényerejű rendelet az Elnöki Tanács előjogává tette az addig főkegyúri jogkörbe tartozó egyházi tisztségekre történő kinevezéseket, méghozzá visszamenőleges hatállyal 1946. január 1-jéig. Az operatív munka az 1950 és 1953 között önálló szervként, majd 1953-tól ismét a Belügyminisztérium kötelékén belül működő politikai rendőrségre hárult.

Miközben a leszámolást biztosító jogszabályi és intézményes keretek kialakultak, nem feledkeztek meg a totális diktatúrát irányító Rákosi Mátyás 60. születésnapjáról sem. A készülődés az országos eseményre 1951 nyarán kezdődött, amikor az államvédelmi szervek irodáiban már gyűltek a jelentések egy Sándor István nevű laikus szerzetes testvérről. Szintén ekkor léptettek elő őrnaggyá és osztottak be az egyházi alosztályhoz egy volt kifutófiút, a hatgyermekes munkáscsaládban nevelkedett és a kommunista világnézetet a lakatos apjától és bátyjától magába szívó Jámbor Árpádot.⁶⁴

1950. június 7-én, amire nyomtatásban megjelent Révai félelmet keltő beszéde, de a szerzeteseket és az apácákat még nem telepítették ki, a rendek működését még nem szüntették be, már Földes György rendőrnagy alhadnagy⁶⁵ asztalán feküdt a Bulányi György piarista paptanár köréhez tartozó fiatal lány, „Baba” jelentése Sándor Istvánról.⁶⁶ Ebből kiderül, hogy az előző napokban többször találkoztak, egyszer egy jezsuiták által szervezett körmenetben, egyszer pedig Kispesten. A KIOE-ből (Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete) egymást jól ismerő két ember életútja végérvényesen kettévált. A lány meglepődött a bajuszt növesztett és szemüveget hordó, szürkeruhás szerzetesen, akitől nemcsak azt tudta meg, hogy Kiss István néven a Persil-gyárban segédmunkás⁶⁷, hanem azt is, hogy Újpesten tovább foglalkozik a 28-30 tagból álló munkásfiú csoporttal. Az államvédelem számára önmagában értékes jelentéshez „Baba” még hozzáfűzte, hogy Sándor István a gyár felforgatására képezi a fiúkat, szándékosan a munkáról és a pénzről (bérről) beszél velük, hogy addig se dolgozzanak. Igazságérzetből azért leírta, hogy ezt mástól hallotta, nem Sándor mondta neki.

1949. december 28-án a Minisztertanács elnöke, Dobi István aláírásával megjelent az Államvédelmi Hatóságot önálló szervként létrehozó rendelet.⁶⁸ A BM ÁVH és a Honvéd

Határőrség összevonásával létrejött országos hatókörű szerv egyetlen feladata a dolgozó nép ellenségeinek felderítése, azaz a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjének biztosítása lett. A mindössze hat paragrafusból álló jogszabály nem részletezi a közvetlenül a Minisztertanács irányítása alá rendelt Hatóság jogait és kötelességeit, nagyobb terjedelemben a vezetők kinevezési rendjéről, a hivatásos és sorozott beosztottak egyenruhájáról szól. A honvédség rangjelzéseit vették át, de megkülönböztetésül a tányérsapkán körbefutó zöld szalag és zöld váll-lap helyett kéket viseltek. A mindennapok félelmét ők, a köznyelvben „kék ávós”-nak nevezett karhatalmiak jelentették. Az altábornaggyá előléptetett egykori szabósegéd Péter Gábor elérte, hogy az általa irányított hatóság állam legyen a pártállamban. A legújabb kutatások szerint 1953 elejére már közel 1,2 millió embert tartottak megfigyelés alatt.⁶⁹ Az ÁVH új szervezetében az I. Főosztályhoz tartozott a „Belső reakció elleni harc” osztálya, azaz az I/2. osztály. Ennek „b” jelű alosztálya végezte a történelmi egyházakkal, a kisegyházakkal és a szektákkal szembeni elhárítást. Az osztály helyettes vezetője az a Jámbor József volt, aki 1947. június 10-én személyi dosszié nyitását javasolta Mindszentyről és öccsét, a Sándor István kihallgatását is vezető Árpádot besegítette az egyházi alosztályhoz. „Baba” jelentésének idején az ÁVH I/2-b alosztályán Földes György volt a helyettes, a szaléziak és az államvédelmiek letartóztatásakor és végig a perük alatt pedig az alosztályvezető, aki a szalézi tartományfőnök, Ádám László kihallgatását személyesen vezette.

A hálózati jelentésekbe már 1949-ben bekerült, hogy Bulányi György és Török Jenő piarista szerzetesek, valamint Ikvay László egyházmegyesi pap, a KIOE főtitkára a Központi Szemináriumban nyilvánosan kifejtették, hogy illegális csoportokat hoznak létre a főiskolás és középiskolás fiatalokból, valamint a szakmunkás tanulók köréből. Későbbi találkozó alkalmával Bulányi kimondta, hogy készülni kell a „katakomba életre”, az ifjúsági csoportok összejövetelét a jövőben nem lehet kápolnában, előadótermekben tartani. Őt nagyobb egységben folyt a fiatalok szervezése. Debrecenben Bulányi, Szegeden Lakos Endre hittanár, Kiskunfélegyházán Himfy Ferenc segédlelkész, Pécsen Ágoston Julián ciszterci szerzetes, Győrben Divald István piarista fogta össze a csoportokat. Budapesten Juhász Miklós és Török Jenő piarista szerzetesek voltak a vezetők. Sándor István mint a rákospalotai munkásifjú csoport vezetője a KIOE révén került kapcsolatba a fővárosi irányítókkal, elsősorban Török Jenővel.

Az ÁVH próbálta összekapcsolni a Bulányi-féle „szervezkedést” a szaléziakkal. Jámbor Árpád őrnagy, aki Bulányi György és Sándor István kihallgatója volt, igyekezett bizonyítani, hogy az 1952. augusztus utolsó péntekjén letartóztatott kilenc pap és két szociális nővér a demokratikus államrendet akarta megdönteni.⁷⁰ Az eredmény érdekében Ikvay László szécsényi káplánt, a felosztatott KIOE egyházi vezetőjét és Sándor Istvánt szembesítette egymással, de nem sikerült elérnie, hogy a két pert egy széles körű rendszerellenes összeesküvéssé kovácsolja. Az elgondolás az volt, hogy az ifjúsági csoportokba járó fiatalokat Ikvay és Sándor együtt építették be a néphadsereg és az államvédelem egységeibe bomlasztás és fegyveres felkelés kiiktatása céljából. Az államvédelem aktájában a kommunista logika szerint mindez így állt össze a klerikális reakció újabb ékes bizonyítékaként: *„Sándor István volt szalézi szerzetes 1948 óta vezetett illegális szervezkedést. A rákospalotai KIOE felosztatása után újjászervezte csoportjait, részükre oktatási programot dolgozott ki és rendszeresen összejöveteleket tartottak... ..Az összejöveteleken rendszerellenes tevékenységre képezte a csoportok tagjait, ugyanakkor rendszeres kapcsolatot tartott más ellenséges csoportok vezetőivel, akikkel megbeszéléseket folytatott a szervezkedés szélesítése érdekében, tőlük propaganda anyagokat kapott a csoportjai továbbképzése céljából.... Mint a vizsgálat során kiderült Sándor István az illegális csoportjában működő, katonai szolgálatra bevonulók közül a néphadseregben folytatandó szervezkedésbe konkrétan beszervezte [itt a nevek felsorolása következik]... Ezek a személyek*

– Sándor vallomása szerint — bevonulásuk előtt valamennyien ígéretet tettek arra, hogy a néphadseregen belül egyrészt folytatják ellenséges bomlasztó tevékenységüket, másrészt előzetes tanulmányozás után újabb személyeket vonnak be a szervezkedés szélesítése érdekében... A Sándor-féle szervezkedés másik iránya a fegyveres erőknél a párt- és kormányőrséget érintette Zana Albert volt ávh. őrmester irányításával... ”⁷¹

Zana Albert⁷² tizenötévesen ismerkedett meg Sándor Istvánnal, amikor szívgárdistaként⁷³ eljárta a Clarisseumba. 1949 márciusáig volt szorosabb kapcsolat közöttük, majd miután Zana bevonult Pécsre az ÁVH-hoz, ez megszakadt. Az államvédelem feltevése szerint Zana négyszemközti megbeszéléseken heti rendszerességgel tájékoztatta a szervezetet az ÁVH-nál folyó munkáról, a fegyvereikről, a tisztikarról, a laktanyák helyéről, a vezető elvtársak életkörülményeiről, de még a ruházatukról és az ételmezésükről is. Az adatokat Sándor az illegális szalézi tartományfőnökhöz, Ádám Lászlóhoz továbbította, akiről tudta, hogy a vatikáni hírszerzésnek dolgozik. Ma már közismert, hogy az ÁVH az embertelen módszereivel — kinél előbb, kinél utóbb — elérte, hogy az általa konstruált tényeket végül, többnyire saját kézzel írt vallomásban vállalták a fogvatartottak.

A valóság azonban más volt. A fegyveres testületekhez és a harcokhoz gyerekkora óta vonzó Zana (1944 októberében a Hunyadi-páncélgránátosokhoz jelentkezett, de fiatal kora miatt elutasították) szovjet katonák és tisztek ellen folyamatosan merényleteket akart elkövetni. A zugligeti Fácán épületkomplexum, valaha Hild József tervei szerint felépült klasszicista fogadó területére járt ki barátaival célba löni. Az alacsony termetű, otthon, Rákospalotán csak biciklivel közlekedő Zanáról *Mérgesek* néven nyitottak dossziét a munkatársai Györffy Tibor államvédelmi százados javaslatára.⁷⁴ Ebben fogalmazták meg először, hogy Zana T. G. B. gárdaparancsnok néven kommunista ellenes röpiratokat, „fasiszta brossurákat” terjeszt, azaz a rendszer ellen szervezkedik. Az ÁVH számára nagyszerű lehetőség adódott, hogy ráfognak Zana nyomdász-szerzetes ismerősére, Sándor Istvánra, hogy a sokszorosítást ő végzi, pedig igazából ő „csak” a Bulányi-csoportok részére nyomtatott hitbéli fejlődést segítő lapokat — illegálisan. Azt is tudták, hogy körülbelül egy évvel korábban, 1951. július 9-én egy Robert Miller nevű amerikai őrmestert kerestek meg a szervezkedés vezetői, de egy idő után Millerék háztartási alkalmazottja és annak férje feljelentették őket a külügyminisztériumban. Az egész Zana-ügy akkor vált az ÁVH-ban mihamarabb és radikálisan megoldandó problémává, amikor az „Aurél” fedőnevű rákospalotai ügynökük, és egy szintén rákospalotai hegesztő kilenc nap különbséggel bejelentést tettek, hogy a kerületben illegális szervezkedés folyik.⁷⁵ Az előbbi személyesen ismerte Zanát és annak szerelmét, Rákospalota legrégebbi középfokú oktatási intézménye, a Dózsa György Gimnázium tanulója, Hegedűs Hajnalkát, így könnyen „kiderítette”, hogy egy szovjet tábornoct készülnék megmérgezni. A mérget gyerekes módon Hegedűs Hajnalka kísérletező kedvű, kémiából jeleskedő osztálytársától akarták beszerezni, aki adott is nekik kristályosított arzént. Érdekes, hogy az osztálytárs az egészet ÁVH-provokációnak tekintette, ezért nem merte a mérge átadását megtagadni az egyenruhájára váll-lapján T-alakú rangjelzést és aranyzsinórt viselő Zanától. A másik feljelentő, a 25 éves párttag fiatalember, aki az utcájukban lakó egyik kisfiútól kapott pár oldalnyi iratot T. G. B. gárdaparancsok aláírással, amit azonnal el is égetett ijedtében. Édesanyja tanácsára jelentette az esetet az illetékes szerveknél. Az 1952. július 3-i keltezésű levélben konkrétan az állt, hogy négy nap múlva este 21.30-kor legyen az Erzsébet utcai iskola előtt, ami arra utal, hogy a levélíró jól ismerte a címzettet és megbízott benne. A címzett viszont elárulta, a találkozóból nem lett semmi. Az államvédelem nyomozói beszerezték Zana szolgálati helyén, a pártőrségnél használt írógépek mintáírását és megállapították, hogy a II. század naposi asztalán lévő Underwood márkájú gép írása megegyezik a Rákospalotára eljuttatott levelekével.⁷⁶ Zanát, hogy távolléte ne keltsen feltűnést társai előtt, operatív kombinációval előállították.

A pártórség pere Zana Albert 1952. július 23-i letartóztatásával elkezdődött. Öt nap múlva Sándor István ferencvárosi Imre utcai albérletében is megjelent az ÁVH, és a szalézi tartományfőnököt, Ádám Lászlót is bevitték a Clarisseumból a Katonai Főügyészség budai épülettömbjébe, a Fő utca és a Gyorskocsi utca államvédelmi szárnyába. Zanát negyedik éjszaka hallgatták ki ekkor, éppen a kisüveg arzénos fioláról és a szolgálati őrhelyéről, a Lepke utca 6. szám alatt lakó szovjet tábormokról faggatták. A bántalmazások ellenére Zana még azt vallotta, hogy egyedül tervelte ki és egyedül akarta végrehajtani a merényletet, abba nem avatott be senkit. Ellenben ugyanezen az éjszakán azt is „beismerte”, hogy a pártvezetők gépkocsijainak kézigránáttal történő felrobbantásába a Sándor István vezette illegális csoport tagjait szeretette volna bevonni. Hogy mi történt pontosan és legfőképpen mi nem hangzott el a megmaradt jegyzőkönyv szerint az este 7-kor kezdődő és másnap reggel 7-ig tartó kihallgatáson,⁷⁷ azt Zana egymásnak ellentmondó válaszaiból és a nyomást gyakorló kérdésekből kikövetkeztethetjük (lásd. a következő fejezetben).

Szalézi berkekben kering egy történet a ma már nem létező újpesti Pokol csárdáról⁷⁸ és annak „Lépj be a Pokolba!” vendégcsalogató feliratáról. A színhagyomány szerint a Clarisseumba járó keresztény fiatalok sérelmezték ezt mondatot, ezért szurokkal lekenték, olvashatatlanná tették. Az ÁVH-sok a rongálók után nyomozva jutottak el a szaléziakhoz. A levéltári iratok között sem a kihallgatási jegyzőkönyvekben, sem az ügynöki és egyéb besúgói jelentésekben nem találtam említést erről. Józan ésszel azt gondolom, hogy egy kocsmá reklámtáblájának ártalmatlan lekenése még a legmegátalkodottabb diktatúrában is nehezen elég halálos ítéletekkel végződő letartóztatásokhoz. Sokkal inkább az államvédelmen belül kialakult ellenállás, és Sándor István a fiatalok lelki nevelését állhatatosan folytató magatartása vezetett a párhuzamosan, de külön haladó életutak összekapcsolásához.

1952. március 9-én, amikor hazánk fiataljai tanulás közben is Rákosi pajtásra gondoltak a Párt PR-munkájának (akkori szóhasználattal propagandistáinak) köszönhetően, Farkas Ferenc hadnagy, a kormányórség kiképzője előadást tartott a legénységnek. Ezt használta ki a mindössze húszéves Zana Albert őrmester, hogy egy többlapos, a *Marxizmus realista szemmel* címet viselő füzetet nyújtson át előljárójának. Az elképedt Farkas érthető reakcióként átadta az irományt alhadnagyának és kérte, hogy káderezze le Zanát. Farkas hamar rájött, hogy az ifjú őrmester az „ő emberük”. Farkas a rendszert kritizáló politikai nézeteiről volt híres az ÁVH-n belül, ám mindenki jó kiképzőnek és becsületes embernek tartotta. Többször nyíltan beszélt a kommunizmus ellentmondásairól, a pártvezetők dózsöléséről, a parasztok megadóztatásáról, az igazságtalan beszolgáltatásokról. Meggyőződése volt, hogy az újabb háború elkerülhetetlen, ezért a legokosabb az államvédelmiek csoportos leszerelése, vagy az amerikaiakhoz való átszökése lenne. Rövidesen újabb röpírat is érkezett Zanától *Gerilla harcok* címmel. Ebben már a korábbi, elméleti szervezkedés ajánlását meghaladva konkrétumok szerepeltek: a pártvezetés és a kormány fizikai megsemmisítése. Ettől kezdve a hadnagy és Zana jól megértették egymást és több alkalommal találkoztak. A velük szimpatizáló és egyetértő kollégák, kivétel nélkül szegény- vagy kisparaszti származású, általában 6 elemít végzett, a fővárosba a jobb munkalehetőség miatt jött Ari László, Bodócs Pál, Guzi Imre, Horváth István, Hosszú Béla, Ruzsinszky József és Pál Sándor mind a pártórség Zoltán utcai laktanyájában szolgáltak, és többnyire a határőrségtől vagy a rendőrégtől vezényelték át őket az ÁVH-hoz. Mindannyian megtapasztalták a rendszer hazugságait és igazat adtak Farkasnak, nem melleleg elégük volt abból, hogy elölnek mellőlük a villamoson, és a leszerelést fontolgatták.

Ezalatt az alig öt éve szalézi örökfogadalmat tett Sándor István esküjéhez hűen a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása után is tette a dolgát – titokban, ha kellett álnéven. Tizenkét fiatal lélek megmentéséért (elsősorban üdvözülésükért, másodsorban az ateista ideológiától) kockáztatta, hogy a tömb- és utcamegígíztak, vagy a megfelelni akaró

túl óvatos szomszédok feljelentik. Már 1951 februárjában házkutatást tartottak a Rákospalotán bérelt szobájában, egy napra be is vitték kihallgatásra, és a „politikailag ellenséges” beszédvázlatait elkobozták.⁷⁹ Ezután tanácsolták neki idősebb rendtársai, hogy utazzon vidékre, bújjon meg egy időre, de áprilisban visszatért és Kiss Sándor István néven bejelentőlapot hamisított magának, melyből később a Sándort elhagyta. A munkáscsaládból származó, előbb otthon Szolnokon a géplakatos és esztergályos, majd Rákospalotán a nyomdász szakmát kitanult Sándor István gyorsan a Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesületének helyi csoportvezetője lett. Rajk László belügyminisztersége alatt a 254.231/1946. BM. rendelet mintegy másfélezer egyesületet oszlatott fel, köztük a KIOE-t és a Magyar Cserkészszövetséget is. A tanoncotthonokat államosították, a vezetőket internálták, később börtönbe zárták. Sándor István is megfigyelés alatt volt. A tizenkét fiúval ennek tudatában hol magánlakásokon, hol a Clarisseum sekrestyében foglalkozott. Szombat esténként vagy vasárnap délutánonként jártak össze imádkozni és hitről, a jó Istenről beszélgetni. A civil Pokorni János és a másik négy szalézi szerzetes akár ki is maradhattak volna az egészből, de a diktatúra működési mechanizmusa szükségszerűen élt a lehetőséggel, hogy leszámoljon a munkások körében kedvelt és megbecsült szerzetesrenddel, s nem utolsósorban megfélemlítse a lakásokban találkozó hívő, baráti közösségeket is. A VERTESZ néven államosított Ganz-gyár 23 éves technikusa, Pokorni János azért vált ÁVH-örizetessé, mert komolyan hívő ember volt. Olyannyira, hogy ifjú házasként egy pappal laktak együtt és volt iskolatársaival *Familia Dei* néven kis vallási kört alakítottak titokban, az otthonukban. Zana Albert ezt a társaságot kereste fel ávós egyenruhában(!) a gyerekkori ismeretségre, a közös cserkészlélményekre hivatkozva, hogy megnyerje őket saját szervezkedésének.⁸⁰ Konceptió és valóság így álltak össze három ember életét és másik tíz legszebb fiatal éveit követelő, valamint három idősebb szalézi előljáró — egy tartományfőnök, egy tanácsos és nyomdaigazgató, egy katekista — megtörését szolgáló hamis vádirattá.

Közben, ugyanabban az országban, ahol megszámlálhatatlanul életekre törtek, folyt a születésnap örömnappal. Hogy emlékezetes legyen, az események lebonyolítására a vezető triász egyik tagját, Révai József minisztert jelölték ki (vagy jelölte ki magát). Tény, hogy sokat dolgozott az irányítása alatt lévő születésnap bizottság: háromféle Rákosi képből álló bélyegsorozatot adtak ki, országos munkaversenyt hirdettek, amelyet Loy Árpád, az alberttelepi bánya sztahanovista frontmestere jelentett be 1952. január 29-én a bányász szakszervezet országos tanácskozásán. Február 15-én az MDP Központi Vezetőség Agitációs- és Propaganda Osztálya levelet küldött az alapszervezetek titkáraihoz azzal a kéréssel, hogy pártoktatás keretében a politikai alapismeretek szemináriumain dolgozzák fel Rákosi Mátyás életrajzát. A hónap végén Horváth Márton, az Agitációs- és Propaganda Osztály vezetője javaslatot terjesztett elő Rákosi Mátyás ösztöndíj alapítására az egyetemek és főiskolák legkiválóbbjai számára, ugyanakkor Rákosi Érem alapításáról és tanulmányi verseny hirdetéséről is döntöttek minisztertanácsi határozat formájában. A központilag meghirdetett kampányok mellett a helyi pártbizottságok túlbuzgóságából elutasításra került felajánlások is érkeztek: a Kőszegi Nemez- és Posztógyár dolgozói például házicipővel (papuccsal) szeretnék volna megajándékozni a vezért és feleségét, a Fejér megyei Pártbizottság pedig levélben kérte a Központi Vezetőség Irodáját, hogy Rákosi Mátyásról utcát nevezhessenek el. Az események csúcspontja az Operaházban zajlott. Gerő Ernő ünnepi beszéde után az ÁVH létrehozását jegyző Dobi István miniszterelnök bejelentette, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja üdvözlő táviratot küldött Rákosi Mátyásnak, amelyet Hidas István, a Politikai Bizottság tagja olvasott fel. Ezután a munkás-, a paraszt-, az úttörő-, az ifjúsági- és a honvéd küldöttségek üdvözlése következett. A munkásküldöttség nevében az újpesti Egyesült Izzó Kossuth-díjas fémgyalús sztahanovistája, a parasztküldöttség nevében a varjúlaposi Győzelem Termelőszövetkezet Munka Érdemrenddel kitüntetett elnöke üdvözölte Rákosit, majd

dobpergéssel egybekötve húsz harsonás úttörő köszöntötte az ünnepeltet. Az Internacionálé után Rákosi az Operaház erkélyéről nézte végig az ifjúság fáklyás felvonulását.⁸¹ Ezen a napon még álmában sem gondolt arra, hogy súlyos elmarasztalásban lesz része a következő nyáron többek között azért, mert „Sztálin legjobb magyar tanítványaként” túl sok embert kivégeztetett.

Ez a hatalom öl

A történelem arra tanít meg bennünket, hogy az emberiség semmit nem tanul a történelemből.
Albert Einstein

Történészek körében máig nincs konszenzus arról, kit tekintünk a kommunizmus áldozatának, következésképp mennyi volt az áldozat. Csak a meggyilkoltakat kell-e számolni, vagy a hosszabb-rövidebb időre különféle börtönökbe és táborokba elzártakat, esetleg a kitelepítetteket és a munkahelyükről eltávolítottakat is, vagy mindenkit, aki át-és megélte a rendszert? Folyik a diskurzus, ütköznek érvek és ellenérvek *A kommunizmus fekete könyve* megjelenése óta.⁸² Ebben a kommunista diktatúrák halálos áldozatainak számát az 1917 és 1991 közti időszakban kerek 100 millióra becsülik világviszonylatban. Ebből 65 millióan Kínában, 20 millióan a Szovjetunióban, 7 millióan egyéb ázsiai országokban (Vietnám, Kambodzsa, Észak-Korea, Afganisztán), 2 millióan Afrikában, 0,2 millióan Latin-Amerikában és 1 millióan Kelet-Európában estek áldozatául az üldöztetéseknek.

Hazánkban a kommunizmus áldozatainak számát nehéz meghatározni. Ennek oka, hogy nem zárult még le az a szakmai vita, hogy a politikai okokból kivégeztetett vagy internálásra ítélt, kényszermunka-táborokba küldött, illetve a forradalmi eseményekben (tanácsköztársaság és 1956) elhunyt és megnyomorodott emberek sorolhatók-e kizárólagosan ide, vagy a hazájuk elhagyására kényszerülő és az itthon maradt lelkiileg sérült tömegek is. Ma az már elfogadott, hogy az 1919-es vörös terrorban nagyjából hatszázan haltak meg, az 1951-es budapesti kitelepítés 12 ezer embert érintett, 1950 és 56 között kb. 28 ezer főt ítélték munkaszolgálatra (azért 1950-től, mert az önálló hatalommá vált Államvédelmi Hatóság ekkor kapta meg a megtorló börtönök és táborok felügyeletét). A recski tábor 1950. július 19-én hajnalban „nyitotta meg kapuit”. A tábor maximális létszáma 1300–1700 fő között mozgott.⁸³ Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt mintegy 2500-an haltak meg, 22 ezer embert börtönöztek be és 13 ezret internáltak. Az 1957-es Statisztikai Évkönyv adatai arról tanúskodnak, hogy a „Hadműveletek alkalmával elszenvedett sérülésbe” 1956-ban 2562-en, 1957-ben 13-an haltak meg. A mai ismereteink szerint a forradalmat követő megtorlásban legalább 4000 fő halálózása bizonyítható. A halottak becsült számát még ennél is többre teszik, a legvalószínűbbnek a 15.000-20.000 fő közötti halálózást tartják.⁸⁴

Évtizedek óta halljuk, hogy a forradalom leverését követően 200.000 honfitársunk menekült nyugatra. A rendszerváltozásig titkos, ma már hozzáférhető hivatalos statisztika alapján 1956. október 23. és 1957. április 30. között 151.731-en távoztak „illegálisan” külföldre, közülük 1957. május 15-ig 11.447-en tértek haza.⁸⁵

A Budapesti Igazságügyi Orvosszakértői Intézet (BIOSZI) adatbázisában 1945. február 5. és 1962. december 31. között 1098 kivégzett személyről olvashatunk, közülük 479 a politikai okból megölték száma.⁸⁶ A legtöbb kivégzés – 189 – az ÁVH működése alatt, az 1949. december 28-i létrehozása és az 1953. július 22-i megszüntetése között volt. Zana Albert, Farkas Ferenc és Sándor István erőszakos halála is ehhez a számhoz tartozik. Háborús bűnösneként 69, köztörvényesneként 33, nem tisztázott ok miatt 59 embert végeztek ki⁸⁷ szintén ebben a bő három és fél évben.

A pártórség perében elítélt öt szalézi közül egyet kötél általi halálra, négyet – Ádám László tartományfőnököt, Szitkey Károly nyomdaigazgatót, Varga György Aladár katekistát és Dániel Tibor kispapot összesen 40 évre ítélték. A perben szereplő 9 ávos közül kettőt – Zana Albert őrmestert és Farkas Ferenc hadnagyot – kivégeztek, egyet, Ari Lászlót előbb halálra, majd életfogytiglanra, hatot – Hosszú Béla és Guzi Imre alhadnagyokat, Pál Sándor, Bodócs Pál, Horváth István és Ruzsinszky József őrmestereket pedig összesen 73 év börtönre ítélték. A két civil közül a fiatalabb, a 17 éves Hegedűs Hajnalka öt, a 23 éves Pokorni János 12 évet kapott.

Az ítéleteket megalapozó beismerő vallomásokhoz vezető kínvallatások módszertanát Ádám László 1976 januárjában papírra vetett visszaemlékezése érzékletesen foglalja össze:

„Pár szót váltottunk s máris vittek föl kihallgatásra. Az előadó úr (afféle vizsgálóbíró) kb. este fél nyolctól hajnali hatig azt magyarázta, hogy amiként én viszonyulok az Ávóhoz, ugyanúgy viszonyul majd az én hozzám; tehát mindent őszintén mondjak el. Én nem követtem el semmit sem az állam, sem a kormány, sem a párt, sem az Ávó ellen. Ártatlanul kerültem az Ávóra. ... (Nyugodtan mondhatom, hogy normális körülmények között tíz perc alatt elvégezhető volna a vizsgálatot. Az Ávó pedig július 28-tól augusztus végéig gyötört, szinte az örütségig.) Tántorogva hagytam el a rabvallató termet, és hajtottak vissza a cellámba. Előbb azonban ki kellett lépnem a cipőből, ki kellett fordítanom, hogy nincs-e benne valami irat. Ez minden kihallgatás után így ment...”⁸⁸

A kihallgatásokat, vallatásokat párhuzamosan folytatták mind a 16 érintettel a mai Budapesti Katonai Főügyészség II. kerületi, Fő utca 70-78. alatti épületében, melyen akkor a Budapesti Hadbíróság és az ÁVH osztozott. Közben az ország zöme a hároméves terv keretében született Népszuper készüléken, a „demokrácia büszkeségén” vagy éppen Rákosi Orion és Philips gyártmányú néprádióin⁸⁹, a bátrabbak a szerényebb teljesítményű, de még kifogástalanul működő Horthy-néprádió (szintén Orion) minden idők legeredményesebb olimpiai közvetítését hallgatta. A pertársak közül legutolsóként letartóztatott Pokorni János még szabad emberként élvezhette a XV. nyári olimpiai játékok magyar sikereit. Helsinkiben 16 arany-, 10 ezüst- és 16 bronzérme egy időre feledtette – még a börtönökben is – az országra szakadt szomorú valóságot. Papp László, Csermák József, Gerevich Aladár, Kovács Pál, Székely Éva, Puskás Öcsiék Aranycsapata és a többi magyar olimpikon remeklésének köszönhetően az éremtáblázaton Magyarország a harmadik helyet szerezte meg. Pokorni János több mint egy hónapot egy cellában töltött Sándor Istvánnal, és tulajdonképpen itt, a Fő utcai börtön hatodik emeleti zárkájában ismerkedtek meg.⁹⁰ Hamarosan kiderült számukra, hogy ugyanabban a „buliban”⁹¹ vannak és kis idő elteltével az olimpia is szóba került. Sándor István tőle tudta meg kik hoztak haza érmeket, kiket ünnepelhettek bajnokként. Az elsőfokú tárgyalásig sokat imádkoztak együtt, utána Pokorni egy emelettel lejjebb került, mivel a hatodik a „köteles uraknak” (a halálra ítélt börtönbeli elnevezése) volt fenntartva.

A kihallgatások jegyzőkönyvei az államvédelem szája-íze szerint készültek, ezért az irányító hatalom gondolkodásmódjának, világszemléletének fontos dokumentumai. A demokratikus jogállami norma szerint ezek nem felelnek meg a szabályos jegyzőkönyvi kritériumoknak, és erős forráskritikával kell kezelni a szövegüket is a gépies nyelvezet, a szándékosan túlzó és koncepciózusan ismétlődő sablonos megfogalmazások és a leredukált szókészlet miatt. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy mialatt és mielőtt a szöveg íródott a benne szereplőt súlyos lelki és fizikai bántalmazások érték. Ugyanakkor a kihallgatottak által elmondott életrajzi adatok és a letartóztatásukat megelőzően velük történt események valódiak. Hamissá akkor váltottak, amikor az államvédelem gépezete több szinten és több célból a saját koncepciói igazolására megkeverte és felhasználta őket – akár évek múltán is. Hiába gyakorolt elkerülhetetlen önkritikát Sztálin halálát követően az ÁVH vizsgálati főosztálya, saját maga állapította meg az 1954. évi jelentésében, hogy „a letartóztatott vallomását meghamisító

*jegyzőkönyvek ma már nem készülnek, kivéve egyes olyan ügyeket, ahol az ügy maga is koncepció, elképzelés vagy hamis adatok alapján született.*⁹² Ugyanitt elismerték, hogy korábban a jegyzőkönyvek nem tartalmazták részleteiben a letartóztatott vallomását és csak a rávonatkozó terhelő adatokat rögzítették. (A jelentés aprólékos statisztikát közöl az 1953-as őrizetbevételek okairól is. Az 1103 letartóztatott 61%-a demokráciaellenes szervezkedésért vagy demokráciaellenes izgatásért került rács mögé. Csak töredékük volt mezőgazdasági vagy ipari szabotőr (4%), terrorista (4%) vagy kém (14%). A többieket a sejtelmes „egyéb” kategóriába sorolták.⁹³)

Az elsőként őrizetbe vett Zana Albert 1952. július 27-én délelőtt 11-től délután 3-ig, majd este 10-től reggel fél 7-ig tartott kihallgatásának jegyzőkönyvben rögzített párbeszéde⁹⁴ (a vastagon szedett zárójeles részek a saját megjegyzéseim):

- *„Ön az előző kihallgatásán vallomást tett arról, hogy illegális fegyveres szervezkedést hozott létre és több személyt beszervezett Pártórségen belüli és társadalmi kapcsolatai közül. Mikor határozta el Ön **(nem az Elvtárs!)**, hogy illegális fegyveres szervezkedést hoz létre?*
- *Beismerem **(rögtön ezzel kezdi)**, hogy 1949 júniusában elhatároztam, hogy nagykiterjedésű politikai szervezkedést kezdeményezek a Magyar Népköztársaság ellen **(mond ilyeneket, fogalmaz így egy volt cipészinas?)**.*
- *Milyen előkészületeket tett Ön a szervezkedés létrehozására 1949-ben?*
- *Az elhatározásom után a szervezkedés megvalósítása érdekében – mivel nem tudtam, hogy hogyan fogjak hozzá – bekapcsolódtam a Sándor István által vezetett egyházi szervezkedésbe, hogy annak politikai irányvonalat adva, a már meglévő szervezetet saját céljaim elérésére felhasználjam. Ezt megelőzően már alaposan tanulmányoztam a Rajk-per és a Nagy Ferenc-féle összeesküvést, hogy kidolgozzam a szervezkedés létrehozásának a tervét.*
- *Hogyan dolgozta ki a szervezkedés létrehozásának a tervét?*
- *A szervezkedés létrehozásának a tervét **(mintha az iskolában felelnék szép kerek mondatokban)** nem dolgoztam ki. A kidolgozott tervet, vagyis elhatározásomat fejben tartottam. A terv kidolgozásával **(na, most akkor volt terv vagy nem volt; hiba csúszott az ÁVH-logikába)** elképzelésem az volt, hogy a társadalom minden rétegében kapcsolatokat keresek, csoportokat alakítok, ezeket rendszeresen gyűléseken propaganda-anyaggal látom el. Ezen létrehozott szervezettel a főváros stratégiai pontjait elfoglalom és ezzel megindítom a fegyveres felkelést. A fegyvereket a szervezkedés részére az amerikai követségen keresztül akarta megszerezni a szervezet kiépítése után.*
- *Kinek volt még tudomása arról, hogy Ön illegális fegyveres szervezkedés létrehozását határozta el?*
- *A szervezkedés létrehozásának tervéről tájékoztattam Sándor István szerzetest, Ari I. László volt av. őrmestert, Hegedűs Hajnal tanuló.*
- *Milyen célból tájékoztatta Ön ezeket a személyeket a szervezkedés létrehozásával kapcsolatban?*
- *A szervezkedés létrehozásáról azért tájékoztattam Sándor Istvánt, Ari I. Lászlót, valamint Hegedűs Hajnalt, hogy mint részemre megbízható személyeknek a véleményét kikérjem tervem és elhatározásom felől. Célom volt továbbá a tájékoztatással, hogy Sándor István szerzetes bizalmát megnyerjem, Ari I. Lászlót és Hegedűs Hajnalt pedig kedvező válasz esetén beszervezzem **(innentől kezdődik a szaléziákat erősen érintő koncepció)**.*
- *Miért volt Önnek szüksége Sándor István bizalmára?*

- Sándor István szerzetes bizalmára azért volt szükségem, mert tudtam azt, hogy ő illegálisan több személlyel tart kapcsolatot s ezen keresztül én is kapcsolatba kerüljek ezekkel a személyekkel.
- Miért volt Ön számára szükséges Sándor István kapcsolatainak a megismerése?
- Ezekre a személyekre a politikai szervezkedés megvalósítása céljából volt szükségem, mivel a szervezkedést társadalmi vonalon akartam kiépíteni (ez tipikus ÁVH-s bürokrata szöveg, ilyeneket tartalmazznak az államvédelmi tankönyvek is).
- Kikkel vette Ön fel a kapcsolatot Sándor István illegális csoportjának tagjai közül?
- A kapcsolatot magával Sándor Istvánnal építettem ki és ezen keresztül kapcsolatba kerültem a csoport összes tagjával, mivel én magam is tagja lettem a csoportnak.
- Miért lépett Ön be Sándor István csoportjába akkor, amikor Ön a Magyar Népköztársaság-ellenes szervezkedés létrehozását határozta el?
- Sándor István csoportjába azért léptem be, hogy a későbbiek során a csoport tagjait a saját befolyásom alá kerítve, céljaim megvalósítása érdekében felhasználjam.
- Meddig volt Ön tagja a Sándor István által vezetett illegális szervezkedésnek?
- Az illegális szervezkedésnek 1951 nyaráig aktív tagja voltam, ahol propagandisztikus tevékenységet fejtettem ki. Ekkor a szervezkedés feloszlott, mivel Sándor István 1951 nyarán illegalitásba vonult.
- Miért kellett Sándor Istvánnak illegalitásba vonulnia?
- Sándornak illegalitásba azért kellett vonulnia, mivel a rendőrség a megtartott házkutatás során gazdasági terményeket, nyomdafelszerelést és ellenséges propagandaanyagot talált nála.
- Sándor István illegalitásba vonulása után ki vette át a szervezkedés irányítását, vezetését?
- Tudomásom szerint Sándor István illegalitásba vonulása után az illegális csoport vezetését senki nem vette át, ezáltal az illegális csoport feloszlott.
- Sándorral illegalitásba vonulása után milyen időközönként és hol találkozott?
- Sándorral 1951 nyarán történt illegalitásba vonulása után 1952. júliusban történt őrizetbe vételemig két esetben találkoztam. Az első találkozásom Sándorral Rákospalotán a Bocskai utcában 1951 nyarán történt, illegalitásba vonulása után néhány nappal. Ezen a találkozáson jelen volt még Hegedűs Hajnal mennyasszonyom is.
- Hogyan és mikor beszéltek meg a találkozó lebonyolítását?
- Ezen találkozót nem beszéltek meg előre, ez véletlenül történt. Hegedűs Hajnallal sétáltunk a Bocskai utcában, amikor is megszólított engem egy személy, akiről csak később derült ki, hogy Sándor István, mivel álcázta magát. A találkozáson Sándor elmondotta lebukásának és szökésének körülményeit, hogy jelenleg Dunapentelén dolgozik és oda szeretne visszamenni. Megkért arra, hogy nem tudná-e részére bejelentőt szerezni. Én erre azt válaszoltam, hogy ez nem áll módomban. Megadtam még Sándornak a címet és megkértem arra, hogy lakásomon keressen fel.
- Közölte Önnel Sándor István ezen a találkozáson illegális lakását?
- Sándor ezen a találkozáson illegális lakását velem nem közölte, mert tudomásom szerint ekkor még lakása nem volt.
- Mikor és kitől kapta meg Sándor István illegális tartózkodásának helyét?
- 1951 őszén Nagy Károly Rákospalota, Bajza utcai lakos keresett fel azzal, hogy átadja nekem Sándor üzenetét és lakcímét.
- Ön előző vallomásában azt mondta, hogy Sándor Istvánt felkérte az 1951 nyarán lefolyt beszélgetésen arra, hogy jelenjen meg az Ön lakásán. Sándor mikor kereste fel Önt?

- *Sándor nem jött el hozzám. Azonban Nagy Károly nevű személyen keresztül 1950 őszén szóbeli üzenetet küldött, amelyben közölte velem illegális nevét és lakcímét, valamint azt, hogy lakásán keressem fel.*
- *Mi volt a név és a lakcím?*
- *A közölt név és lakcím: Kiss István Budapest, Imre utca 6. volt.⁹⁵*
- *Előzőleg Ön azt vallotta, hogy Sándor megkérte arra, keresse fel a lakásán. Mikor tett eleget Sándor kérésének?*
- *Sándor István kérését nem teljesítettem, mert nem kerestem fel a lakásán.*
- *Miért nem kereste fel Sándort, hiszen Ön szerint szoros kapcsolatban állottak?*
- *Sándor Istvánt azért nem kerestem fel, mivel csoportja megszűnt, így célom nem volt vele kapcsolatban. Továbbá azért nem kerestem fel, mert tartottam a lebukás veszélyétől.*
- *Mikor találkozott Ön másodszor Sándorral és hol, milyen célból?*
- *1952. július elején (a hónap végén letartóztatták őket!) felkerestem Sándor Istvánt Imre u. 6. sz. alatti lakásán. A célom az volt, hogy érdeklődjek nála az irányban, van-e illegális csoportja s ezután felvegyem a csoporttal a kapcsolatot. Célom volt továbbá Dániel Tibor egyetemistának a beszerzése, aki ellenséges beállítottságú személy volt.*
- *Ezt megelőzően hány alkalommal kereste Ön a lakásán Sándor Istvánt?*
- *Amásodik találkozásunk előtt két esetben jártam fent Sándor Imre utcai lakásán, azonban nem találtam odahaza.”*

...és még három oldalon keresztül folytatódik a jegyzőkönyv. Ha valóban ez a párbeszéd zajlott és más nem történt a kihallgatáson, akkor az nem vehetett 13 órát igénybe.

Július 30-án Zana Albert és társai szervezkedési ügye tárgyában⁹⁶ megszületett az első jelentés, amelyből kiderül, hogy a korábban őrizetbe vett hét volt államvédelmi beosztottn és Zana mennyasszonyán kívül négy embert tartóztattak még le: Sándor István és Ádám László szalézi szerzeteseket, Pál 4. Sándor államvédelmi őrmestert — szintén pártőrségi beosztott — és Szenes Róbert 17 éves tanulót, akitől Zana az arzént kapta.

A vallomásokból kitűnik, hogy az ÁVH-n belül már Zana fellépése előtt is volt egy elégedetlen, csalódott csoport Farkas Ferenc hadnagy környezetében, aki szintén a központi karhatalmi zászlóaljtól került át többekkel együtt a pártőrséghez. Hosszú Béla és Guzi Imre alhadnagykokkal szökésen törték a fejüket, mert szilárdan hitték, hogy a népi demokratikus rendszer hamarosan meg fog dőlni.

Ádám László tartományfőnökkel kapcsolatban szűkszavú az irat; mindössze annyit közöl, hogy a kihallgatását megkezdték és „egyelőre teljes tagadásban van”. A jelentés végén célul tűzték ki a két szerzetes szervezkedésben játszott irányító szerepének felderítését és valamennyi résztvevő leleplezését. Az 1952. augusztus 13-i kihallgatáson⁹⁷ elhangzott párbeszéd Ádám László és Földes György főhadnagy között:

- *„Tegyen részletes vallomást arról, hogy Sándor Istvánnal kapcsolatot tartó személyek közül kit ismer személyesen, illetve közvetve kiről tudja, hogy kapcsolatban áll Sándor Istvánnal?*
- *A Sándor Istvánnal kapcsolatot tartó személyek közül közvetlenül senkit nem ismerek, sem nevüket, sem munkahelyüket nem ismerem. 1952. májusban látogatást tettem Sándor Istvánnál az Imre u. 4. sz. alatti lakásán. Látogatásom elején Dániel Tibor szalézi papnövendékkal beszélgettem, hogy pár nappal azelőtt egy ÁVH egyenruhás személy kereste Sándor Istvánt a lakásán. Az ÁVH-s látogatásán a házban lakók nagyon meglepődtek, de Sándor István hazatérése alkalmával a kapott személyleírás alapján megnyugtatta őket, hogy az ÁVH-s régi ismerőse. Az ÁVH-s látogatása*

alkalmával Sándor István nem tartózkodott a lakásban, így az Dániel Tiborral tudott rövid ideig beszélgetni.

- *A Dániel Tiborral folytatott beszélgetése alkalmával közölt-e Önnel Dániel közelebbi adatokat az ÁVH-s személyével kapcsolatban?*
- *Tudomásom szerint Dániel a beszélgetünk alkalmával velem semmiféle az ÁVH-s személyével kapcsolatos konkrét adatokat nem közölt.*
- *Válaszát nem fogadom el, mert Önnel Dániel adatokat közölt arról, hogy az ÁVH-s hol teljesít szolgálatot. Az ÁVH-s személyével kapcsolatban folytatott-e Ön beszélgetést Sándor Istvánnal. Ha igen, a beszélgetés részleteiről is tegyen vallomást!*
- *A Dániellel folytatott beszélgetésem tartalmát a látogatásom után a villamosmegállóhoz kikísérő – közben hazatért – Sándor István is elmondotta séta közben. A beszélgetés alatt az ÁVH-s személyével kapcsolatban Sándor részletesebb adatokat velem nem közölt. Az ÁVH-sal kapcsolatban Sándor Istvánnal több esetben beszélgetést nem folytattam.*
- *Tudott-e Ön az ÁVH-son kívüli más személyekről, akik kapcsolatot tartanak fenn Sándorral?*
- *Név szerint nem tudtam, csak általánosságban hallottam, hogy régi ifjú barátai a lakásán többször felkeresik.*
- *Kihallgatását megszakítom.”*

Szeptember 27-én a gyanúsított személyére vonatkozó megjegyzések között szerepel, hogy Ádám atya a vizsgálat ideje alatt többször fenytve volt hazug, cinikus magatartása – azaz bátorsága és kitartása – miatt. Komolyan feldühíthette őket, mert az egyetlen rá vonatkozó és megmaradt szolgálati jegy szerint 48 óra sötétzárkát kapott kétnapos ebédmegvonással. A többit csak elképzelni tudjuk annak ismeretében, hogy a rendtársai szerint majdnem harminc kilóval kevesebbel jött ki a börtönből 1956-ban. Azt is tudta, hogy cellatársai között besúgó van, ezért írták róla, hogy feltételezhetően ismeri a hálózati ráépítés módszereit.

Ádám László visszaemlékezésében így számol be ugyanerről:

„Az éjszakai kollokviumok a következőképen folytak le. Íróasztalhoz ült, engem vele szemben ültetett le. Gúnyosan megkérdezte, hogy vagyok. Én: „köszönöm, a viszonyokhoz képest, jól.” Papírlapot vett elő, rajta hét-nyolc kérdés: a 8-10 órai kínvallatás pontjai. Bizonyára a csoportvezető állította össze. Az első éjszakákon többnyire a Sándor Istvánnal való találkozásaimat firtatta: hol s mikor találkoztunk, mi mindent beszéltünk stb. Én nem emlékeztem semmire. Ő bizonygatott: „Akarja, hogy szembesítsem Sándorral? Itt áll kint a folyosón!” Én: „Kérem, hozassa be! Hadd láthassam testvéremet!” Ő: „Csak valljon be mindent őszintén!” A torkomban éreztem a szívemet. Vízért kértem, kiengedett a szomszéd WC-re, ő a nyitott ajtóból figyelt. Vedeltem a vizet. Sándorral csak ijesztgetett. Papírlapra írogatta válaszaimat. Hajnali 6 órakor elém tette a lapot, hogy írjam alá. Nem volt szemüvegem. Asztalomon felejtettem. Azt sem tudtam mit írok alá. Aztán levezettek cellánkba, s kezdődött a második virrasztó nap: július 29. Számoltam a napokat, hogy tudjam, mikor van vasárnap. Sándor körül folyt a faggatás. Kárörömmel újságolta, hogy benn vannak már a legénykék is. Gyanítani kezdtem, hogy az állam megdöntésére irányuló szervezkedésről van szó. Be-benézett a félig nyitott szekrénybe... elővett egy pictus masculust. Ijesztőnek szánt, előre gyártott, rajztömb-szerűség volt, félig nyitott, egyébként merevített tömbnek csak az oldalnyílásán tudtam bepillantani. Gondosan csomagolt papírcsomagot, s ugyancsak papírba göngyölt iratszereket láttam. Lelkiismeretem tiszta volt. Hiába mondogattam, hogy nemigen találkoztunk. Ő csak hajtogatta: „Maga mindent tud! Mindenre emlékeznie kell! Láttuk az asztalán a sok idegen nyelvű szótárt.” Válaszoltam: „Előadó úr! Ha mindent tudnék, akkor nem volna szótárakra szükségem!” Meghozatták a szemüvegem. Így ment ez napokon át.”⁹⁸

Sándor István és Jámbor Árpád között 1952. július 30-án kilenc és fél óráig folyt az alábbi faggatás:⁹⁹

- „Korábbi vallomásában beszélt arról, hogy Zana Albert Önnel, mint az illegális klerikális szervezkedés vezetőjének beszélt az ÁVH-n teljesített szolgálatáról. Folytassa vallomását arról, hogy Zana mit mondott el Önnek államvédelmi munkájáról?
- 1951 február végén mentem el illegalitásba, mint ahogy már korábban említettem. Illegalitásba menésem előtt Zana beszélt arról, hogy vezető Párt **(nem merték kis betűvel írni)** és kormányfunkcionáriusok lakásai előtt teljesít szolgálatot. **Akkor megkérdeztem, miért kell ezeket a vezetőket őrizni. Zana azt válaszolta, azért kell rájuk vigyázni, mert féltik az életüket és nem bíznak senkiben sem.** [kiemelés tőlem] Azt azzal is alátámasztotta, hogy autón járnak örök kíséretében.
- Zana szolgálati munkájával kapcsolatban milyen megnyilvánulást tett?
- Zana úgy beszélt munkájáról, hogy azt olyan állásnak tekinti, amely megélhetést biztosít számmára. Ez mellett az alakulatnál lévő ellenséges ingadozó elemekre (kommunista terminus technicus, ilyen egy szerzetes nem mond) egy esetleges rendszerváltozásnál számíthat, ha azokat maga mellé tudja állítani.
- Konkrétan milyen gyakorlati munkát fejtett ki Zana az alakulatnál az egység ingadozó és ellenséges elemeinek megnyerésére a maga számára?
- Nem emlékszem, hogy említette volna, hogy hogyan választotta ki az ingadozó elemeket az alakulatnál és hogy azok megnyerésére gyakorlati lépéseket tett volna.
- Válaszát nem fogadom el! Ebben a kérdésben nem mondott igazat. Erre a kérdésre még visszatérek. Előző vallomásában említette, hogy Zana Önnek arról beszélt, hogy csoportjai vannak, akikkel szervezkedést folytat. Mondjon el erről mindent amit tud!
- 1950 végén Zana beszélt arról nekem, hogy tagja két olyan csoportnak, mely a fennálló rendszer ellen folytat szervezkedést. A szervezkedésnek tagjai rendszeresen összejönnek. Az összejövetelek azonban nem vallásos jellegűek, mint az én csoportom, hanem leplezetlenül ellenséges politikai alapon állnak **(ilyen egy szerzetes még akkor sem mond, ha igaznak gondolja)**. Az értekezleteiben a földreform kérdését, az üzemek államosítását vitatták meg. Továbbá cáfolni igyekeztek a marxista tanításokat. Zana szerint ebbe a két szervezkedésbe különféle emberek vannak – munkások, értelmiségiek. A szervezkedés tagjainak legnagyobb része a vallással szemben közömbös, vagy ellene van **(akkor miért is vannak itt a szaléziak?)** és csak néhány tagja híve a vallásnak. Zana szerint a szervezkedés tagjai igen meggyőző módon vetik fel egymás közt a politikai kérdéseket.
- Beszéljen arról, kik név szerint a szervezkedés tagjai és abban milyen szerepet tölt be Zana?
- A szervezkedés tagjait név szerint nem ismerem, de Zana elbeszéléséből tudom, hogy az utóbbi időkig is működtek. Ugyanis Zana 1952. június végén járt nálam, amikor is megkérdeztem tőle, hogy működik-e a szervezkedés, amire Zana azt válaszolta, hogy igen. Zana szerepét nem ismerem ebben a szervezkedésben.
- Válaszát így nem fogadom el, és erre még visszatérek. Mondja el azt is, hogy Zana hogyan használta fel a „csoportmunkában”. Öntől kapott utasításokat az ellenséges tevékenységének folytatására az államvédelmi egységen belül, hasonlóan, ahogy ezt az üzemekben dolgozó csoporttagok végzik?
- Erről nincs tudomásom, mert Zana erről nekem részletesen nem beszélt. Egy alkalommal említette – emlékezetem szerint 1950 végén –, hogy amikor szobaparancsnok lett a párttagokkal szemben igyekezett mindenféle módon eljárni.

Zanának ezt az eljárását helyeseltem – amit meg is mondtam neki – de óvatosságra intettem.

- (...)
- Korábbi vallomásában említette, hogy 1951 márciusában Rákospalotán találkozott Zanával, amikor már illegalitásban volt. A vallomásból azonban kihagyta, hogy illegalitásához segítséget kért Zanától.
- Igaz, hogy kihagytam vallomásomból azt, hogy ezen találkozón kértem Zanát, hogy szerezzen számomra bejelentőlapot a további illegációmhoz. Zana ezt megtagadta azzal, hogy ilyent nem tud részemre szerezni.
- Kihallgatását ideiglenesen felfüggesztem! Gondolja át a most megtett vallomást és készüljön fel arra, hogy őszinte vallomást kell tennie Zana alakulaton belüli tevékenységéről és arról a szervezkedésről, melyben Zana részt vett!”

Az 1952. augusztus 1-jei kihallgatás részlete jól példázza, hogyan formálódik a koncepció, érik a vád Sándor István ellen.¹⁰⁰

- „Korábban vallomást tett arról, hogy Zana Albert mint az Ön által vezetett klerikális szervezkedés tagja az ÁVH-n illegális szervezkedést folytatott. Tegyen vallomást arról, hogy Zanának milyen utasításokat adott az aknamunkájára vonatkozóan!
- 1951 elején egy alkalommal Zana elmondotta, hogy megállapítása szerint az ÁVH-n belül megfigyelik. Ezt abból gondolja, hogy különböző szolgálati beosztásokba helyezik, hogy megfigyeljék ott tevékenységét. Ezzel kapcsolatban figyelmeztettem, hogy legyen óvatos és vigyázzon magára, mert engem is könnyen bajba hozhat. Ha őt leleplezik az alakulatnál, rajta keresztül a szervezkedésünk nyomára jöhet a Hadság és letartóztatnak engem is a csoportjaimmal együtt.
- Az óvatosságra való figyelmeztetésen kívül milyen más utasítást adott még Zanának?
- Hogy más utasítást is adtam volna, arra nem emlékszem.
- Vallomását nem fogadom el, mert nem mond igazat. Már korábban beismerte, hogy Zana is azt a feladatot kapta, mint csoportja többi tagja: szervezzenek be újabb embereket az illegális csoportba.
- Igen, de Zanának a többiekkel együtt adtam utasítást, de külön nem beszéltem meg vele a sajátos ÁVH-n belüli problémákat.
- Ez így nem igaz, de erre még visszatérek. Beszéljen arról, hogy a hadseregen belül milyen illegális csoport tagjai vannak és azokkal fenn-e tarja a kapcsolatot?
- A hadseregen belül több csoporttagom van, akikkel a lehetőségekhez képest fenntartom a kapcsolatot, vagy személyes találkozás, vagy levelezés útján.
- (...)
- Vallomása így nem felel meg az igazságnak. Korábban már vallotta, hogy 1950 őszén a bevonulók előtt egy beszédet tartott, melyben felhívta őket a hadseregen elüli ellenséges tevékenységre.
- Ez igaz, nincs tudomásom arról, hogy végrehajtották volna utasításomat.
- Hazudik! Kihallgatását megszakítom. Figyelmeztetem, csak saját helyzetét rosszabbítja hazudozásaival.”

Tanulságos a Sándor István fogdai magatartásáról szóló jelentés¹⁰¹ is az egyik beépített cellatárstól. A besúgó neve személyiségi jogai védelme miatt máig ki van takarva az iratból, így nem azonosítható. A jelentés 1952. augusztus 26-án íródott, amikor Sándor István már túl volt közel kétszáz órányi, zömében éjszakai kihallgatáson:

„Az ügyével kapcsolatban továbbra is tagadja a zárkában azt, hogy tudott volna arról, hogy a volt csoporttagjai ellenséges tevékenységet folytattak volna a hadseregen belül, hasonlóképen

tagadja azt is, hogy ő ezektől kémadatokat gyűjtött volna. Elmondotta, hogy Janikkal, Karaszekkel, Himmerrel folytatott beszélgetések részleteire állítólag nem emlékszik, de lehetségesnek tartja azt, hogy ezek ilyen alkalmakkor elmondtak neki részleteket a szolgálatukról, vagy beszéltek az ott kialakult baráti körükről és az ott elhangzott ellenséges kijelentésekről, de ő ezekre nem fordított különösebb figyelmet.

Elmondotta, hogy felmerült a kihallgatásán az a kérdés, hogy illegalitása alatt kit utasított ő Janikhoz azzal a feladattal, hogy tartsa vele a kapcsolatot. Sándor azt állítja, hogy ilyen utasítást senkinek nem adott, ellenben találkozott egy ízben Janik unokaöccsével, Vágvölgyivel, akinek azt mondta, hogy ha valaki a csoporttagok közül beszélni kíván vele, az megtalálhatja őt minden szombaton fél 9 és 9 között este az újpesti víztoronynál, de Sándor állítása szerint ott senki sem kereste fel.

Sokat foglalkozik azzal a lehetőséggel, hogy szétválasztják az ügyét Zanáéktól és Bulányiékkel együtt fogják tárgyalni. Ennek nem örül, mert így fél attól, hogy még hosszú ideig fog a vizsgálat tartani, inkább vállalná a katonai bíróság ítéletét, csakhogy innen minél előbb megszabaduljon.”

További kihallgatási jegyzőkönyvek nem maradtak meg, de a fogdai jelentések bizonyítják, hogy Sándor István kihallgatásai és a vele járó bántalmazások folytatódtak augusztus 26-a után is. Az igazság és a szereplők személyisége ezekből a jelentésekből jobban megérthető.

Jelentés Sándor István fogdai magatartásáról 1952. szeptember 1-jén:¹⁰²

„Sándor a szombati kihallgatásáról elmondta, hogy ott mindössze néhány kiegészítő kérdést tettek fel és az előadója közölte vele, hogy most ritkábban fogják kihallgatni, mert az ügyvel kapcsolatban egyéb elfoglaltságuk van, addig is pihenje ki magát. Sándor ennek következtében teljesen megnyugodott és most már bizik abban, hogy a vizsgálat rövidesen befejeződik.

Elmondotta, hogy az illegalitásba menetelének oka az volt, hogy a már a jelentett 1950 karácsony táján történt könyvügylettel kapcsolatban fedezze azokat a személyeket, elsősorban Endrey püspököt és az AC-t, akik tőle könyveket vettek át. Endreyvel kapcsolatban elmondotta, hogy Endreynek tudomása volt az illegális KIOE működésről, de nem tud arról, hogy ő irányította volna. Elmondotta azt is, hogy illegalitása alatt gyónni volt Endreynél a Ferenciek terén lévő templomban, de ezt úgy állítja be, hogy csak véletlenül vetődött Endrey gyóntatószékébe, ami teljesen valószínűtlen egyrészt azért, mert mint korábban elmondta Adám volt az állandó gyóntatója és ha emellett másrészt gyakran gyónt a ferenciek templomában, mint ahogy ezt elismerte, úgy ott is biztosan állandó gyóntatója volt, ami az egyházi pedagógia szerint elengedhetetlen követelmény egy rendszeres lelki életet élő személy számára, lehetetlen, hogy idegen gyóntatószékbe tévedt volna...

Az üzemmel kapcsolatban elmondta, hogy tudomása volt arról, hogy a munkások rendszeresen loptak szappant a Persilből. Közélebről egy munkást említett meg, aki Szabolcs megyében lakik és aki mivel úgy látta, hogy a tszcs-ben nem tudja a családját eltartani, feljött Pestre segédmunkásnak.”

A másnapi fogdai jelentés¹⁰³ rövid, tömör és árulkodó:

„Sándor az elmúlt napon az ügyével egyáltalán nem foglalkozott. Meg volt győződve arról, hogy kihallgatásai lényegében befejeződtek. Emiatt aztán nagyon elkeserítően hatott rá a tegnapi esti kihallgatása.

A kihallgatásról reggel alig beszélt. Mindössze azt mondta el, hogy főként azokról a csoporttagokról volt szó, akik katonai szolgálatot teljesítettek. Az új előadójáról nagyon elkeseredetten nyilatkozik. Azt mondja sokkal erőszakosabb és gorombább, mint a régié voltak. Úgy látja, hogy előről kezdődik az egész vizsgálat és ez szemlátomást nagyon letörte.”

Sándor Istvánt és szalézi testvéreit egymástól elkülönítve, csoportos zárkában őrizték, egymásnak idegen emberekkel együtt. Csak a rabtartás kötelező szabályainak betartásakor találkoztak. Ádám László így idézte fel rendtársaiért aggódó emlékeit:

„A tömeges orvosi vizsgálatra való felsorakozáskor láttam először rendtestvéreimet: Sándor Istvánt, Szitkey Károlyt, Varga Aladárt és Dániel Tibort. Nem volt szabad egymáshoz szólnunk, még pislantani sem. Tibort összetörtnek láttam. Vasárnap délelőttöként szoktak levezényelni a makadám burkolatú kisterületű udvarba. Rohamlépésekben kellett előre és hátra vágtatnunk. Szitkey a fal mellett sétálgatott. Aladár meg én kifulladtunk. Fal felé fordulva kellett állnunk. Fél óra elteltével rohamlépésben, hason csúszva, kapaszkodva le kellett visszamenni a VI.-ra. Úgy buktam be a cellánkba. Következő vasárnap csak Sándort láttam. A többiek lekerültek az V. emeletre. Ahogy később megtudtam, újságot és könyveket is adtak be nekik. Cellatársaim közül ma már csak kevésre emlékszem: egy magyaróvári akad, tanár, egy lebukott őrnagy, egy Chinoin gyári vegyész, egy szombathelyi érettségizett fiatalember, egy mosoni érettségiző, tisztviselők, maszek munkások, disszidálásban elfogott katonák, földművesek stb.”¹⁰⁴

A Szatmári Erdőháton három hold földön gazdálkodó, ötgyermekes szegényparaszti családban nevelkedett Ari László a rendőrtoborzásra jött fel Budapestre. 1950 júliusában került a X/1. osztályhoz a pártórségre. A perben első fokon halálra ítélt túrlicsei egyszerű fiú jó barátja lett Zanának, akivel a karhatalmi századnál ismerkedett meg, és olyannyira szoros kapcsolatba kerültek, hogy Zana még a szerelmes leveleinek közvetítését is rábízta. A II. kerület villáinál, a Lepke utcában teljesített szolgálatot, ahol nemrég még az ország dívája, Karády Katalin lakott. Most magas rangú szovjet tisztok költöztek ide. Sándor Istvánt Zana révén ismerte meg, de Kiss István nyomdászként. Csak a kihallgatások során derült ki számára, hogy a két személy ugyanaz.¹⁰⁵ Zana valamiért nem árulta el neki, hogy szalézi szerzetes a bizalmasa – talán ezzel is védeni akarta Sándort és a többi szalézit, akik elvesztett apja helyett a rákospalotai oratóriumban atyaként szerették.

Részlet Ari László kézzel írt vallomásából¹⁰⁶, aki gyorsan, letartóztatása után nem egészen egy héttel, 1952. július 29-én őszintén leírt mindent.

„1949 július hónapban Zanát Pécsről Pestre helyezték a II. Karhatalmi századhoz, ahol én is voltam. Egy szobába kerültem vele. A Zana zárkózottságánál fogva felhívta a figyelmet magára, hogy úgy politikai mint szakmai vonalon jól tudott, és a vele elhelyezett Kozni József is mondta, hogy Zana Pécsen is olyan volt. Félreült a sarokban és ott jegyzetelt magának. Én és a szobatársak mindig húztuk őt a zárkózottsága miatt. Csak azután kezdett jobban a társaságba bekapcsolódni, s ennek folytán velem is beszélgetni.

Mivel jobban tudott mint én, mentem hozzá mindig valamilyen segítséget kérni a tanulásban. Ő csinálta a jegyzetet a szeminárium vezetőknél és nekem is, ha szeminárium volt. Majd később egy szobába kerültünk. Ő rajparancsnok lett, én a helyettese. Ennek folytán még közelebb kerültünk egymáshoz. Oktatás alatt egymás mellett ültünk és minden foglalkozáson igyekeztünk egymás mellé kerülni. Mikor az öreg századot elhelyezték, mi ott maradtunk rajparancsnoknak (1950. január).

Ettől kezdve még többet találkoztunk és beszélgettünk, de még nem merültek fel közöttünk ellenséges szavak, mivel mint ahogy később mondta Zana, előbb ki akart ismerni...

1950 áprilisában sikerült is neki kifejezni az álláspontját. Ebben az időben én is letört voltam az előléptetéssel kapcsolatban, hogy még ekkor mindig örvezető voltam. Április 4-én az előkészületre mondta, hogy «úgy vagyunk, mint a hinduk és a rakéta.» Én ezt nem éretem meg és akkor azt mondta, hogy a hinduk a nemzeti ünnepeken rakétát vásárolnak az évi jövedelmükből és egy napon mindent elpusztítanak, s utána koplalnak megint a másik nemzeti ünnepig.

Én igazat adtam neki és egyetértettem vele, már csak azért is mivel oly sokat segített a tanulásban és a tudása egészen meglepett... Ettől kezdve aztán nyiltabban beszélgettünk egymással... Majd 1951 elején elhívott magukhoz és hegedűs Hajnalt bemutatta, melyet odahívott náluk (sic) és így hármásban voltunk moziba. A Hajnal jelenlétében semmiféle beszélgetés nem volt, sem szervezetről, sem ténykedésről, ez alkalommal megbeszéltük azt, hogy a legközelebbi vasárnap elmegyünk a múzeumba. Fel is kerestek és szintén hármásban voltunk a múzeumban kb. 9h-13h-ig, de ez alatt az idő alatt sem volt közöttünk az előbb említett beszélgetés csupán a kiállítás tárgyával kapcsolatban volt beszélgetés...

1951 nyarán tudomásomra jutott, hogy Zana bent járt az amerikai követségen és utána megbeszélést terveztek egy bizonyos illetővel, melyet nem tudom, hogy ki és talán Zana sem tudta. Fent a hegyen azt hiszem a Bátori barlangnál csak valamilyen barlangról volt szó Ecsizon jelszó alatt. Hogy ez a találkozás megtörtént-e vagy nem azt nem tudom....Szintén 1951 nyarán volt, amikor egy kivonuláson voltunk és pihenőben mondotta, hogyha a harmadik világháború következtében elmaradnánk egymástól, írjak neki a jelenlegi címre és értesítem, s ő akkor majd támogat, és elhelyez, mer van egy szervezet, amely akkor fog fellépni... 1952 júniusában megint kaptam egy brossurát Zanától, melyben le volt fektetve a szervezet célkitűzése, szervezet bővítése, felfegyverzése, háború idején mi a teendője, a kommunisták legyilkolása. Kb. e hó elején mondta nekem Zana, hogy Farkas Ferenc hdgy-nak átadta a brossurát és külön is beszélgetett vele. és ekkor említette még Hosszu Béla alhadnagyot és Guzi Imre alhadnagyot. Ugyanezt a brossurát Ruzsinszkinak adtam át, akit Zana küldött hozzánk...E hó 24-én kaptam Zanától egy utasítást, hogy a Farkas hadnagytól kérjem vissza a brossurát azoknak a nevével, akik olvasták és tudják, hogy a Farkas a Zanától kapta, és fűzze hozzá a saját véleményét is és a Farkas lakáscímét. Erre fel ideadott egy névjegyet, amelyen az állt, hogy «Gárdaparancsnok». Én eddig ilyen névjegyet nem láttam és mire megkérdeztem volna tőle, hogy mi ez, már elment. Ezt a megbízatást nem tudtam végrehajtani, mivel szolgálatba mentem ki és másnap Farkast is és engem is letartóztattak.”

A Sárrétudvariban született, eredetileg földműves Guzi Imre, egy hathetes csecsemő édesapja, a per nyolcadrendű vádlottja szintén rövid idő elteltével, másfél hét után bevallott mindent.¹⁰⁷

„Beismerem, hogy 1951 augusztusában Balatonaligán, hol szolgálatot teljesítettem, hol Farkas Ferenc áv. hadnagy demokrácia ellenes beszédet tartott, melyben kifejtette, hogy jobb volt neki a Horthy rendszer alatt és háború esetén átmenne a részére megbízható emberekkel az imperialisták oldalára. Én egyetértettem vele és erről senkinek jelentést nem tettem.

Beismerem, hogy 1951 novemberében a pártórség Zoltán utcai laktanyájában Farkas hadnagy közölte velem és Hosszu Béla áv. alhadnaggal is, hogy nézzük meg kik a megbízható emberek számunkra, akikkel háború esetén át lehet állni az ellenség oldalára és velük együtt harcolni a magyar néphadsereg ellen. Vállaltam, hogy miután megismerem az egységet meg fogom nézni, hogy kik azok a személyek, akiket be tudunk vonni a háború esetén való szökésre és a Néphadsereg elleni harcra. Ezután Bodócs Pál áv. őrmester, akiről tudtam, hogy fasiszta gondolkodású és az aligai megbeszélésen is jelen volt, hogy nézze meg, hogy kik azok a személyek, akik megbízhatók részünkre...

Beismerem, hogy 1951. augusztustól tudomással bírtam Farkas Ferenc áv. hadnagy ellenséges terveiről, mellyel egyetértettem és annak részese voltam, mert a Horthy rendszert akartam visszaállítani.

Beismerem továbbá, hogy 1951. június első felében Farkas hadnagy egy fasiszta brossurát mutatott, majd pár sort olvasott fel. Később egy másik hasonló fasiszta brossurát adott oda, melyet elolvastam, céljait és terveit, a népi demokrácia ellen fegyveres csoportok szervezése alakulaton belül, hogy adott esetben az egységet hátba támadja, a parancsnoki kart megsemmisítse, utánpótlást elvágja, terror és diverziós cselekményeket kövessen el,

vallatások révén, munkahelyeinken kell adott esetben végrehajtani. Ezeket a feladatokat magamévá tettem és elvállaltam.

Beismerem, hogy nekem, mint a Pártórség tisztjének, bár erről külön nem beszélünk, **(ezt miért írták, írtatták bele, néha nehéz követni az ávh logikáját)** feladatomban voltam a Párt vezetőinek fizikai megsemmisítése.

Tudomásom volt arról, hogy Farkas Ferenc hdgy. által kezdeményezett szervezkedésnek tagja volt Hosszu Béla áv. alhdgy. Bodócs Pál áv. őrm. is.

Ugyancsak tudomással bírtam arról is, hogy 1952. júniusban Zana Albert áv. őrm. általa terjesztett fasiszta brossurákon keresztül annak megismerése után elfogadtuk annak programját (sic!).

Beismerem azt is, hogy Farkas Ferenc hdgy. beszervezett a Zana Albert által irányított fegyveres szervezkedésbe. Tudomásom van arról, hogy ennek a szervezkedésnek tagja még Hosszu Béla áv. alhdgy. Bodócs Pál áv. őrm. is.

Beismerem, hogy lakásomon 18 drb pisztolyba való lőszert tartottam engedély nélkül.

Bűnösnek érzem magam abban, hogy 1951 augusztusában egyetértettem, majd 1951 novemberétől részt vettem egy demokrácia ellenes szervezkedésbe, valamint 1952 júniusában egy másik fegyveres szervezkedés tagja lettem, mely a Magyar Népköztársaság fegyveres megdöntését akarta végrehajtani, és az imperialistákat támogatni azért, hogy a Horthy rendszert állítsuk vissza.

Bűnösnek érzem magam abban, hogy lakásomon engedély nélkül lőszert tartottam. Tagadom, hogy a lakásomba vitt lőszert ellenséges tevékenységre akartam volna felhasználni **(ezt miért írtatták bele vagy hagyták benne vajon?... akkor mivel akarta a fegyveres szervezkedést elkövetni?)**

Bűnösnek érzem magam még, mert a fenti bűncselekményeket mint ÁVH tiszt követtem el.

Egyebet előadni nem kívánok, vallomásomat **minden kényszer nélkül** [kiemelés a szerzőtől] tettem meg, melyet elolvasás után h.h. [helyben hagyólag] aláírok.”

Guzit az ÁVH ijedős, gyáva természetű emberként jellemezte, aki könnyen befolyásolható és az egyéni érdekei mentén cselekszik.¹⁰⁸ Ugyanakkor dr. Ispánki Béla, egykori érseki szertartó, a budai Szent Imre Kollégium volt prefectusa, a Mindszenty-per hatodrendű vádlottja könyvében emberségesnek írja le Guzi Imre fogdaparancsnokot, akivel az Andrassy út 60. foglyaként találkozott.¹⁰⁹

Az idegőrlő kérdezz-felelek, közben a testet emésztő ütlegek¹¹⁰, az egész embert megbénító alváshiány következménye, hogy az áldozat beismerő vallomás néven a perdöntő bizonyítékot, a kommunista pseudojog vagy homlokzatjog¹¹¹ szerint tulajdonképpen az egyetlen bizonyítékot előállítja saját ítéletéhez. A nyomozati szakasz kimerül a kihallgatásokban, azaz a kínvallatásokkal kicsikart vallomás-montázsok tetszőleges politikai koncepció szerinti összerendezésében, amely elkezdéséhez elegendők a fel-és bejelentések és a hálózatban foglalkoztatott titkos megbízottak, titkos munkatársak és valódi ügynökök¹¹² megfigyelései, irományai. A fiziológiai hatások – kézremegés, sajgó izmok, fejfájás, hidegrázás – mellett a tartós alváshiány okozta olyan pszichés változások, mint a koncentrációs képesség hiánya, a zavartság, az emlékezetkiesés, a figyelemzavar, sőt a hallucináció és a pszichózis értelemszerűen vezettek *kényszer hatására* – *coactus feci* (lásd.: Mindszenty és Ádám László¹¹³) aláírt beismerésekhez. Az agykárosodáson kívül egyetlen hétnyi alváshiány is elegendő ahhoz, hogy közel 700 génünk megváltozzon, főleg azok, amelyek az immunfolyamatokért, illetve a stressz feldolgozásáért felelősek. Patkányokkal végzett kísérletek bizonyították, hogy a szélsőséges alvásmegvonás halállal is járhat. Az alvásmegvonás kínzási módszerét Kínában és a Szovjetunióban, de Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban is használták, utóbbi Igazságügyi Minisztériuma elismerte, hogy a terrorizmussal vádolt emberek kihallgatásakor többször alkalmazták. A tudomány mai, immár

nyilvános eredményei győzhetnek meg minket arról, és értethetik meg velünk, hogy a kommunizmus áldozatai valójában hősök voltak függetlenül az elítélésük mértékétől és a szabadulásuk (akiknek megadatott) utáni cselekedeteiktől.

Zana Albert hős volt – a fogdai jelentések szerint szemtelen és hazug magatartása miatt többször ebédmegvonással, fegyelmezőnek nevezett verésekkel büntették. Bebörtönzése 17. napján kora reggel fejjel nekiugrott a falnak... Két és fél hetet bírt, majd aláírta beismerő vallomását. Barátjával, Ari Lászlóval volt összebilincselve, miután a Budapesti Hadbírószék az 1952. október 28-án kezdődő háromnapos tárgyaláson kimondta mindkettőjük halálos ítéletét. Ádám László 15 évet kapott Pál Sándor, Hosszú Béla és Guzi Imre ávósokkal együtt. Dániel Tibor szalézi kispap kapta a legkevesebbet, „csak” öt évet, annyit, amennyit Hegedűs Hajnalka. Viszont olyan sérüléseket szenvedett (máj- és bélzúzódás) a lelki torzókká zsugorodott öröktől, hogy teljesen reménytelen egészségi állapotban (hasnyálmirigyrák) szabadult ki a börtönből 1955 végén. Szüleinél halt meg; szabómester édesapját szintén az ÁVH kínozza halálra.

Az ítéletet hozók Kovács Béla hadbíró alezredes tanácselnök, Ács István és Tóth Sándor államvédelmi főhadnagyok voltak. A vádat Béres György államvédelmi őrnagy ügyész képviselte. A legtöbb koncepciót tartalmazó eljárást, ahogy ezt is, a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény alapján folytatták le. Eszerint halállal büntethető államellenes bűncselekmény valósult meg már azzal is, ha valaki mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez. A kezdeményezés fogalmába beletartozott, ha valaki másokat abban való részvételre buzdított. Nem volt feltétele a bűncselekmény megállapításának a mozgalom vagy a szervezet tényleges létrejötte. A vádlottakat bűnösnek mondták ki a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés és hűtlenség büntetőjogi eljárást, amelyért négyüket, Zana Albertet, Ari Lászlót, Farkas Ferencet és Sándor Istvánt halálra ítélték. A többi vádlottra 5–15 évig terjedő szabadságvesztést, mellékbüntetésként különböző tartamú közügyektől való eltiltást és teljes vagyonekzást szabtak ki. Esetükben a szervezkedésben való részvételén túl a vádpontok között szerepelt még az illegális klerikális szervezkedés, a devizagazdálkodás elleni büntetés és a feljelentési kötelezettség elmulasztása. A nem jogerős ítélet kihirdetése után az ítélő tanács zárt javaslatot készített, amelyben arról nyilatkoztak, kegyelemre javasolják-e az elítélteket. Az ügyész kizárólag Zana Albertet nem ajánlotta kegyelemre, a többi elítéltnél indokoltnak találta azt. Kovács tanácselnök és Ács főhadnagy egyik elítélteket sem akart kegyelmezni. Tóth főhadnagy egyedül Ari Lászlót javasolta kegyelemre, társait nem.

A tárgyalótermi procedúráról érdemes ismét Ádám László szavait idézni:

„A nagy tárgyalóterem bejáratánál leoldották a bilincseket. Többlépcsőzetes volt a vádlottak padja. Szuronyos puskával kísérték öreink. Az első padsorban kb. 15 vádlott között ötödik vagy hatodik a mi jó Sándorunk volt. Mi négyen egy padsorral följebb, éppen Sándor fölött kaptunk helyet. Szemben velünk, magas emelvényen a százados rangú hadbíró foglalt helyet, mellette pedig jobbról-balról két-két ávós altiszt ült le. A vádlottak persze állva üdvözölték őket. A nagy asztal előtt, földszint jobbról köztársasági minőségben a hadbírószék ügyész (főtörzsőrmesternek néztem) ült. Az előtte levő asztalon nagy halom irat volt. Szemközt, tehát balról, hosszú asztalnál a kirendelt polgári ügyvédek foglaltak helyet. Köztük volt dr. Ganzau¹⁴, az én védőm, aki dr. Altorjay helyett Sellyét is védte. Meg kell jegyeznem, hogy tárgyalásunk előtt pár nappal levittek egy irodába ügyvédi beszélgetésre, persze egy fegyőr jelenlétében. Lett volna mit mondanom, de hát alig tudtam két-három percet beszélni. Ígérte, hogy mindent el fog követni...

Zárt tárgyalás volt, vagyis tanúk nélkül. Pedig hát mindegyikünk száz és száz elfogulatlan, szavahihető tanút tudott volna benevezni, meghívatni. A tanácselnök elrendelte a tárgyalást. A köztársasági egyenként olvasta fel a vádiratokat, kezdve az alsó sor elsőjével. Akkor tudtam meg,

mit is keresünk mi a Katonai Ügyészségen, meg a Hadbírószágon. Állítólag Ávós szervezkedés történt a rendszer megdöntésére, magas rangú tisztek meggyilkolására stb. céllal.

Mikor Sándorra került a sor, őt vádolták a szervezkedés irányításával. Állítólag ő gyűjtötte össze a vádlottakat budai kegyhelyeken, haditaktikai játékokkal, térképészettel stb. szórakoztatta ifjú barátait. Engem az állam megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedéssel, államtitkoknak külföldre, így USA-ba, Olaszországba szóló adatközléssel, dollár és valuta csempészéssel, stb. bűntényekkel vádoltak. Varga Aladárnak azt rótták fel, hogy őhöz járt gyakran Sándor titkos kioktatásokra. Szitkey hosszú bűnlajstromára viszont azt domborították ki, hogy pénzt adott Sándornak, hogy átléphesse az osztrák határt, meg hogy stencilezett nyomtatványokkal lázította a „jámbor” templomlátogatókat stb. Persze állva kellett hallgatnunk a közvádló felolvasását. Ennek végén a tanácselnök felállt és az egész tanácscsal visszavonult „ítéllethozatalra” (értsd: a büfébe).”¹¹⁵

A sajtó nem számolt be a különleges ügyről, következetesen titkolta, hogy a munkás-paraszt származású fiataloknak nem tetszik az értük élő rendszer. A Magyar Dolgozók Pártjának 60 filléres központja lapja, a *Szabad Nép* a tárgyalás két napja alatt Rákosi Mátyás németországi útjával volt elfoglalva. A kelet-berlini sportcsarnokban elmondott beszédében a kommunizmus szülőatyjait és a német népet méltatta: „*Mi, magyar dolgozók bizunk annak a népnek a jövőjében, amely Marxot és Engelst adta az emberiségnek...*”¹¹⁶ A realitás viszont az volt még 1952-ben, hogy az említett magyar dolgozók közül többen hittek még a szentekben és vértanúkban, mint a világ proletárjainak egyesülésében. A halálos ítélet kihirdetésének napján Schiller tragédiáját, az Ármány és szerelmet játszotta a Nemzeti Színház. Ugyanekkor Moszkvában ötmillió példányban kiadták Sztálin XIX. pártkongresszuson elhangzott beszédét, és a Puskin moziban az *Így győztünk az olimpián* című filmet vetítették...

Az ügy másodfokú, szigorúan titkos minősítésű tárgyalása a Katonai Felsőbírószágon feszült légkörben zajlott a Sztálin halálát követő napokban, 1953. március 12-én. Tudósítás nem történt az eseményről. Az országot a nagy vezér halála terhelte meg, március 9-én, hétfőn délelőtt 10 órakor öt percre megállt az élet. Gyári kürtök, szirénák, mozdonyok sípja adta hírül a magyar dolgozók fájdalmát. A mindössze egy napot igénylő zárt tárgyaláson¹¹⁷ a katonai ügyész hosszasan és szenvedélyesen kifejtette, hogy meglátása szerint hibázott a hadbírószágon, amikor Zana Albertet mondta ki elsőrendű vádlottnak. Az igazi bűnös Ádám László szalézi tartományfőnök, tizenharmad-rendű vádlott, akinek veszélyességét nem ismerték fel korábban. Nyomatékosan kérte a bíróságot, hogy a legsúlyosabb büntetést szabják ki Ádám Lászlóra. Dr. Ganczaugh Béla, a tartományfőnök hivatalból kirendelt védője ezen a szeles, esős, tavaszt megvárakoztató hideg napon a tárgyalás szünetében Ádám atyát rábeszélte a fellebbezés visszavonására, így megmentette az életét.¹¹⁸ „*Tanácselnök, társbírók, a jegyző bevonultak és helyet foglaltak. A közvádló ügyész lent jobbról, szemben velem, a hosszabb asztalnál a katonai védők. Az elnök megnyitotta a tárgyalást. Mi is leülhettünk. Szokatlanul kezdődött. Az ügyész vérben forgó szemekkel, szinte habzó szájjal és fogcsikorgatva, rám mutatva, számomat mondva, kérte az elnököt, hogy engem állítson a sor elejére. „Én a magam részéről a legsúlyosabb büntetést javaslom rája kiszabni! Ez pedig kötéll!”*

1953. március 12-e életem egyik legkritikusabb napja volt. Ha negyed óráig is csak, de az akasztófa alatt álltam. Isten kegyelmét éreztem azonban lelkemben. Szinte mosolyogva néztem farkasszemet az ügyésszel. Tekintetemmel mintegy azt mondtam neki: „Köszönöm, hogy közelebb segít a Jóistenhez!” Nem is nézett rám többet. Nyugodtan léptem be cellánkba.”¹¹⁹ írta le megmenekülését Ádám László. Március 31-én átvitték a Váci Fegyházba, majd innen december 7-én a budapesti Gyűjtőfogházba. Itt a kommunista frakciózó Demény Pál¹²⁰ lett a cellatársa, aki egykor nem kisebb személynek, mint Rákosinak volt a rabtársa a szegedi Csillagban. Most azért ítélték el — szintén 1953-ban — tíz évre, mert ő is szervezkedett.

Rákosi Mátyás már a Csillagban vetélytársat látott benne. A Gyűjtőben ekkor az Egyház és a Haza több igaz emberét tartották fogva. Itt volt Csávossy Elemér jezsuita provinciális, Csellár Jenő pálos atya, Mécs László pap-költő és a jugoszláviai táborokból menekülőket, valamint Sulyok Dezső vezető kiszármazási politikust az osztrák-magyar határon átsegítő, ezért a KGB által szibériai kényszermunkára ítélt, 1956 nyarán hazahozott Harangozó Ferenc is. Velük már nemcsak beszélhetett, de a reggeli őrváltást kihasználva Csávossy rendfőnök ötletére ún. kriptamisést is celebrálhatott a szaléziák előljárója. Kerkai Jenő jezsuita pap, a felosztott KALOT országos igazgatója hetekig a cellatársa volt. Tamás János, a kommunista hatalomátvétel óta a negyedik letartóztatott jezsuita provinciális sokszor súrolta emeletükön a deszkapadlót, ám örök mosolya a rabtartókat sem hagyta közömbösen. Ikvay Lászlóval gyakran sétált együtt, a Mindszenty-perben 15 évre ítélt Esterházy Pál herceggel csak egyszer.

A kivégzések végrehajtására május 23-án született utasítás. A tilos és megengedhetetlen ifjúságneveléssel vádolt Sándor Istvánt 1953. június 8-án 21 óra 10 perckor akasztották fel Zana Alberttel és Farkas Ferencsel együtt. Velük együtt végezték ki a BIOSZI adatbázisa szerint Káldi Gyula és Heucinger József elítélteket. Hogy hol történt, arra nincs pontos adatunk. Ádám László visszaemlékezése szerint a Kozma utcai Gyűjtőfogházban.¹²¹ Az egykori cellatárs, Szabó József boldoggá avatási tanúvallomásaiban szintén arról beszélt, hogy a halálos ítélet után Sándor Istvánt átvitték a „siralomházba”. A sorstárs szemtanú a börtönben eltöltött idő tapasztalata alapján úgy vélte, hogy teljes pontossággal nem lehet megállapítani, kit hol végeztek ki. Annyit tudott biztosan, hogy kivégzéskor a teherautók motorjait feltúrásztatták, hogy az esetleges jajkiáltásokat elnyomják és hogy Sztálin halálát követően a kivégzések nemcsak a budai Fő utcában történtek, hanem a pesti Gyűjtőfogházban is. A sírhelyre vonatkozóan a rákoskeresztúri köztemető 298-as, illetve 301-es parcelláját jelölték meg a kortárs tanúk.

A BIOSZI kutatásaiból és az állambiztonsági iratokból tudjuk, hogy a totális diktatúra időszakában az ÁVH Börtönügyi Osztályának (VI/2 osztály) feladata volt az eltemetés. A BIOSZI által végzett 241 igazságügyi exhumálásból következtethetünk a temetési tendenciákra. Mai ismereteink szerint a Fő utcában kivégzetteket vagy betegségben meghaltakat valóban a 298-as parcellába temették 1952-ig, amikor is ez a parcella az év során betelt. Ezután a mellette lévő 301-es parcellába helyezték el általában névtelenül a megölt áldozatokat. Felmerült az is, hogy Sándor Istvánt a váci rabtemetőbe vitték, de az itteni konspiratív eltemetési hely csak néhány hónapig működött 1950-ben és mindössze 15 betemetés történt a Fő utcában és az Andrássy út 60-ban meghaltak vagy kivégzettek közül. A nyughelyet meghatározó legközelebbi forrás, amit találtam, az dr. Tiplich János neve, aki ugyanazon a napon hunyt el a Fő utcai börtönben természetes halállal, amikor Sándor Istvánékat kivégezték. A halál oka miatt saját nevében temették el, nem álnéven vagy név nélkül. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában kutatható a 301-es parcellában eltemettek névsora. A nagy könyvet átböngészve megtaláltam dr. Tiplich János nevét a 301. parcella 2. sor 34-es sírhelyében.¹²² 1953. június 25-i a neve mellett szereplő dátum és annyi tudható még róla, hogy 66 éves volt és többedmagával nyugszik. Ezt a ténytet az államvédelmi terminológia hullarésznek nevezi. Tiplich Jánost három láda „hullarészszel” földelték el az államvédelem megbízható sírásói.

1963-tól nagyobb vizsgálatot kezdtek a koncepciók perének áldozatainak felkutatására.¹²³ Ennek során 22 személy temetési helye vált ismertté és maga a folyamat, ahogyan a temetéseket végezték. Két tucat embert hallgattak ki, köztük a VI/2. osztály vezetőjét, Lőke Gyulát, a temetéseket intéző Princz Gyulát és segítőitársait, Réh Alajost és Köteles Henriket. Utóbbi háromnak hivatalosan civil foglalkozása volt, Princz például az Ecseri úton italboltot vezetett. Tőlük tudjuk, hogy a kivégzettek szállítása és eltemetése konspirációval történt még az ÁVH-n belül is, azaz csak pár beavatott tudhatta, hogy éppen ki az áldozat. A temetések előtti

hivatalos eljárást nem mindig tartották be; a meghalt személyt vagy bejelentették az illetékes tanácsnál, de hamis néven, ekkor befizették a sírhely árát és nyilvántartásba vették a halottat, vagy egyszerűen nem jelentették be. A halottak szállítását a Gyűjtőfogház végezte az e célra kijelölt rabokkal és kocsiival (amely külsőleg a Budapesti Csokoládégyár autójához hasonlított, tulajdonképpen egy Vipon teherautó volt). Az elföldelést végző személyek főleg esténként dolgoztak és a rendes fizetésükön felül külön juttatást is kaptak a Gyűjtőfogház parancsnokától a hallgatásukért. A négy állandó sírásó Farkas Vladimirhez tartozott.

Az életben maradtak a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1953. évi 111. törvényerejű rendelet 10. paragrafusa alapján közkegyelemben részesültek. A szaléziak közül elsőként Dániel Tibor hagyhatta el a börtönt 1955. november 30-án. Szitkey Károly és Varga György Aladár 1956. június 27-én, Ádám László ugyanezen év július 17-én szabadultak a papírforma szerint. A gyakorlati megvalósítás jó pár hetet késett: csak szeptember közepére tárult fel Isten szabad ege számukra újra. A főosztályvezető ügyész hivatalos indoklása szerint a beismerő vallomás megtételére törvénytelen eszközökkel kényszerítették őket. Az *Új Ember* 1956. szeptember 23-i száma az első oldalon tudósított több ártatlanul elítélt pap sorsról: „*A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az igazságügyminiszter előterjesztésére kegyelemben részesítette Ádám Lászlót, Bisztrai Lászlót, Braun Istvánt, Csizmadia Imrét, Ikvai Lászlót, Lelkes Józsefet, Mécs Lászlót, Pálos Istvánt, Süle Ferencet, Süveges Jenőt, Szakács Károlyt, dr. Udvarhelyi Bélát, Valér Vilmát és Varga Györgyöt.*”

Az elítélt ÁVH-tisztek ügyét 1958-ban vizsgálták felül. Hegedűs Hajnalka szintén 1955-ben hagyhatta el a börtönt, majd Angliába távozott. A legszomorúbb sors talán a másik civil áldozatnak jutott. Pokorni Jánost 1956. október 29-én a szobi forradalmárok szabadították ki Márianosztráról, ezért vált zsarolhatóvá a továbbélő kommunista diktatúra számára. Munka dossziéja szerint Pákozdi János fedőnéven titkos megbízott minősítéssel jelentett.¹²⁴

A koncepciók peres ítéleteit semmisnek kimondó 1990. évi XXVI. törvény bevezetőjében megkövetette a kommunizmus áldozatait: „*Az Országgyűlés fájdalommal emlékezik meg arról, hogy a második világháborút követően a Magyarországon létrejött sztálinista államhatalom – megfosztva az országot függetlenségétől, megcsúfolva az emberiséget, az igazságot és a jogot – ártatlan állampolgárok százazreitől vette el szabadságukat, sokaktól életüket is. A börtönökből és internáló táborokból szabadultak számkivetettként éltek saját hazájukban.*” Az Egyház Sándor Istvánt 2013 nagycsütörtökjén emelte a vértanúk sorába. Boldogga avatása 2013. október 19-én Budapesten, a Szent István-bazilika előtti téren volt.

A fiúk, akiket Sándor István kihallgatásai során többször név szerint említettek, akik a klerikális reakció közlegényei voltak, valójában akikért Sándor István a fogadalmához hűen a betiltás után is dolgozott, mind megjárták az ÁVH kihallgató szobáit. Némelyikük a börtönt is. Mindössze tizenketten voltak. Sándor István a „Nagyfiúk” csoportjának nevezte őket. Ők szintén hősök, fiatal áldozatai egy erkölcstelen rendszernek. Ők azok, akik a hivatalos koncepció szerint a néphadseregen belül végeztek bomlasztó tevékenységet Sándor István utasítására. Pedig csak annyi történt, hogy a szerzetes nem hagyta magukra őket, többször meglátogatta egyiküket, másikat a budapesti laktanyákban. Karaszek Ernő tüzértizedes, Krizsán Károly alhadnagy volt a légierőnél. Himmer Ágoston 1951 tavaszán a munkaszázadhoz vonult be, Sándor István többször felkereste. Minden a Clarisseum közelében laktak, Himmert például Sándor István 1946-ban ismerte meg a szaléziak vezetése alatt álló Don Bosco cserkészcsapatban. A 12 nagyfiú életkora 22-27 év között volt. Botlik László gépészmérnök, Nagy Károly és Nagy Ferenc mechanikusok, Janik László másodéves Kossuth-akadémista¹²⁵, Krizsán János tímár, testvérei Krizsán Károly műszerész és Krizsán Sándor jutagyári munkás, Hofferek Károly tímár, Hegedűs László kőműves, Karaszek Ernő fűszeres-segéd, Scheffer Mihály és Vágvölgyi Ferenc szabók. Vágvölgyi Ferenc sorsa

bizonyíték arra, hogy az államvédelem alapos munkát végzett. Ők egy házban laktak Újpesten a Karaszek és a Janik családdal. A szomszédfiúk hívták el a szalézi oratóriumba pingpongozni, majd amikor ezt már nem lehetett, a magánlakásokon tartott heti összejövetelekre. Vágvölgyit 1952. november 13-án hívták be katonai szolgálatra és az ÁVH állományához került. Sándor István kivégzése után tíz nappal kezdték meg kihallgatását azért, mert a már őrizetben lévő Karaszek Ernő, Janik László és a Nagy testvérek többször hivatkoztak rá.¹²⁶ Vágvölgyit azonban nem ítélték el, hanem úgy döntöttek, hogy fogdahálózatként alkalmazzák, majd szabadon engedik. 1985. december 3-án halt meg. Hogy milyen terheket hordozott magában, nem tudhatjuk...

Ispánki Béla *Az évszázad perében* azt írta, hogy a börtönnél, akasztófánál van szörnyűbb dolog is: a becstelenség.¹²⁷ A személyi kultuszokkal kísért előbb totális, később puha diktatúra relativizálta a becsület és a lelkiismeret fogalmát, normálisnak, sőt hazafias cselekedetnek hazudva a barát és a felebarát elleni bűnöket. Amikor Ispánkitól, két hercegprímás, Serédi Jusztinián és Mindszenty József szertartójától megkérdezte a vallatója, hogy gyűlöli-e a kommunistákat, ő azt válaszolta, hogy inkább szívből utálja. Meg is indokolta miért: *„Mert minden diktatúra, legyen az fasiszta vagy kommunista, Isten képét gyalázza meg az emberben. Isten az embert saját képére és hasonlatosságára teremtette. Értelmes, szabad akaratú lénynek. A diktatúra ezt az emberi méltóságot tagadja. Már nem mi gondolkozunk. Bálványként tisztelt, állítólagosan bölcs vezérek gondolkoznak helyettünk. Tömeggé szürkülünk, melynek egyetlen feladata, hogy a vezérek akaratát teljesítse. Életünk csak addig jelent értéket, amíg ezt megteesszük. Ha vonakodunk, megtorpanunk, a diktatúra kiemel minket a társadalom gépezetéből. Mint használhatatlan, rozsdás csavart a szemétdombra hajít.”*¹²⁸

Fogalomzavar

Az embereket könnyebb hülyíteni, mintsem meggyőzni arról, hogy hülyítik őket.

Mark Twain

A kommunista észjárás szerint az illegálisan működő szalézi rend tagjai 1950 után szerzetesek nem lehettek, de papként, plébánosként, káplánként, kántorként, hitoktatóként szolgálhatták Istent és a megmaradt híveket. Kiskapus illegalitás volt ez, és következetlen jogszabályalkotási és végrehajtói munka. Miközben az Alkotmány 1949 óta biztosította a vallásszabadságot és a polgárok lelkiismereti szabadságát, amelynek érvényesülése érdekében az egyházat különválasztotta az államtól (1949. évi XX. törvény 54. §), üldözte, jobb esetben „csak” szemmel tartotta e alapjogokat gyakorlókat.

A szocialista országok a világ proletárjai iránti és Szovjetunió melletti lojalitásukat kifejezve, az 1936-os szovjet alkotmány mintájára, jórészt annak fordításaként készítették el saját alaptörvényüket. Az 1949. augusztus 20-án hatályba lépő új alkotmány¹²⁹ hazánk első meghatározó, nem csupán néhány hónapig érvényben lévő legmagasabb szintű jogi normája minden hatalmat a dolgozó nép kezébe adott. A szövegben szerepelt egy sor demokratikus alapjog (pl. a vallásszabadság is), az ezeket biztosító intézményekről azonban megfeledeztek – nem véletlenül. Rögzítették viszont, hogy az ország és a társadalom vezető ereje a Magyar Dolgozók Pártja. Az új államformában, a népköztársaságban az Országgyűlés gyakorolta a népszuverenitásból fakadó összes jogot. Az államfői funkciókat a parlament tagjaiból választott testület, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) látta el, amely az alkotmánymódosítás kivételével az Országgyűlés jogkörét is gyakorolhatta. Az

államigazgatás legfőbb szerve az Országgyűlésnek felelős Minisztertanács lett, aki ennek élén állt, az volt a hatalom forrása.

A magyar alkotmányfejlődés sajátos vonása, hogy éppen akkor született írott, tartós hatást kifejítő alkotmánya az országnak, amikor elvesztette alkotmányosságát. Az 1949. évi XX. törvény, módosításokkal ugyan, de egészen a rendszerváltásig funkcionált. A feltűnően rövid idő alatt kidolgozott alaptörvény tervezetét Beér János és Szabó Imre írták meg, de formailag a Minisztertanács által kiküldött alkotmány-előkészítő bizottság végezte a munkát. Az Alkotmányban foglaltak érvényesítése, betartása és védelme kizárólag a Párt érdekeit szolgáló passzusokra vonatkozott, így valóságos volt. A többi paragrafus, az állampolgár, azaz a dolgozó nép jogait biztosítók inkább az idealizmushoz álltak közel.

A kommunista világkép kettőssége a törvényalkotói munka ellentmondásain túl is szembetűnő. Az egész eszme egyszerre volt reálisan fenyegető és ideálisan kedélyes. Gondoljunk csak a nemzeti színek helyett mindinkább a vörösben feloldódó mozgalmi plakátokra („Légy a béketábor egészséges, erős harcosa!”, „Éljen Május 1!”, a „Szavazz a népfontra!”, „Jegyezz békekölcsönt!”), vagy a mindennapokra tanácsokat adó reklámokra (ilyen például a „Sportolj!”, „A tej élet, erő, egészség” vagy a „Tanulj oroszul!” buzdító alkotás, amelyen egy munkásember ír az iskolai táblára cirill betűket), vagy a bányász-, vasutas-, traktoros- és nőnapok megünneplését hirdető plakátok életerős, vidámságtól kicsattanó alakjaira!

A központi propagandagépezet gondosan ügyelt arra, hogy a gyermekded boldogság és a jövőbe vetett derűs bizalom hangulatában őket időnként figyelmeztesse az éberséget követelő rút valóságra. A módszerhez sajátos szókészletet gyártottak. A kommunista szómágia a népi demokrácia (azaz népi népuralom!) alattvalói tudatát kívánta formálni a torzított értelmű szavak gyakori ismétlésével, köztudatba történő beépítésével. Főként a fiatalok és a kevésbé tanult felnőttek gondolkodásának megzavarására és főleg befolyásolására össze nem illő vagy idegen, leginkább a szovjet kommunizmusból átvett szavakból alkottak hazafias fogalmakat. A békeharc, a begyűjtési csata, a széncsata, a javító-nevelő munka, a sztahanovista stb. mind az értelmes, de küzdelmes jelent és az optimista jövőképet sugalmazták. Az általánosítással, csúsztatással, önkényes jelentéssel felruházott gyűjtőszavak mindennapos használata — pl. reakciós, kispolgári, klerikális, fasiszta — a félelmet és a kiszolgáltatottságot tartotta ébren. Könnyen váltak a kommunista ideológiát közömbösen vagy ellenségesen fogadók reakcióssá, a vallásosak klerikálissá, sőt klerikál-fasisztává. A klerikális reakció fogalmának létrehozásában és terjesztésében főszerepet vállalt a Párt főideológusa, Révai József, aki egyben a Párt lapját, a *Szabad Népet* szerkesztette. Megérdemelten kapta meg a Kossuth-díjat 1949. március 15-én a reakció elleni publicisztikai harcára hivatkozva. A fogalom értelmezését hol leegyszerűsítették mindenkire, aki a haladással, azaz a kommunista ideológiával szemben állt pl. hívő ember volt, hol szándékosan homályban hagyták, hogy fenyegető retorikaként használhassák. A frusztrációt csak fokozta, amikor a klerikális reakció ügynökének bélyegeztek meg valakit, holott a valódi ügynökök a belügyminisztérium hálózati személyei voltak.

Az Állam és Egyház közti megállapodásnak nevezett, valójában a Magyar Népköztársaság által a Magyar Katolikus Püspöki Karra kényszerített egyezés aláírása (1950. augusztus 30.) után sem szűnt meg a propaganda-fogalmak manipulatív sulykolása. Különbféle megyei összefoglalók készültek a klerikális reakcióhoz tartozó, összeesküvő, szabotáló, rémhírterjesztő és erkölcstelen papokról, felszólítva a dolgozókat, hogy mindenki a saját településén győződjön meg az ott lévő pap feddhetetlenségéről és arról, hogy betartja-e az Állam és Egyház közötti megállapodást. A Borsod megyei anyagban fogódzoul a klerikális reakció fogalmát is meghatározták: „*A klerikalizmus olyan politikai irányzat, amely az imperialistákat, a tőkés kizsákmányolásokat támogató egyház és papság gazdasági és politikai hatalmának megszilárdítására és növelésére törekszik. Reakciónak – a politikában –*

a társadalmi haladással való szembenállást, a régi, pusztulásra ítélt társadalmi rendszer visszaállítására irányuló törekvést nevezzük.

A klerikális reakció tehát: az egyház leple alatt gyülekező népellenes elemek tevékenysége, amelynek célja a népi demokrácia megdöntése, a régi elnyomó nagybirtokos és tőkés rendszer – és ezen belül a reakciós főpapok politikai és gazdasági hatalmának – visszaállítása.”¹³⁰

Olyan bűnöket róttak fel a megye területén szolgáló papoknak, mint a Szovjetunió gyalázása, uszítás a békekölcsönjegyzés ellen, csinos nőkkel való beszélgetés a plébánián és népellenes nyilatkozatok tétele. A szikszói pap szemére például ezt a mondatot vetették: „*A béke megvédéséhez nem pénz kell, hanem imádság.*”¹³¹ Aszaló község plébánosa pedig ezért a szavakért lett elmarasztalva: „*Sorvadjon el a gégém, ha egy szót is szólok a béke és demokrácia mellett.*”¹³² Elvárták, hogy minden hazafias érzelmű munkásember tartsa távol a gyerekeit az ilyen, elítélendő szellemiségű hitoktatóktól.

Volt bőven alapja, hogy a kommunisták féljenek az általuk összefoglalóan csak klerikális reakciónak nevezett egyházaktól és híveiktől, hiszen nemcsak „szervekedtek és kémkedtek”, hanem „ideológiailag” is sokat tettek, hogy a kibontakozó békemozgalmakat – a kommunisták újabb eszközét a katolikusok megnyerésére – megakadályozzák. A Béke Világkongresszus stockholmi felhívása után újabb fogalmakkal gazdagodott a magyar közélet. Az emberek békegyűlésekre jártak, a papok egy részéből békepap lett. 1950-ben az atomfegyver elleni tiltakozás céljából indult el az aláírásgyűjtés, amit XII. Pius pápa eretnekségnek, a katolikus egyházzal szembeni hitszegésnek nevezett, mintha bölcsen látta volna előre, hogy a békeharcnak mennyi áldozata lesz és mennyire alkalmas a saját felszentelt papjai megtévesztésére. Magyarországon az első papi békegyűlésen 273-an voltak, közülük 70-en szerzetesek.¹³³ Az 1950. augusztus 1-jére összehívott gyűlés tulajdonképpen az Állam és az Egyház közti megállapodás kikényszerítésének fontos állomása volt, a későbbiekben pedig a békepapi mozgalomhoz tartozás vált a népi demokrácia iránti hűség fokmérőjévé.

Az 1949 és 1953 közötti új fogalmakkal és új magatartásmintákkal megterhelt közéletről, benne a „fekete reakció” és „szervezett csapata”, a szerzetesrendek tevékenységéről az ÁVH egy 158 oldalas, átfogó munkát készített. *Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc* című tanulmány¹³⁴ elismerte, hogy a püspökkaron belül éleződő harc (értsd: ellenállás) miatt oszlatták fel a szerzetesrendeket (valójában magyarországi működésüket vonták meg négy kivételével), mert így a püspöki testület válaszút elé kényszeríthették.¹³⁵ Megállapították azt is, hogy a püspökkaron belül volt egy kisebbség, amely józanabban gondolkodott és latolgatta az állammal való párbeszéd szükségességét, azonban kötötte őket a pápa iránti hűségeskü és az egyházi fegyelem, így „*kezdt náluk kifejlődni a kétarcúság, a hinta-politika.*”¹³⁶ A katolikus egyház vezetői 1950. szeptember 27-én kénytelen voltak közös pásztorlevél formájában tudatni a hívekkel, hogy elismerik a magyar államot és megegyezésre törekednek vele. Az államvédelem adatai szerint ennek az ára 23 férfi szerzetesrend (2852 fővel) és 44 női szerzetesrend (8956 fővel)¹³⁷ betiltása volt. Tagságuk nem volt hajlandó a kormány felosztatásra vonatkozó rendelkezéseit tudomásul venni és végrehajtani, megtartották rendi köteleiket, „mini” rendházakat hoztak létre és a rendfőnökök utasításai szerint éltek. Ezért az egyházi reakcióra újabb csapásokat kellett mérni. Ilyen volt Sándor István szalézi szervezkedése is, amelyet két oldalon keresztül foglalt össze az irat, de a korábbi vizsgálati és peranyagoktól eltérően az ügyben szereplő ávosokat meg sem említette és meggyőződéses gyűlölettel értekezett a szerzetes tetteiről:

„Sándor István 1948-ban Bulányi György piarista tanár sugallatára ifjúsági csoportot kezdett szervezni, először ministráns fedéssel (sic! – ez hírszerzési fogalom), majd hittantanítás címén... Sándor megátalkodott ellensége volt rendszerünknek és ezeket az összejöveteleket is ennek megfelelően használta ki. A találkozókon később már nem is foglalkoztak egyházi kérdésekkel, hanem uszítás folyt a rendszer és a kommunisták ellen. Amikor 1950-ben a

*csoporthól többen bevonultak a Néphadseregbe, Sándor utasította őket, hogy a hadseregen belül is fejtsenek ki aknamunkát és kutassák a bevonásra alkalmas személyeket. A Pártórséghez beépült csoportnak pl. feladatul tűzte ki Sándor a terrorcselekményekre való felkészülést is. Tervbe vették, és egy esetben meg is próbálkoztak vele, hogy vezetőket és szovjet tanácsadókat mérgezznek meg.”*¹³⁸ A könyv előző fejezetéből kiderült, hogy nem ez történt, a *Mérgesek* elnevezésű dossziében még fel sem merült Sándor István neve. Egyoldalúan példálózni viszont lehetett vele a későbbiekben is. Egy 1962-es, két rendőr őrnagy által írt, a Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya kiadásában megjelent 60 oldalas könyvecske a klerikális reakció történetét elevenítette meg konkrét esetek elemzésével. Ebben már a Bulányi-féle ifjúsági szervezkedést „klerikálfasisztának” minősítették, s a Sándor István által vezetett KIOE ifjúsági csoportokat is ide sorolták.¹³⁹ Hivatkoztak a kádári puhább rezsimet uraló Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottságának 1960. július 21-i határozatára, amely kimondta, hogy a belső ellenséges erők közül a klerikális reakció erői voltak a legszervezettebbek.¹⁴⁰ Következetes szembenállásuk, többirányú támadásuk mindenkor a kapitalista berendezkedés fenntartására irányultak, ezért restaurációs törekvéseik megvalósításra érdekében a legnagyobb figyelmet az ifjúság megnyerésére fordították. Mindent megtettek, hogy a fiatalokat a demokratikus szervezetek nevelő hatása alól kivonják. – vonták le a konklúziót a szerzők.

Míg az 1953 nyaráig tomboló brutális diktatúrának Nagy Imre újonnan kinevezett miniszterelnök politikája vetett véget, addig a kommunisták hatalmát az 56-os forradalom ingatta meg, véget vetve a rossz emlékű Magyar Dolgozók Pártja létezésének. Húsz nappal Sándor István, Zana Albert és Farkas Ferenc felakasztását követően az új miniszterelnök 1953. június 27-28-i, a Párt Központi Vezetősége ülésen elmondott beszéde, még ha nem is került nyilvánosságra, elindította az oldódási folyamatot, a törvénysértések felszámolását, az Alkotmány betartásának szükségességét: *„Az igazságszolgáltatás, a rendőrség és az államigazgatási szervek munkájában a jog és a törvényesség biztosítására nem teremtettük meg az Alkotmányban előírt Legfelsőbb Államügyészség intézményét. Mindez oda vezetett, hogy a népi demokráciában tűrhetetlen, s inkább rendőrállamhoz hasonló állapotok keletkeztek az igazságszolgáltatás és a bíraskodás terén.”*¹⁴¹ A szocialista törvényesség megszilárdítása és a törvénytelenések felszámolásának nemes feladata Gerő Ernőre, az új belügyminiszterre és helyettesére, majd utódjára, Piros Lászlóra hárult. Elsőként az ÁVH önállóságát szüntették meg úgy, hogy a Belügyminisztérium szervezetébe integrálták. Bánkuti Gábor az államvédelmi munka szempontjából „pre-kádárinak” nevezi az 1955-ig tartó, Nagy Imre által fémjelzett korszakot. A „poszt-sztálini” kifejezés szerinte azért nem helytálló, mert az ÁVH és a Belügyminisztérium összevonásával pont a kádári politikai rendőrség prototípusa jött létre.¹⁴²

A szerzetesrendek számára ez az új korszak annyiban jelentett változást, hogy tagjaikat már nemcsak a hazai klerikális reakció irányítóinak tekintették, hanem a Vatikán vezetése alatt működő kémszervezeteknek is. Megfigyelésük és sajnos beszervezésük, vagy az erre irányuló kísérletek fokozottabbak, sűrűbbek lettek. A forradalom megtorlásának egyik következményeként 1956. december 12-én törvényerejű rendeletben függesztették fel a gyülekezési szabadságot, ennek alapján megtiltották az egyházi összejöveleket is. Az 1957. január 5-i kormányprogram egyházi fejezete már kifejezetten fenyegető megfogalmazásokat, direkt politikai elvárásokat tartalmazott. Az 1951 májusában létrehozott, közvetlenül a Minisztertanács alá tartozó és az egyházi kinevezések felett örökös Állami Egyházügyi Hivatal megbízottai visszatértek a püspöki székhelyekre, több helyen erőszakkal foglalva vissza pozícióikat. Politikai gyilkosságok újabb hulláma indult a reakciós papok és lelkészek ellen. Máig tisztázatlan vagy csak részben felderített körülmények között ölték meg 1957. február 28-án Kenyeres Lajost, Grósz érsek egykori gyóntatóját, december 7-én Szekuli Pál ösküi káplánt, december 15-én pedig Brenner János rábakethelyi káplánt. Az év során, éppen

Nagyboldogasszony napján Badalik Bertalan veszprémi püspököt, domonkos szerzetest házi őrizetbe helyezték abba hejcei kastélyba, amelynek egyik 12 négyzetméteres szobájában már a váci püspök, Pétery József lakott – nem önszántából – 1953 húsvétja óta. Az ő közös „vétük” az volt az állam szemében, hogy akadályozták a kommunista párt befolyását egyházmegyéjükben. A püspöki karban maradt társaikat előszeretettel ijesztgették a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hejcei kastéllyal. Mindkét hejcei fogoly különösen jó viszonyt ápolt a szaléziakkal. Savio Domonkos boldoggá avatása alkalmából rendezett tartományi ünnepségen Pétery pontifikálta a zsúfolásig megtelt rákospalotai Magyarok Nagyasszonya plébánia-templomban a főpapi misét, de előtte a Clarisseum kápolnájában csendes szentmisét mondott 1950. április 23-án. Az óbudai szaléziaknál Badalik Bertalan tartotta a főpapi nagymisét, s a visszaemlékezések szerint költői szárnyalású szentbeszédben magasztalta Boldog Domonkos érdemeit. A szalézi munkatársakkal is találkozott ezen a napon és külön beszédben buzdította őket a kitaró apostoli munkára.¹⁴³

A Magyar Dolgozók Pártja új néven élt tovább és végezte a „vallási köntösbe bújt politikai reakció” megfékezését, tetten érését. Az új párt, az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 22-i határozatában¹⁴⁴ definiálta újra a klerikális reakció és a vallásos világnézet fogalmát. Bár sok jót nem ígért az új meghatározás, amely politikainak minősítette a reakció ezen fajtáját, egyúttal kivonta a hívőket a fogalom alól, szimplán csak befolyásolható vallásos világnézetűnek tekintve őket, de Kádár János, a párt első embere a kérlelhetetlen küzdelem mellett maradt. A Politikai Bizottság szerint ezentúl nem szabadott összekeverni a vallás mint világnézet elleni harc módszereit a klerikális reakció elleni harc módszereivel. Míg a testület a vallásos világnézet leküzdésében a felvilágosító és nevelőmunka eszközeit javasolta, a klerikális reakció ellen pedig a politikai és adminisztratív harc lehetőségeit, addig Kádár érzékletesen szókimondóbb volt: *„Meg kell érteni, hogy mi a klerikalizmus ellen tűzzel, vassal, golyósóróval és börtönnel is harcolunk, mert nálunk nem klerikális, tehát papi, hanem munkás-paraszt uralom van...Lehet, hogy a klerikalizmus ellen harcolni kell még 5 évig, de a vallásos világnézet ellen még 2 generáción át. Mindenki tudja, hogy nem úgy van, hogy fogom a löcsöt és leverem a vallásos világnézetet.”*¹⁴⁵

A római katolikus egyházzal szemben a tüzet-vasat, esetenként a löcsöt is a Belügyminisztérium II/5-c alosztálya testesítette meg. Berényi István rendőr őrnagy által írt, 1963-ban megjelent állambiztonsági tankönyv hét pontban jelölte ki az egyházi elhárítás tisztjei számára az elérni kívánt célokat.¹⁴⁶ Az első, az egyházak felső vezetése, a püspökök és székhelyük (különösen a püspöki aulák) figyelése volt. A második, a teológiák tanári karából és hallgatóiból, a harmadik az egyházi sajtónál dolgozók köréből történő beszerzés volt. A negyedik célterület, ahol hálózati személynek alkalmas jelölteket kerestek, a nyugati egyházi központokkal kapcsolatban álló szervezetek voltak. Az ötödik és a hatodik irányvonal a legálisan, illetve illegálisan működő szerzetesrendek soraiba történő beépülést írta elő. Az utolsó, a hetedik megfigyelési terület a határok menti, elsősorban a nyugati határ közelében lévő plébániák voltak. A korszakkal foglalkozó történészek körében konszenzus van abban, hogy a Kádár-korszak állambiztonsági munkája a letartóztatások helyett a „megelőző” módszerekre, így az operatív megfigyelésekre helyezte a hangsúlyt. Az új módszerhez új fogalmak és jól felkészült emberek kellek. Több gépirat, jegyzet is született a rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke hallgatói számára és idővel az *Állambiztonsági Értelmező Kézisótár* is kiadásra került.¹⁴⁷ Ezekből tudjuk, hogy az állambiztonsági munka követelményei közé tartozott az ellenséges tevékenység időbeni felderítésén túl a szocialista törvényesség következetes és a konspiráció szigorú betartása, a különbségtétel a megrögzött ellenséges elemek és a félrevezetett, megtévedt emberek között, s nem utolsósorban a nevelő, meggyőző módszerek széles körű alkalmazása. Ez már sokkal felvilágosultabb kommunista elhárítás volt, így nem is nevezte magát annak, inkább a komfortosabb, politikailag talán korrektebb szocialistát használta, a párt nevének változását követve. Az operatív munkát

területi, objektum vagy vonalas alapon szervezték. Az utóbbihoz mint egy-egy meghatározott ellenséges irányzattal szembeni munkához tartozott az Egyház és a szerzetesrendek megfigyelése. A legfőbb nyomozati (operatív) eszköz a hálózat volt, amely az állambiztonsági szervek titkos segítőtársainak összességét jelentette. A külső figyelés, azaz a feldolgozás alá vont személy mozgásának figyelése, a környezettanulmány, a lehallgatás, a rejtett fotó, a K-ellenőrzés (a postai forgalom operatív ellenőrzése),¹⁴⁸ a K-lakás (konspirált lakás, melynek tulajdonosa fedőigazolvánnyal rendelkezik, de nem tagja a hálózatnak, a lakás fenntartását a belügy fizeti), a T-lakás (titkos lakás, melynek gazdája a hálózathoz tartozik és az operatív szervek találkozó helyeként tartják fenn), a B-ellátmány (a hálózat működtetésére elkülönített pénzkeret), a B-dosszié (a hálózati személyekre vonatkozó összes anyag elhelyezésére), a munkadosszié (a hálózat tagjai által adott jelentéseket tartalmazza), a 6-os karton (minden beszervezett személyről – titkos munkatárs, titkos megbízott és ügynök – ki kellett tölteni, még azokról is, akiknek beszervezése meghiúsult!), az SzT-tiszt (szigorúan titkos állományú tiszt, az állambiztonság állományába tartozik, de polgári munkahelyen dolgozik), a T-tiszt (titkos állományú tiszt fedőigazolvánnyal operatív feladatokat lát el pl. környezettanulmányt készít) – mind a hálózati tevékenység része volt.

A magyar szalézi rendtartomány szétszórás előtti létszáma és területi megoszlása dr. Sellye Vince tartományfőnök 1949. szeptember 24-i keltezésű körlevelében mint aktuális diszpozíció pontosan benne van.¹⁴⁹ Eszerint tartományi tanácsosok voltak: Ádám László, Holdampf Károly, Váraljai József és Várhegyi Ernő. A tartományi pénzügyekért felelős ekonómus az egyik tanácsos, Holdampf Károly volt. A titkári posztot Vámos József, a későbbi illegalitás negyedik tartományfőnöke töltötte be. A péliföldszentkereszti anyaházban dr. Edelényi István látta el az igazgatói és plébánosi teendőket, összesen 34 rendtárs vezetését bízták ekkor még csak rá. Később a legtöbbet megfigyelt, leghosszabb ideig, 1956-tól 1980-ig pozícióban lévő tartományfőnök volt – illegálisan. Mezőnyáradon negyvenheten, a Vas megyei Tanakajdon a novíciusokkal együtt tizenhatan, Balassagyarmaton hatan, Borsodnádason ketten, Budapesten Óbudán tízen, Cegléden hárman, Esztergomtáborban négyen, Gyulán és Miskolcon hárman-hárman, Mosonmagyaróváron öten, Nagybányán ketten, Nagysápon szintén ketten, Nyergesújfalun nyolcan, Pestszentlőrincen négyen, Rákospalotán tizenhárman, Sajóládon hárman, Szombathelyen tizenketten, Újpesten nyolcan voltak szaléziak. A kihelyezett rendtársak közül ketten Nemesbődön, egy Tiszakerecsenyben, egy Szügyön, egy Bucsun, egy Tiszaszalkán, egy Budapesten a Lengyel-templomban szolgált. Az 1951-es szalézi névtár (schematismus) azt volt kénytelen rögzíteni, hogy 117 áldozópap, 58 kispap és 21 testvér az ország minden szegletébe szétszórtak (lásd.: Függelék). Harmincan külföldön tanultak vagy misszióban szolgáltak és öten elhagyták a rendet (apostáziák).¹⁵⁰ A 117 pap többsége, 49 csak káplánként kaphatott papi állást. Tizenöten kántorok, tizenketten plébánosok, tízen lelkészek, hárman hitoktatók, szintén hárman gimnáziumi tanárok, ketten általános iskolai tanárok lettek közülük. A többiek vagy nyugdíjaztatták magukat, vagy még időben kimentek Rómába és Torinóba, illetve Bécsbe tanulni. Egy karnagy, egy sekrestyés és ekkor még csak egy gyári munkás volt köztük. Az utánpótlást jelentő kispapok többsége Esztergomba és Vácra került a szemináriumokba, de jó páran hazamentek a szüleikhez is. A kisegítő testvérek közül hat dolgozó volt (köztük Sándor István), négyen sekrestyések, hárman szakácsok és hárman gyári munkások. Volt még két kántor és két nyugdíjas is köztük.

Ők azok százkilencvenhatan, akik folyamatosan, hosszabb-rövidebb időre az államvédelem célkeresztjébe kerültek Krisztus keresztjének állhatatos hirdetése miatt. Rajtuk alkalmazták előbb a kínvallatásokat, majd a titkos hálózati munka felsorolt módszereit. Ők voltak, akik nem álltak be békepapnak, és aktív hálózati személy is csak kettő vált közülük, de akkor került sor beszervezésükre, miután az egyházmegye szolgálatába átléptek vagy a rendből más

okból távoztak. Többet próbáltak beszervezni itthon és külföldön is, de ők inkább elhagyták a rendet vagy másképp mondtak ellent. A legártatlanabb okból, tulajdonképpen szalézi hivatásuk alapgyakorlása miatt is dossziét nyitottak róluk.

Az 1957-ben, 29 évesen pappá szentelt és titokban szalézi örökfogadalmat tett Frank Pált például azért keverték bele egy *Antiateisták* fedőnevű ügybe, mert „kiterjedt gyermek pasztorációt végzett”.¹⁵¹ Egyébként a nyelvtörő elnevezés a kommunista fogalomgyártás kreatív példája lehetne, csak logikailag esetlen, mivel az ateizmus a teizmus ellentéte, így felesleges túlbuzgóság volt egy harmadik szót képezni rá (a célnak a teisták is megfelelt volna). Igazából a jezsuiták által irányított ellenséges papi csoportosulás tagjaként került a belügy látókörébe az ekkor Isaszegen hitoktató káplán. A jezsuiták leleplezését célzó feldolgozó munka akkor kezdődött igazán, amikor Lóránt Vilmos rendőr százados csoport dosszié nyitását kérelmezte felettesétől 1960 júniusában. Túl voltak már Szabó László jezsuita, egykori egri szemináriumi növendék lakásán tartott házkutatáson és Koller Ferenc jezsuita tartományfőnök kihallgatásán.¹⁵² Szabó Lászlónál körülbelül tízezer ív papírt, nagy mennyiségű indigót és három fényképezőgépet találtak, amivel főleg szentképeket gyártottak az ifjúsággal való (illegális) foglalkozásokhoz. Az egykori egri évfolyamtársak évente egyszer összejöttek, ami feltűnést keltett a belügynek, Szabót is elkezdték figyelni, így bukott le a sokszorosításokkal. A találkozókön Frank Pál is ott volt, ezért került be az „antiateisták” közé. Bő egy éven keresztül „Nagy György” fedőnéven a váci egyházmegye kötelékében szolgáló pap jelentett róluk, akit terhelő adatok alapján szerveztek be.¹⁵³ Frank Pállal többször találkozott személyesen papi összejöveteleken, aki az egyik elmesélte, hogy Egerben a tanáraiktól kaptak olyan írásokat, melyekkel a fiatal papságot távol tarthatták a rendszertől. Azt is elmondta még, hogy nála a gyerekek tömegesen járnak ministrálni és külön is foglalkozik velük Isaszegen. A tartótiszt, Lóránt Vilmos értékesnek vélte a jelentést és Frank Pállal kapcsolatban ezt írta: „*Frank Pál ügynökünk előtt tett megnyilvánulásai végeredményben a szervezkedés egyik gyakorlati céljára mutatnak rá, melyet a vizsgálat időszakában lehet majd felhasználni olyan célból, hogy a kihallgatandó személyektől a szemináriumi vezetőkre gyűjtsön adatokat. A szemináriumi vezetők és tanárok ugyanis ezidáig csak kis mértékben szerepeltek az ügyben. Ha tevékenységüket egy-két terhelő vallomással igazolni tudjuk, eltávolításuk a szemináriumból megoldható, ami egyet jelent azzal, hogy az egyháznak nehezen pótolható veszteséget okozunk. Frank Pál személye sem volt előtérben ezidáig az ügyben.*”¹⁵⁴ Egy későbbi jelentés Frank Pált mint rendszerellenes, reakciós beállítottságú egyént írta le.¹⁵⁵ Az államvédelem 1964. január 17-én sürgősen ítélte a feldolgozó munka további folytatását, mivel a felderítésben használt egész sor operatív módszer (ügynök, titkos kutatás, figyelés, fotó, K-ellenőrzés, konspirált meghallgatás, nyílt házkutatás, kihallgatások és a megfigyelték közül három fő egymást követő időben történt beszervezése Szolnok, illetve Bács-Kiskun megyékben!) eredményeként a bizalom a csoporton belül megingott, ami annak felbomlásához vezetett és ahhoz, hogy a szokásos évi kurzustalálkozót sem tudták megtartani. A sikert azonban tompította a közkegyelemről szóló 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelet, melynek értelmében az antiateista csoport tevékenysége amnesztia alá esett, így felesleges volt szétverni őket. Az 5. § kimondta ugyanis, hogy büntetőeljárás nem indítható, illetőleg nem folytatható azokkal szemben, akik a közkegyelmi elhatározás megjelenéséig olyan büntetést követtek el, amely miatt a bíróság előreláthatóan egy évet meg nem haladó szabadságvesztést, vagy ennél enyhébb büntetést szabna ki. Ezután (majdnem) minden becsületes állampolgár nyugodtan élhetett és dolgozhatott hazájában. A személyi kultusz durva torzításainak leküzdése megtörtént, ám a kommunizmus könnyített változata a legnépszerűbb magyar étel nevével megtoldva továbbélt.

A hamis fogalmak garmadában is tisztán csengett sokak lelkében XI. Pius pápa szociális enciklikájának üzenete: „...*A kommunizmus magja rossz. Semmiféle téren nem szabad vele*

közreműködni, ha a keresztény kultúrát megmenteni akarjuk. Éppen az elámitottak lesznek a kommunizmus első áldozatai, miután azt saját országukban uralomra segítették. Minél ősbibb és magasabb valamely ország keresztény kultúrája, amelybe a kommunizmus beférkőzni tud, annál szörnyűbb pusztításban tombolja ki magát az istentelenek gyűlölete.”¹⁵⁶

Ma már nem kötik kényszerű fogalmak, kreált műszavak az alapvető emberi jogok gyakorlását. A vallás szabadságának világnapja is van: január 13-a, a tordai országgyűlésre emlékezve, amely 1568-ban a világon először foglalta törvénybe a lelkiismereti- és vallásszabadságot. Az USA-ban január 16-án ünneplik a Vallásszabadság Napját, amely minden amerikaiat emlékeztet az 1786-ban elfogadott Virginiai Vallásbéke okmányára. Ez biztosította, hogy bárki szabadon kifejezhesse és gyakorolhassa a hitét. A dokumentum szellemében alkották meg a 20. század végén a Vallásszabadság Napját. Elindítója George H. W. Bush volt 1993-ban. Utóda, William J. Clinton is folytatta az emléknap megtartását. George W. Bush 2002-től kezdődően több rendeletet adott ki, hangsúlyozva, hogy a vallásszabadság az egészséges és reményteljes társadalom alapja. És ne felejtsük el: a mai napig a Bibliára teszi le államfői esküjét az Amerikai Egyesült Államok első embere, sokak szerint a világ első számú vezetője!¹⁵⁷ Nem mellékes, hogy a hivatali eskü szövegében szerepel, hogy az elnök *fenntartja, óvja és megvédi az ország alkotmányát.*

Adta, vette, teremtette

Aki történelmet olvas, mindig a sorok közt olvasson.

Gárdonyi Géza

A piros műbőrbe kötött puhuló kommunizmus humán-politikai és csapatépítési szempontoktól vezérelve 1960-ban állambiztonsági vándorkiállítás rendezett. A Budapestet és 12 nagyobb vidéki várost megjáró tárlat tartalmát tekintve faliújságszerű oktatási anyag volt az együvé tartozás nevelési szándékával. Az 1960. december 5. és az 1961. július 7. közötti látogatói bejegyzéseket megőrzött vendégkönyv¹⁵⁸ az államvédelmi munkatársak felfokozott érzelmű véleményeivel van megtöltve. Megindultság, önbecsülés, hasznosság és optimizmus jellemezte a felkavart lelkiállapotot: „*A kiállítás tanulmányozása elősegíti a további operatív munkát, szép és hasznos, még az öreg operatív munkások is sokat tanulhatnak belőle.*” „*A kiállítás fokozza az op. munkás felelősségérzetét. Az ilyen kiállítások szerintem megérik a fáradságot, amellyel azt megszervezték.*” - írta a kémelhárítás egyik főhadnagya.¹⁵⁹ A látogatók főleg a Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökségénél dolgozókból és a rendőrakadémia hallgatóiból verbuválódtak. A kiállítás további érdeme, hogy nemcsak őszintén bemutatta az államvédelem által elkövetett hibákat, hanem biztatta célközönségét, az operatív munkásokat az ezekből való okulásra. A kívánt hatás nem maradt el: „*A kiállítás a Párt politikájának megfelelően tükrözi a nyilvántartás helyes alkalmazásának és a felhasználásnak módozatait. Igen szemléltető és tanulságos módon mutatja meg a hibákat. Úgy véljük, sokat segítene a különböző itt látható minta dossziékról fotót készíteni és minden op. osztály nyilvántartójának rendelkezésére bocsájtani. Ezt az op. tisztek tudnák hasznosítani, hozzájárulna a dossziék helyes összeállításához e téren elkövetett hibák megszüntetéséhez.*” – jegyezte be 1961. január 20-án fejlesztő javaslatát egy budapesti belügyes. Egy másik rendőr főhadnagy az ügynöki nyilvántartással kapcsolatos hibákra hívta fel a figyelmet és rögtön kezdeményezte, hogy legközelebb a 6-os kartonról készítsenek magyarázó-bemutató tárlatot.¹⁶⁰

Az államvédelmi tevékenység magasztalása alatt (elfelejtve, hogy voltak olyan államvédelmisek, akik összeesküvést szerveztek saját munkáltatójuk ellen – Zana Albert és társai) egy másik Magyarországon folyt a titkos szalézi élet – kevésbé elégedetten, csökkentett üzemmel, de vidáman, ahogy Don Bosco örökül hagyta. A kiállítás „nyitva tartása” idején rendszeresen összejöttek a rendtársak. A hatvanéves Kiss József szalézi testvér, Bugyi falu kényszerből volt kántora, hűséges krónikásként vezette az eseményeket.¹⁶¹ 1961. január 31-én, este hétkor a Batthyány téri Szent Anna-templomban Huszonnégyen gyűltek össze, hogy Bosco Szent János emléknapiját megünnepeljék. Az ekkortájt legintenzívebben figyelt illegális tartományfőnök, dr. Edelényi István celebrálta a szentmisét. A szerény ünnepség fél 10-ig tartott. Április végén Máriaremetére kirándultak hatan, május 29-én este ismét a Szent Anna-templomban találkoztak. Segítő Szűz Mária misét mondott Edelényi, az énekkart az eseményre érkezett budapesti szaléziak – Dauner János, Bösze György, Skultéti Demjén és Bíró Lóránt – erősítették. Júniusban húszan találkoztak Makkosmárián. A hónap végén szintén Edelényinél jöttek össze; itt már jelen voltak a legfiatalabb, vidékről érkezett paptestvérek is: Baji János, Ernszt Antal, Frank Pál, Kovács László, Tarjányi Ferenc, Tímár Mihály és Szijártó László. Közülük a könyv írásakor Baji János, Frank Pál és Tímár Mihály az óbudai szalézi rendházban élnek. A találkozóról azt jegyezte fel a szemtanú, hogy vidám és hasznos beszélgetésekkel, lelki témák megtárgyalásával telt. Ki-ki elmesélte egyéni sorsát, az utóbbi évek örömeit és bánatát. Este 6-ig volt együtt a társaság. Közben a legális Magyarország politikai nyomozói rejtett lakásokban vették a jelentéseket palástolt hálózatuk titkos tagjaitól.

A szalézi szerzeteseknek 1950. június 18-án el kellett elhagyniuk a péliföldszentkereszi kegyhelyet, magyar bölcsőjüket. A kolostor, a teológia-épület (ma Don Bosco-ház) és a zarándokház (ma Ifjúsági ház) ezt követően a Művelődésügyi Minisztérium kezelésébe, gyakorlatban az itt létesített 315. számú Vájárképző Intézet használatába került. A vájárképzés — tekintettel a dorogi szénmedence államilag szorgalmazott kitermelésére — 200-220 tanulóval indult. A tanulók otthona a zarándokház lett. Az elméleti oktatás a teológia-épületben zajlott, ahol négy tantermet alakítottak ki. A gyakorlati képzés a közeli Mogyorósbánya külterületén lévő tanbányában történt. A javító intézetből kikerült, az általános iskolát elvégezni alig vagy nem képes vájáratanulók szentkereszi tartózkodása sok panaszt fakasztott. Pintér József itt maradt, megtűrt szalézi lelkésznek. Az állandó hangoskodásuk, ocsmány beszédük és szándékos károkozásuk megbotránoztatták az egyre fogyó zarándokokat. A kálvária-stációk színes reliefjeit egy évtized alatt kivétel nélkül összetörték.

A kegyhely eredeti tanulóit, a fiatal szalézi kispapokat idővel különböző egyházmegyei szemináriumokban helyezték el a püspökök jóindulatú támogatásával. Legtöbbjüket a váci és az egri szeminárium vette fel, de voltak, akiknek papi pályája megszakadt. Edelényi István 1974-ben papírra vetett önéletírásában¹⁶² így emlékezett erről az időről: „...Ott (a szemináriumokban – a szerző megjegyzése) tanulhattak, mi pedig fizettük értük a súlyos tartásdíjat. A Szentkeresztről elhozott pénz is ennek fedezését szolgálta. Az 1951 nyarán a szemináriumokban is selejtezték. Csak az utolsó évek maradhattak bent a szemináriumokban. A többieknek civil pályán kellett elhelyezkedniük. Ezzel megcsappant a továbbtanuló kispapjaink létszáma.”¹⁶³ A problémát az akkori megbízott tartományfőnök (mivel a kinevezett Sellye Vince börtönben ült), Ádám László körlevéllel próbálta orvosolni. Az 1951. január 31-i, Don Bosco napján kelt — már illegális — körlevélben arra kérte a rendtagokat, hogy a jövőben feleslegüket adják le a fiatalok és az öregek, azaz a kispapok és a nyugdíjas rendtársak tartására.¹⁶⁴ A felhívásra az újpesti lelkészség mellett működhetett rendtársak, Dr. Kavin József és Mellen József havi 400-500 forintot küldtek. A Clarisseumból Szepesi Jenőn keresztül havi 700-800, a pestszentlőrinci plébániáról Pásztor Jánostól havi

400-500 forint jött. A balassagyarmati lelkészségen szolgáló Holdampf Károlytól havi 200-300, a borsodnádasdi lemezgyári lelkészségről, Bali Bélától havi 100 és Mezőnyárádról, Juhász Mihálytól havi 500-1000 forint érkezett e célra. Ádám László folytatta az elődje által megkezdett utat, aki az egyházmegyék püspökeinek írt, hogy a területükön lévő egykori szalézi helyeken, mostani plébániákon engedje meg a vasár- és ünnepnapra perselyezést a szalézi kispapok taníttatására.¹⁶⁵ A kilenc konviktus (bentlakásos fiúotthon) államosítása folytán ugyanis 19 novícius és 50 papnövendék eltartására kellett pénzt szerezniük.

A püspöki kar elnöke, Czapik Gyula egri érsek 1951. július 23-i körlevelében kérte az egyházmegyék élén álló paptársait, hogy 25 százalékkal csökkentsék a szerzetesek számát területükön, mert a bejelentett 680 fő helyett csak ötszázat helyezhetnek el közülük egyházmegyei szolgálatban. Ez azután történt, hogy május 18-án többedmagával letartóztatták Grösz József kalocsai érseket, és a Budapesti Megyei Bíróság Olti Vilmos elnökletével a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, valutaüzerkedés, külföldre szöktetés és bűnpártolással elkövetett népellenes bűnök vádjával 15 évi fegyházra ítélte. (Ez később házi őrizetre szelídült.) 1951. július 3-án közzétették a megfélemlített püspöki kar nyilatkozatát: a népköztársaság törvényeit megtartják, elítélnék minden államellenes tevékenységet, betartják az egyház és állam közti megállapodást. 1951. július 21-én a püspökar elnöki székében az elítélt Grösz utóda, Czapik Gyula egri érsek vezetésével letették az esküt a Magyar Népköztársaság alkotmányára. A szerzetesek számára vonatkozó, a rendszerrel kiegyező levél két nap múlva született. A Szombathelyi Egyházmegyében például 32 szerzetes maradhatott, ebből hét volt szalézi. Rajtuk kívül még tíz rend tagjai (10 bencés, 10 ferences, 7 domonkos, 5 premontrei, 3 ciszterci, 2 piarista, 2 verbita, egy jezsuita, egy lazarista és egy karmelita) szolgálhattak tovább itt a korábnál alacsonyabb beosztásban.¹⁶⁶ De bőven voltak, akiknek a civil életben kellett elhelyezkedniük a szerzetesek működési engedélyének megvonását követően, így ők a jelenlegi számolásból már kimaradtak. Közéjük tartozott a dorogi születésű Schmidt Mihály karnagy, a szombathelyi szalézi plébánia zenei tehetsége, aki 1950. október 20-án kénytelen volt írni Szombathely város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának, hogy a személyes élethez szükséges tárgyait megkaphassa korábbi otthonából, az államosított szalézi rendházból. Mivel ő lelkészi beosztást nem nyerhetett az egyházmegyében, de akadémiai végzettsége alapján tanárként dolgozhatott a helyi zeneiskolában, és az ígért személyes holmijait nem kapta meg az egyébként kétoldalúan aláírt jegyzőkönyv ellenére, kénytelen volt kölcsönkérni alapvető dolgokat, ruhát, bútort. Ezeket csak ideiglenesen használhatta, pénze meg nem volt vásárlásra. Ezért kérte írásban, hogy a rendházban maradt ágycsészét, két vánkost, négy lepedőt, egy falvédőt, egy mosdótálat, egy éjjeli szekrényt, egy falórát, egy asztali lámpát, egy vizes vödröt, egy teafőzőt, az írógépét, a kottaállványát és a kottáit, a kottaszekrényét, a zenei szakkönyveit, a ruháit, keféjét sürgősen adják ki. Nem feledkezett meg a szalézi rendházban maradt bérelt zongoráról sem, amely egy idős hölgyé volt, aki a bérleti díjból élt. Ő fizette volna a bérleti díjat tovább, mivel a szaléziak tulajdonában volt zongorát a kultúrház céljaira államosították. Hogy a kórus munka színvonala ne szenvedjen kárt, az idős hívűktől béreltek hangszer. Levele utolsó bekezdésében egy tanult, őszinte és bátor ember szólt, akinek megvolt a véleménye az új döntéshozókról, de igyekezett udvarias maradni: *„Bízom abban, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya őszintén kívánja a magyar dolgozó nép életébe való bekapcsolódásomat, amihez viszont szükségem lenne a létezés legelemibb kellékeire, személyes holmijaimra, bízom abban is, hogy a részemre biztosított tárgyakat mielőbb kiadatni szíves lesz.”*¹⁶⁷ Arról nem maradt meg irat, hogy igényével egyáltalán foglalkoztak-e, de az biztosan tudható, hogy keresett és szeretett karvezető volt. Nyugdíjas korában Grazban vállalt kórusvezetést az ottani szalézi ipariskolában.

1951 szeptemberében kihallgatásra rendelték be Edelenyi Istvánt is a budapesti városházára. Láng Alán premontrei kanonok, egyházmegyei lelkész kérdezgette a megváltozott helyzethez

való viszonyáról. A jóhiszemű szalézi atya akkor még nem tudta, hogy selejtezés célját szolgálta a beszélgetés. A későbbi tartományfőnök jól vizsgázott; elbocsátás helyett egyházmegyei szolgálatba került segédlelkészi minőségben az I. kerületbe, a Szent Anna plébániára 1951. november 1-jei hatállyal.¹⁶⁸ Ez lett az illegális szalézi társaság új „tartományfőnöksége” és az „adta-vette korszak” államvédelmi alkalmazottainak egyik állandó célterülete.

Kiss József szalézi testvér krónikája az ötvenes évekről szűkszavúan emlékezett meg. Rendtársai letartóztatásáról, Sándor István kivégzéséről hallgatott. Szigorúan csak az érdekelte az évtized első felében, hogy a rendtársak egymással és a fiatalokkal a kapcsolatot miként tudják ápolni. 1953-ban mindössze egy eseményt tartott feljegyzésre méltónak: a június 23-i agapét Skultéti Demjénnél Rákospalotán, ahol öten voltak együtt. 1954-ben három agapéről írt, 1955-ben viszont a három szeretetlakoma mellett az augusztus 20-21-i siófoki Országos Ifjúsági Napokat is megemléltette, amelyen öten – Csizmazia Ernő, Gombos Mihály, Halász István, Havasi József és ő – vettek részt. 1956-ról egy, a rend szempontjából valóban meghatározó eseményt rögzített: január 31-én dr. Sellye Vince lemondott tartományfőnöki megbízatásáról, utóda dr. Edelényi István lett. Ezenkívül még egy agapéről számolt be. A rendtársak szabadulását nem említette, pedig az év legnagyobb eseménye volt számukra a kéréséletű forradalom megcsillantotta reménnyel együtt.

Annál részletesebben számolt be Ádám László a kiszabadulásukról.¹⁶⁹ Őt éppen Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepét követően, szeptember 17-én bocsátották el a Gyűjtőből többekkel, köztük Varga Aladár rendtársával együtt. Az utolsó reggelen kapott egy 12 ezer néhány száz forintos számlát, melyet tartásdíj fejében kellett volna befizetnie, de soha nem kérték tőle. Ellenben 140 forintot kézhez kapott munkadíj fejében. A velük együtt szabaduló Ikvay László szerzett autót a Köztemető bejáratánál, ezzel mentek a Clarisseumba. Hova máshova?... Az időközben plébániává lett egykori szalézi házban Bardócz Ernő¹⁷⁰ egyházmegyei pap fogadta őket, aki megengedte, hogy misézhesse nekik és még 100-100 forintot is adott nekik. Varga Aladár tüdőasztmával és végtagi ekcémával, a féllábú Szitkey Károly szívbántalmakkal, Ádám tartományfőnök pedig szívizom-elfajulással, tüdőtágulással és jércetojisnyi epekövekkel tért vissza a szabad életbe. Szitkey atya csak később szabadult és hosszabb időt töltött az újpesti Károly-kórházban, s a kötelező rendőrségi jelentkezés után a Clarisseumban káplánként helyezkedhetett el. Varga Aladár Budán lakott öccsénél, Ádám László új otthona pedig a Fóti út 74-es számú háza lett. Unokatestvérei és nagynénjük, Stecker Mária nyugdíjas polgári iskolai tanárnő védőszárnya alatt közel 11 éven át szalézi találkozóhellyé vált a villaszerű épület. A közeli, az 1947. január 1-jén önálló plébánia rangot kapott Újpest- Kertvárosi Szent István Király templom bátor kiállású papja, a Pétery József váci püspök által kinevezett Brunáry Ferenc¹⁷¹ szívesen fogadta az újrakezdő szalézi szerzetest. Ádám atya tíz évig mondhatott szentbeszédeket, tarthatott miséket (még vasárnapokon is), gyóntathatott, betegeket látogathatott – díjazás nélkül és az együttérző plébános felelősségére. Miseintencióval egykori szombathelyi és clarisseumi hívei¹⁷² látták el. Ministránsa is akadt elég.

Brunáry valóban bátor emberként viselkedett, hiszen tudta, hogy az ő plébániáját is figyelik. A Bács megyei politikai nyomozó osztály által foglalkoztatott „Farkas Károly” fedőnevű ügynök feladata volt 1958 év elején, hogy a szalézi szerzetesekről állítson össze alapos értékelést. A február 7-én leadott anyagban tíz szalézi szerepelt. A lista Ádám Lászlóval kezdődött bő egy oldalon. Az ügynök a Brunáry Ferencnek hálás Ádám atyától eltérően így értékelte tapasztalatait, alkalmat teremtve munkaadójának a koncepciózus továbbgondolásra: *„1956 januárja körül szabadult ki (itt tévedett, szeptember 17-én szabadult – a szerző megjegyzése), azóta Újpesten él a nővérénél (Gitta az unokahúga volt és nem övék volt a lakás – a szerző megjegyzése) és a Szent István templomban miséznek. Brunáry Ferenc újpest-kertvárosi plébánost hálózta be és az mint kisegítőt befogadta őt. Valószínűleg a jövőre*

vonatközöleg ígérte tett Brunárynak, mert Brunáry Ferenc tart tőle és respektálja Ádám Lászlót. Egy alkalommal kijelentette, hogy Ádám László mégiscsak rangos ember és befolyásos egyéniség, akivel neki jóba kell lennie. Úgy látszik, hogy Brunáry is arra számít, hogy Ádám László még egyszer vissza fogja kapni pozícióját.”¹⁷³ A rosszindulatú, megfelelő és ártani akaró ügynöki kombináció azt is sejtette, hogy a plébánia telefonvonalán Ádám vélhetően szervezkedés céljából tart kapcsolatot rendtársaival, főleg a titkos tartományfőnökkel, a felsővízvárosi plébánia káplánjával, dr. Edelényi Istvánnal. Igaz megállapításra jutott, amikor kiokoskodta a valóban aprólékos munkán nyugvó jelentésében, hogy a szaléziaknak olyan erős gyökeret sikerült verniük a környéken (Újpesten), hogy nem lehet szétszórni innen őket. Azt hozta fel példának, hogy amikor Brunáry összeveszett (szerinte) a jezsuita szerzetes kántorával, Ádám László minden erejét latba vetette, hogy egy szalézi kerülhessen a helyére. Még azt is tudta, hogy a jelölt Bali János volt újpesti házfőnök unokaöccse, Bösze György kaposvári segédkántor volt, aki éppen az elmúlt évben végezte a központi papnevelő intézet kántorképző tanfolyamát. Az ügynök túlzott megfelelési kényszeréből és a szaléziak iránt táplált érezhető ellenszenvéből fakadtak következő mondatai, melyek egyben lenyomatai a hálózati személyektől elvárt attitűdnek és fogalmazási stílusnak: „Ádám László vasárnaponként misézni és prédikálni szokott az Újpest kertvárosi templomban. Szentbeszédei már Brunáry Ferencben erős aggodalmat és félelmet keltettek, mert minden beszédében, hacsak egy rövid kirohanásban is, de megcsipkedi a népi demokráciát. Sokszor nyílt támadást is intéz beszédeiben, ezért már Brunáry Ferenc nem igen engedi őt prédikálni. Egyébként igen sokat utazik Ádám László. Ilyenkor volt rendtársait keresi fel vagy azok összeköttetései révén vidéki plébániákon lelkigyakorlatokat, egyéb beszédeket, szerepléseket végez mint kiegészítő. Így több alkalommal kimegy Mogyoródra a plébániára, de állítólag a mogyoródi hívek között is vannak kapcsolatai. Így Debrecen környékén is tartott lelkigyakorlatot. Azonkívül kiterjedt levelezése van, mert reggelenként a ministránsokat több levéllel küldözgette a postára. Ő volt az, aki kiirányította Halász István volt szalézi kispapot az ellenforradalom után külföldre és az ő személyes ajánlása mellett tanul jelenleg a rend teológiáján, Nanteortanában, (Monteortone helyesen – a szerző megjegyzése) Pádua mellett. Halászné a Nagy Sándor utca 4. sz alatt laknak. Ádám Lászlóról még feltehető, hogy homoszexuális, vagy legalábbis az volt fiatalabb korában. Feltűnően forrón szorongatja az ember kezét és gyakran ölelgeti a ministráns fiúkat. Újabb és újabb ministráns fiúkat szervez be...”¹⁷⁴ A negatív megvilágításba helyezett eseménysor valójában pozitív dolgokról, egy meg nem alkuvó, hitéhez és fogadalmához hű, rendtestvérei iránt elkötelezett, velük szolidáris emberről szól. Még a szexualitásra vonatkozó ócska, obligát ütőkártya is pont ez ellenkezőjét bizonyítja. Igaz szaléziként a fiatalokat akkor is meg tudta nyerni, amikor ez kockázattal járt mindnyájuk számára.

Szitkey Károlyt nevezte meg az ügynök a rend másik legjelentősebb tagjának. Két börtönviselt, jól képzett, korábbi szalézi vezető. Amit Sitkeyről leírt, az a művelt, nyugodt, megbízható, ideális pap képe: „Ő volt a szalézi nyomda igazgatója és mestere. Egyben a rend anyagi ügyeinek is hozzáértő kezelője volt. Egyik lába hiányzik, mülába van. Ő állandóan az Újpest-Rákospalotai Klariszeum intézetben élt, ahol a nyomda is működött. A Klariszeum kápolna állandó és kedvelt gyóntatója volt. Gyóntatószékét főleg az intelligencia és a papok keresték fel. Rendkívül művelt és képzett ember, olaszul, németül jól beszél. Föllépése komoly és határozott, magas termetű kopasz ember, szemüveget hord. Nem bőbeszédű, de szavainak súlya van. Tekintélye volt a rendtagok között és a hívek is tisztelik, becsülik. Ma is a Klariszeum kápolna káplánja, börtönből való kiszabadulása után visszament régi helyére, melyet jelenleg is betölt. Mikor 1952-ben letartóztatták, előzőleg a rend értékeit és saját holmijai közül többet híveinél rejtett el. Bizalmas kapcsolata van Argyelán Kata nevű fogorvosi asszisztensnővel, aki szintén a Víztorony mellett lakik Újpesten és akinél házkutatást is tartottak annak idején. Egész börtönideje alatt ez az Argyelán Kata látogatta, látta el őt

csomagokkal és fehéreneművel. A kapcsolat kiszabadulása óta is tart. Szitkey nem túlságosan mozgékony, inkább tartózkodó egyéniség. De azért rendtársaival a kapcsolatait ő is fenntartja és ápolja. Ma is szívesen keresik fel őt a volt rendtagok."¹⁷⁵ A másik nyolc megfigyelt szaléziról szintén meglepően bő információt gyűjtött össze a Bács megyei ügynök, akinek a Pest megyei rendőrfőkapitánysághoz történő áthelyezését éppen a jelentéstevés idején intézték el. Véltetően hívő családban nőtt fel, talán a lelke mélyén továbbra is hívő maradt, különben nehezen tudott volna Ádám László bizalmába férkőzni, kezét szorongatni és az újpesti közösségről ennyi adatot, tényt feltárni. Annyi biztosan tudható róla, hogy korábban a váci és a főtí papok mellett dolgozott. Szepesi Jenőről például tudta, hogy keményfejű csongrádi származású parasztfiú, és a Clarisseum utolsó plébánosaként csak erőszakkal lehetett rávenni, hogy átadja helyét dr. Tarcz Antal világi papnak. A kántorként előbb Rákospalota-Kertvárosban, majd Budán szolgáló Szepesit fanatikus szerzetesként jellemezte, aki nagyon ápolja kapcsolatait a rendtársaival, különösen Skultéti Demjénnel és Vámos Józseffel. Előbbi az ügynök kedvence volt, szubjektív érzéseit, szimpátiáját nem tudta elrejtteni jelentéseiben. Áradozott Skultéti barátságosságáról, természetes kedvességéről, kellemes hangjáról és modoráról, tulajdonképpen „agyba-főbe” dicsérte.¹⁷⁶ Skultéti Demjént Mindszenty József szentelte pappá még 1946-ban, most Szepesi Jenő rendtársa helyett a rákospalotai-kertvárosi plébánián kántorkodott. A jelentés megemlékezett sokoldalú gyakorlati tudásáról is, kiváló órasmesteri voltáról, és megemlítette, hogy a villanszereléshez, a motorkerékpár és a rádiók szereléséhez is értett. Saját motorbiciklijén gyakran kirándult Szepesi Jenővel vagy Vámos Józseffel. Utóbbi csendes, higgadt, szerény embernek írta le, aki ugyan az illegális rendtartomány titkára volt és olaszul is jól beszélt, ráadásul állandóan tanult, mert teológiai doktorátust akart szerezni, mégsem tartotta veszélyesnek a főtí plébános szüleinek házában lakó fiatalembert, pedig később tartományfőnök lett belőle. Ugyanitt lakott kor- és rendtársa Léber Lipót is, aki az újpesti Szent József plébánián volt káplán. A Chinoin gyár munkásává lett dr. Peisch Alajosról, az újpesti Baross utcai fiúotthon egykori szalézi igazgatójáról szűkszavúan szolt a megfigyelő. Annyit azért megjegyzett, hogy a gyárban lelkipásztori munkát nem végez és a Hunnia Csokoládégyár volt épületében lakik, szintén Újpesten. Czár János idős, beteges szalézit az említett csokoládégyár volt tulajdonosának egyik lánya fogadta be. Kisegítő lelkészként járt Csepelre a halászteleki plébániára, de egy elkeseredett, örökké panaszkodó ember vált belőle. Rovására írta viszont, hogy feltétlenül engedelmeskedik Ádám Lászlónak és gyakran misézik hétköznapiakon vele együtt. A jelentést jól felhasználhatónak értékelte Bíró Sándor rendőrnyomozó őrnagy és következő feladatként utasította ügynökét, hogy arról a Schaub Zoltán főtí papról hozzon jelentést, akinek szüleinél Újpesten a két szalézi lakott.

1958-tól a belügyi vezetők mind gyakrabban hangoztatták a fokozatos áttérés szükségességét a nyílt nyomozásokról a titkos operatív munkára. Az állambiztonságiak az ÁVH-s megfélemlítések helyett a manipuláció finomabb eszközeit alkalmazták. A társadalmi béke megteremtése érdekében akár láthatatlanná is váltak. Persze mindenki tudta, hogy léteznek. A rejtőzködést szolgálta, hogy a Belügyminisztérium keretében újjászervezett politikai rendőrség rangjelzéseiből eltűnt az államvédelmi „áv.” jelző. A titkos találkahelyül funkcionáló ingatlanokat átszervezték. 1963. szeptember 12-én országosan összesen 216 K-, illetve 639 T-lakást tartottak nyilván, ami kevesebb, mint fele volt a tíz évvel korábbiaknak. A központi szervek 171 K- és 386 T-lakással rendelkeztek; a BM III/III. Csoportfőnöksége 54 K- és 96 T-lakást használt. A hatvanas években a hálózati személyek mintegy fele ezekben adott jelentést tartótisztjének. Egy-egy lakásra átlagosan hat-hét ügynök járt.¹⁷⁷ A konspirált lakások működtetése beépült az állambiztonsági tananyagba.

A bizalmatlanságon alapuló rendszer jól bevált, mondhatni professzionális nyomozati módszere az ügynökök egymás általi ellenőrzésére épült. Párhuzamosan foglalkoztattak két-

három vagy több embert is az adott célterületen, akik egymás tudta nélkül dolgoztak, így akaratlanul is leellenőrizték titkos társaik megbízhatóságát.

Szintén Bíró Sándor őrnagy, a szaléziak Pest megyei, benne budapesti tevékenységének megfigyelését irányító nyomozó a négyéves munka eredményéről 1962. február 23-án számolt be a belügyminisztérium illetékes alosztálya (II/5-c) vezetőjének.¹⁷⁸ Ebben megerősítette, hogy a korábbi tartományfőnököt, az elsőként letartóztatott és elítélt Sellye Vincét továbbra is figyelték, róla ellenőrző dossziét nyitottak, amelybe a jelentéseket „Kárpáthy” és „Hámori” fedőnevű ügynökök küldték. „Hámori”-ról ugyanez a hivatalos belügyi összefoglaló megörökítette, hogy a Vas megyei Ostffyasszonyfán 1915-ben született Czenki József szalézi pap fedőneve volt, akit alkalmatlanság miatt kellett kizárniuk a hálózattól. Ő volt az egyik az aktív rendtagok közül, akit bár rövid időre, de sikerült ügynöki munkára kényszeríteni. Ellenőrzését a „Pintér” fedőnevű ügynök végezte, hogy ne árthasson lelkiismereti vagy egyéb okokból korábbi tartóinak. A másik szalézi beszerzésénél már biztosra mentek a hálózat mozgatói. A jelöltet beszerzési célból hosszú ideig figyeltették az „Antiateisták” ügyben jelentő „Nagy György” ügynökön keresztül. Egy későbbi összefoglaló jelentés is megerősítette, hogy a szaléziak közül több személyt tanulmányoztak operatív célból, ám beszerzése csak egynek történt meg, méghozzá „hazafias alapon”, azaz különösebb nehézségek nélkül, mintegy önként vállalva a szerepkört.¹⁷⁹

1963 augusztusától a váci egyházmegye máriabesnyői plébániáján adminisztrátorként dolgozó 49 éves Szőke György két urat szolgált. Hálózati nevén „Zichy György”-ként adta jelentéseit. Szabó Pál rendőr százados volt a vevő fél. Vértanú rendtársával, Sándor Istvánnal egy évben született és ugyanabban az évben, 1936-ban léptek be a szalézi szerzetesközösségbe. 1950 után ő szerzett Sándor Istvánnak állást a Persil-gyárban. Egyikük a rendszer áldozata, másikuk a kegyeltje lett. Szőkét két és fél év után úgy jellemezték a belügyminisztérium III/III. 2-a alosztályán, hogy jó kombinatív érzékkel rendelkező, kvalifikált ügynök, aki a feladatok végrehajtása során aktív, és akinél ellenőrzéskor dezinformációra vagy dekonspirációra utaló jelet sosem tapasztaltak. Főleg az Ausztriába és Olaszországba kényszerült rendtársairól számolt be, illetve az ottani papi emigráció helyzetéről, tevékenységéről.

Az 1960-as évek elején az „egyházi vonal” megfigyelése érdekében fokozódó ügynök toborzás áldozata lett a balassagyarmati szalézi fiúinternátus diákja is. Ő „Pálos Pál” néven jelentett Kurucz Károly szaléziról és környezetéről.¹⁸⁰ A péliföldszentkeresztli rendház és Hittudományi Főiskola egykori gondnoka ezidőtájt esperes-adminisztrátor volt a csolnoki kerületben. A Komárom megyei¹⁸¹ Nagysápon (Péliföldszentkeresztől nem messze) élt a szétszórás óta, amely szerinte a hitélet szempontjából a legrosszabb település volt a környéken. Az ügynököt, aki az esztergomi főegyházmegye kiugrott papja volt, Pistának szólította a gyanútlan Kurucz, és még azt is elárulta neki, hogy közös szalézi ismerősük, Farkas Lajos több társával csak „manőverként” lépett ki a rendből, ha valami változás történne, azonnal folytatnák szaléziként a munkájukat (az 1963. január 1-jei sematizmus szerint Farkas Lentiben volt káplán). Kurucczal együtt volt Nagysápon szalézi paptársa, Berek Gyula is, aki éppen Szlovákiában tartózkodott az ügynök ottléte idején. Kurucz még jó kecskeméti pálinkával is megkínálta, amit az ottani szalézi munkatársak, a titkos harmadrend tagjai hoztak neki. Beszélgetésük során kiderült, hogy a munkatársak anyagilag is támogatják őt. Az ügynök teremtette világban Kurucz intézte az illegális rend anyagi ügyeit, amit a nála felhalmozott csomagokból következtetett ki és abból, hogy a péliföldszentkeresztli templomba 21 ezer forintos költségvetéssel ő rendelt kálvária-képeket. Az ügynök pár nappal később találkozott újra Kurucz Károssal, aki a rendtagok nyomorúságos helyzetéről beszélt neki és arról, hogy mennyire szétszórta és mostoha körülmények között élnek. Erről a január 31-i Don Bosco ünnepen győződött meg, amikor a péliföldszentkeresztli találkozásukra a szegénység és a távolság miatt sokan nem jöttek el. Kurucz említette, egyben megerősítette az

államvédelem számára már tudott dolgot, hogy a jobban kereső rendtagok bizonyos összeget fizetnek be rendi célokra. Azt is mondta, ha nem lenne ennyi áldozatos lelkű civil ember, több minden elkallódott volna. Az ügynök következtetett: sok rendi érték lehet civil házaknál, ki kell deríteni hol, kiknél. Szegény, jóhiszemű Kurucz megígértette az ügynökkel, hogy tartják a kapcsolatot, mert őt a rend mint volt növendékét mindig fiának fogja tartani, sőt, még azt is kilátásba helyezte, hogy ha valamikor normálisabb körülmények lesznek, szívesen átvennék őt magukhoz.¹⁸² A legszembeötlőbb a jelentést vevő rendőr főhadnagy szövegértelmezési képessége. Ő ugyanis ezt úgy értékelte, hogy ha az ügynök, és nem az ország körülményei javulnak, akkor vennék fel a rendbe.

Nagysáptól körülbelül nyolc kilométerre Epölön lakott feleségével egy volt szalézi kispap, Falus Tamás, aki miután a szerzetesnövendékeknek el kellett hagyniuk a világi szemináriumokat, dr. Erdős Mátyás¹⁸³ mellett lett kántor. Bár a rend elintézte, hogy az egi szemináriumban ötödévesként folytathassa tanulmányait, de meggondolta magát és házassági szándékkal kilépett a rendből. A hálózat másik ügynöke, „Kövi István” ellenőrizte a „Pálos Pál” által tapasztaltakat. „Kövi” nem más, mint a megnősült Falus, akinek 1962. december 10-én nyitották meg a dossziéját és két év két hónap után lezárták.¹⁸⁴ A megmaradt és hozzáférhető levéltári dokumentumok alapján ő a harmadik szalézi, akit sikerült beszervezni, igaz már civil emberként. Ügynöktársa szerint Ebszőnybányán volt bérletszámoló. Kurucz Károlyról és Erdősről jelentett ő is. Meghasonlott állapotában is ragaszkodott múltjához: a börtönt megjárt volt tartományfőnököt, Sellye Vincét kérte meg, hogy a fiát megkeresztelje. Az ünnepséget Epölön tartották és az alkalomból meghívta ebédre Sellyét és Erdöst is. Falus Tamás ügynök korában is kereste Sellye társaságát; gyakran kiment Budaörsre Dongó motorával volt előjárójához, aki szülei házában lakott és kötőgéppel megtanult kesztyűket kötni egy szövetséget részére.

A Kurucczal jó viszonyban lévő epöli plébánosról, az esztergomi (ősrégi) szeminárium dogmatikatanáráról szintén „Pálos Pál” jelentett. Neki még papnövendék korában Erdős Mátyás volt a lelkivezetője. Most mint házas ember írta jelentéseit korábbi élete egyik főszereplőjéről. 1962. január 18-án este 6 órakor lelkigyakorlatra jelentkezett nála. Erdős szeretettel és érezhető örömmel fogadta. A szobájába befűtetett és mindent a legnagyobb gondossággal készítettetett elő egykori diákja számára. Erdős elmondta neki, hogy tudja, állandóan ellenőrzik őt. Ezért leveleit álnéven írja, házkutatás is volt nála. Megbízható embereknek mondja el ezeket, hadd lássák, milyen vallásszabadság van Magyarországon. Többször nyíltan hangoztatta, hogy rendes ember sohasem lehet híve ennek a rendszernek, mert az ateista és hazug. Ugyanakkor bölcsen és szomorúan állapította meg, hogy az emberek nem eszmei meggyőződésből reakciósak, hanem önzésből: csak akkor szidják a rendszert, ha az érdekeiket sérti, egyébként kezdenek megbarátkozni vele.¹⁸⁵

„Pálos” azt is kiderítette, hogy Kuruczhoz írt leveleit az epöli párttitkárral küldi el Nagysápra. Amikor az ügynök csodálkozását fejezte ki a szolgálatkész párttitkár miatt, Erdős becsmérlő véleményt mondott a község vezetőiről. Szerinte mind tudatlan, rosszul képzett emberek, akik utálják a rendszert. Más alkalommal arról beszélt, mennyire ismeri az eszközeiket. A faluban ugyanis lakott egy volt ávós, aki Tatabányán dolgozott és bizalmasan sok mindent elárult a titkos módszerekről. Tőle tudta, hogyan bontják fel a leveleket elektromos tüvel és gőzöléssel. A jelentés után a párttitkárt a megyei pártbizottságnál feljelentették, az ÁVH-tól leszerelt személyt pedig leellenőrizték. Erdős hiába volt tisztában azzal, hogy figyelik, letaglózta a barátainak hitt emberek árulása.

A legnagyobb érdeklődés természetesen az illegális szalézi tartományfőnököt kísérte. 1961. november 8-tól két esetben külső figyelés alá vonták dr. Edelényi Istvánt. Éppen akkor, amikor Dauner János rendtársával Nagysápra utazott Kuruczhoz. Az úton csatlakozott hozzájuk a krónikaíró Kiss József rendtársuk is. A reggel 5.15-kor induló busszal mentek és a 17.30-assal jöttek vissza Budapestre. November 9-én Edelényit több paptársa kereste fel.

Szürke Volgával érkeztek ketten, fekete Moszkviccsal hárman, világoskék Wartburggal négyen. Az autók civil tulajdonosainak nevét is tartalmazta az összefoglaló jelentés, amit Sánta László rendőr százados készített a belügyminisztérium részére a leadott megfigyelések alapján. November 10-én Edelényitől 11 nő és 1 férfi jött ki – kettesével. Ezen a napon még Kiss József szalézi is meglátogatta Edelényit, aki egy kb. 30x50x25 cm-es, barna papírba rejtett csomagot vitt be, majd fél óra múlva enélkül távozott. November 9-én 11.40-kor egy szürke Volga jelent meg Edelényi lakása előtt és kb. 13 óráig várakozott, amikor is több papi és sötét ruhás személy jött ki tőle, közülük egy magas, vékony férfi a Volgával távozott. November 13-án, 24-én, 25-én és 29-én is figyelték Edelényi lakását.¹⁸⁶ A filmbe illő jelenetekből komoly szervezkedésre, aktív rendi működésre következtettek.

A tudott és sejtett megfigyelések ellenére volt merszük nemcsak rendszeresen összejönni, hanem a magyarországi szalézi meglepedés ötvenedik évfordulóját is megünnepelni. 1963. november 6-án a tartományi tanácsosokkal Szentkeresztre zárandokoltak és szentmise keretében emlékeztek meg a félszázados, többségében dicső és értelmes múlttól. Még ha csendesen is, de büszkén állapították meg, hogy a gyökeret vert magyar szalézi ügyet nem sikerült a politikának megtépázni, ma 126 élő szalézi köszönheti hivatását a hazánkba letelepült első maroknyi csapatnak. Az alkalomból Máriaremetén máig látható márványtáblát helyeztek el a következő felirattal: „Hálából 1913-1963 S.D.B.” November 7-én hálaadó szentmisét mutattak be 25 szalézi és számos harmadrendi munkatárs jelenlétében. Az emléktábla a templom jobb oldali hajójának ablaka alatt van.

A félszázados jubileumkor az illegális sematizmus szerint 123 szalézi volt az ország területén. harmincheten adminisztrátori, lelkeszi állásban, huszonhatan káplánként, tizenkilencen kántorként, öten sekrestyésként, öten pedig tanárként dolgoztak. Tizennégy volt a nyugdíjas és tizenhét az egyéb „foglalkozású” közülük. A működési engedélyek megvonásakor kétszázharman voltak. Az egyéb kategóriába a gyári munkások, egy kőműves, egy éjjeliőr, egy anyagbeszerző (ez volt dr. Sellye Vince tartományfőnök), egy szakács, egy szövetkezeti dolgozó, egy portás (dr. Kavin József), egy TSZ-könyvelő és egy műszaki rajzoló tartozott. Földrajzi elhelyezkedésüket tekintve az ország 19 megyéjében szórták szét őket. Legtöbben, harmincnyolcan Budapesten éltek, Borsod megyében tíz, Pest megyében kilenc, Győr-Sopron és Vas megyékben nyolc-nyolc, Nógrádban, Szabolcsban és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben négy-négy, Somogy, Heves, Hajdú-Bihar és Tolna megyékben kettő-kettő, Komárom, Zala és Veszprém megyékben öt-öt, Baranya, Fejér, Szatmár és Zemplén megyékben egy-egy szalézi volt. Bács megyében hatan szolgáltak.

Az 1963. január 1-jei dátummal készült sematizmus megerősítette a belügyminisztérium kimutatását az illegális szalézi szerzetesrend tagjainak területi elhelyezkedéséről. A feljegyzés 1962. január 8-án készült¹⁸⁷. Eszerint harminc fő volt a fővárosban és hetvennégy a megyékben. Tizenkilencen kiestek a belügy látóköréből. Azt viszont tudták, hogy külföldön huszonkettő szalézi él. Közülük egy fő nem volt szalézi, egy pedig nem ment ki soha külföldre, sőt kilépett a rendből és kommunista lett (Papp Alajosról van szó – Havasi József közlése). A kimutatást az a Sánta László százados készítette, aki Edelényi 1961-es megfigyeltetését szervezte. Több helyen pontosabb információik voltak, mint a szalézi sematizmusnak, ugyanis utóbbiban a volt kispapok és testvérek nem szerepelnek, abban csak a felszentelt papokat tünteti fel. Az 1950-51-es sematizmusban viszont benne vannak mindazok, aki a precíz belügyes nyilvántartásban is. Még a szalézi nem lett egykori kispapokat is utánkövezték. Nyolcan dolgoztak tanári állásban, húszan gyárban és hatan a mezőgazdaságban a belügyesek szerint (részletesen lásd.: Függelékben).

„Tapasztó Mihály” 1966. február 10-én találkozott az egyik „K”-lakásban Budai őrnaggyal és Skultéti Demjén szaléziról mondta el, amit tudott. A korábbiakhoz képest annyival volt több

információja, hogy Skultétinak már Trabantja volt (nem motorja) és nagyon foglalkoztatta Edelényi előljárója ügye.¹⁸⁸ Szögletes modorú, de jóindulatú emberként jellemezte Skultétit, *aki rendjéhez hű, de nem hisz annak feltámadásában* (sic!). Az ügynök szerint nem is kívánta a rend újjáéledését, rosszindulatú spekulációjában szerelmi kapcsolatot feltételezett. Leírta még, hogy nyugati intencióra dollárért miséznek, a tizenöt forintos intenciókat el sem vállalja. Az ügynök szerint Skultéti rájött, hogy egyik rendtársa egy eszpresszóba jár egy belügyessel találkozni. A rendtárs figyelmeztette őt, hogy „szorosabbra lesz fogva a gyeplő”, eredményt kell produkálni. „Tapasztó” szerint Skultéti megijedt az eredmény szótól, mert szerinte ez azt jelentheti, hogy ismét kampány indul a volt szerzetesek ellen. Pedig Skultéti még megjegyzést se tett a rendszerre, sőt úgy tartotta: „ha ez jó a püspöki karnak, miért legyek én nagyobb katolikus, mint ők.”¹⁸⁹ Az ügynök még Dauner Jánosról és Edelényiről jelentett a szaléziak közül. Dauner ezüstmisés emléklapja megtalálható az ügynöki munkadossziában.

Nem derült ki, hogy Skultéti melyik rendtársat környékezték meg a presszóban, de vélhetően a tartományfőnök esetét ferdítette el az ügynök. Edelényi atya önéletírásában és a Hetényi Varga Károlynak¹⁹⁰ készített levelében is leírta kálváriáját a belügyesekkel, a szervezési kísérlete meghiúsulását, Budapestről való kiutasítását és fizikai munkára ítéletét. Történt ugyanis, hogy 1963-ban, pappá szentelésének negyedszázados jubileumán Szentkeresztre vonult el zárt körben ünnepelni. Rómából eljött egy ottani rendtársa és jó barátja, Brocardo Pietro¹⁹¹, aki meghívta magához az utazás összes költségét vállalva. Edelényi felbátorodott és útlevílkérelemhez folyamodott. A rendőrségen már az állambiztonság két tisztje várta. 1964. július 31-től tíz alkalommal hallgatták ki olyan dolgokban, amelyekért korábban számos papot elítéltek. 1988. május 5-én négy oldalon számolt be ezekről Hetényi Varga Károlynak.¹⁹² A János kórház bejáratához kellett mennie, ott vették fel a nagy autóba és vitték ki a Disznófő vendéglőhöz, ahol egyszerre barátságos és fenyegető hangnemben „beszélgettek” vele. Két óra után levitték a Moszkva térre, ahol kitérték a következő találkozó időpontját. Augusztus 14-én, szintén a János kórháztól indulva ismét a Disznófőhöz vitték, augusztus 26-án és szeptember 9-én a Normafa vendéglőben, szeptember 23-án a hűvösvölgyi réten, október 7-én Hűvösvölgyön egy autóban kérdezték. Október 28-án már csak az egyik nyomozó jött érte, de autó nélkül, villamossal mentek ki a hűvösvölgyi vendéglőbe. 1965. január 16-án és január 25-én a Fásor eszpresszóban (Szilágyi Erzsébet fásor) kellett találkoznia a rendőrrel. A rend működéséről kellett volna beszélnie: az illegális szervezkedésről, újoncok felvételéről, tilos összejövetelekről, a rendszer és az oroszok elleni nyilatkozatokról, gépeléssel történt sokszorosításokról, kirándulásokról, lelkigyakorlatokról, illegális hitoktatásról, nőügyekről, kapcsolatáról az olasz követséggel (ugyanis a követségi tanácsos családostul Edelényinél szokta elvégezni a szentgyónást), egyéb külföldi kapcsolatairól, valuta-ügyeiről. Nem tudtak és nem is akartak rábizonyítani semmit, csak jól ráijesztettek, hogy ne felejtse el hol a helye, hol a helyük. Útlevelet nem kapott, a római út elmaradt.

Budapest felszabadulásnak 20. évfordulóján szülőfalujába költözött az államvédelem utasítására; bátyja szeretettel fogadta, így nem került az utcára. A történekről tudomást szerzett az Öreg és Beteg Szerzetesek Egyházi Szeretetszolgálat, ők ajánlottak neki állást a székesfehérvári papi otthonban. 1965. április 30-án költözött Székesfehérvárra, hajnaltól a sekrestyében szolgált, délben a betegszobában segédkezett, napközben pedig ahol kellett. Nehezen viselte a vele történt igazságtalanságot és következményeit, tudniillik az emberek nem mertek vele szóba állni, félték tőle. Csak néhányan fejezték ki együttérzésüket; elsősorban Skultéti Demjén, aki autójával, a Trabanttal mindig rendelkezésre állt és Roboz Etelka nővér, valamint kitartóan és készségesen segítette Kiss József testvér is. Augusztus 6-án megbetegedett, idegkimerülést állapítottak meg nála. 1966. január 31-én, Don Bosco égi születésnapján a Völgy utcai idegszanaszatóriumba került. Meggyógyítani nem tudták, kímélő

életmódot ajánlottak számára. A szocialista berendezkedésben illegális szerzetesjelöltként nem ő döntött erről...

Testvérei tizenötén a ferencesek templomában este 7-kor szentmisén emlékeztek meg Don Boscóról és imádkoztak tartományfőnökükért is. Úgy tűnt, hogy sorsa rendeződik; májusban Nyergesújfalun kapott kántori állást. Itt is folyamatosan figyelték. Az újabb beszélgetéssorozat 1974 februárjában kezdődött a rossz emlékű Fő utcai Katonai Ügyészségen, ahol Sándor Istvánt, Ádám Lászlót, Szitkey Károlyt, Varga Aladárt és Dániel Tibort is kihallgatták annak idején. Ekkor már nyugdíjas volt. Várhegyi Ernőről, az illegális tartományi tanácsosról faggatták, akinél február 4-én házkutatás volt, izgató iratokat, sokszorosításokat kerestek nála. A házkutatásnál megtalálták Várhegyi naplóját, amelyből a legbizalmasabb intézkedésekről is tudomást szereztek. Felelősségre vonták Edelényit, hogy miért nem állította le Várhegyi levelezéseit. A folyamatban lévő útlevélkérelmét ismét elutasították, mert „kiutazása sértette a Magyar Népköztársaság közérdekét.” A római egyetemes káptalanra szeretett volna elmenni. Szintén a Hetényi Varga dokumentumgyűjteményben a kismarosi ciszterci nővéreknél van még egy levél¹⁹³ tőle, amelyben összefoglalta a szaléziak kommunizmus alatti meghurcoltatásait. Ebben tizennégy rendtársa nevét sorolta fel: az ismert elítélteken kívül a Borsod megyei Boldvára kihelyezett lelkészt, Balzsay Andrást és a Budapest XII. kerületében sekrestyés Bánhidai Jánost vették rövid időre őrizetbe, Peisch István szövetkezeti dolgozót perbe fogták és elítélték, Szepesi Jenő kántort és Várhegyi Ernő gyári munkást néhány órára vitték el, dr. Taucher Gyula IX. kerületi kántort bebörtönözték, Bus János kiségitő testvért pedig, a Clarisseum egykori szakácsát, püspöki futárt 1956-ban agyonverték, s sérüléseibe belehalt.

Edelényi atya nem heverte ki a korszakot és valóban nem épült fel. Ezt írta levele végére: *„Nem tudom, ismerős-e az az állapot, amikor valakit állandóan becitálnak, kihallgatnak, feltételeznek, ki nem mondott, vagy ráfogott vádakkal. Rá akarják venni „együttműködésre”?? A bizonytalanságban tartás néha rosszabb a börtönnél.... Különb is nem akarom ezeket az emlékeket idézni, mert még a rá gondolás is felizgatja az embert.”*

Szerény elégtétel lehetett a lestrapált idegeknek, hogy a püspöki kar hittankönyv pályázatát 1969-ben megnyerték. Alapkarizmájukat, a fiatalok nyelvén értést és szólást, nem tudták elvenni tőlük, még az évtizedes elhallgattatással sem. Őt hittankönyv-tervezetet adtak be az Olaszországban élő Csonka László szalézi könyvei nyomán. Egy első helyezést, egy második helyezést és két harmadik helyezést értek el. A hittankönyv-pályázaton Edelényi István, Vámos József, Várhegyi Ernő és Zsédely Gyula dolgoztak. A készülő könyveket nyolc civil hívő ember nézte át Edelényi atya környezetéből. A pályázatot Skultéti Demjén Trabantjával vitték Szegedre beadni. Az első helyezettet, a *Mennyi Atya szeret minket* címűt könyv formájában 1970-ben kiadta a Szent István Társulat, majd 1980-ig még öt kiadást ért meg. A sors iróniája vagy kényszer szülte esemény, hogy a siker után, az év utolsó hónapjában, tíz nappal karácsony előtt Szabó Imre püspök az idegorvosi szakvéleményre hivatkozva, miszerint a beteg pihenésre, kíméletre szorul, megszüntette Edelényi kántori állását Nyergesújfalun. Valójában a helyi iskola igazgatója áskálódott ellene, aki nem jó szemmel nézte, hogy a kórusában éneklő lányoknak zongoraleckéket ad, sőt még matematikából is segíti őket. Az illegális hitoktatás gyanúját sejtette jelentette az ügyet a megfelelő helyen. Edelényi atyát az viselte meg igazán, hogy az idősebb énekes lányokat az érettségi szünetben behívták az iskolába, és egy rendőrtiszt és az igazgató jelenlétében faggatták őket a vele való személyes kapcsolatokról. A lányok sírva mentek haza, a szalézi tartományfőnök a szülőktől értesült a történekről. A rosszindulatú zaklatások, a kiskorúak ártó felhasználása nem kedvezett az idegeknek, ahogy a róla szóló, a Főegyházmegye püspökének íródott névtelen levelek sem. Az erős szédülései visszatértek. Végül maradhatott még egy ideig Nyergesújfalun, mert a plébános és az egyházközség elnöksége kiálltak mellette, megírták, illetve személyesen elmondták Esztergomban, hogy dr. Edelényi István kántorral a

legmesszebbmenőig meg vannak elégedve. Az ügyet nemcsak Edelényi atya örökítette meg az utókornak, hanem a róla jelentő ügynöki beszámoló is (lásd.: a következő fejezetben). 1971-ben a pesti ferencesekhez került gyóntatónak, ahol nem kisebb paptársak, mint a Magyar Máltai Szeretetszolgálat jelenlegi elnöke, Kozma Imre és a karizmatikus Katona István, a rendszerváltás utáni egri segédpüspök szolgáltak.

Ekkor már évente hétszer, nyolcszor összejöttek, látogatták egymást, életben tartva Don Bosco lelkeségét Magyarországon. Rendszeressé váltak a január 31-i Bosco Szent János ünnepek, amely alkalomból 15-25 közötti létszámban képviselték a rendet. Ezeket a hatvanas években a budapesti belvárosi ferences templomban, vagy a közeli Egyetemi templomban tartották. Ádám László 70. születésnapján mindenki ott volt az újpesti házban. Mezőfényi József és Peisch István ezüstmiséjén a Wekerle-telepi Szent József plébánián a szocializmus utolsó illegális tartományfőnöke, Pásztor János mondta a szentbeszédet, és a máig működő Don Bosco Ének- és Zenekart megalapító Dauner János atya kórusa énekelt. Egyre többször tartották meg magánházaknál a „jóhalálgyakorlatokat”¹⁹⁴ és kirándultak Csobánkára, Makkosmáriára. 1970. augusztus 22-én Dr. Walland Ferenc, az első magyar szalézi intézet igazgatója látogatott el a rákospalotai volt rendházba Alfonz Miggisch ausztriai rendtárs társaságában. Délután elmentek Esztergomba, Nyergesújfalura és Szentkeresztre is. Igazából Ádám László aranymiséjére jöttek. Másnap, augusztus 23-án az újpesti Szent István plébánia templomban ünnepelték Ádám atyát tizenkilenc szalézi és rengeteg hívő előtt. A szentbeszédet Brunáry Ferenc esperes mondta, utána a Fóti úti otthonukban volt az agapé.

Kiss József krónikája 1971 őszén zárult két fontos eseménnyel. Az egyik az Egyház szempontjából volt jelentős, a másik az itthoni szaléziaknak jelentett ünnepet. Szeptember 28-án Mindszenty József bíboros végleg elhagyta Magyarországot, november 10-én Skultéti Demjén ezüstmiséjét tartották az Egyetemi templomban, ott, ahol negyedszázada maga a bíboros szentelte őt pappá. Ismét változás kezdődött az Egyház és az állam történetében.

A kommunizmust, szocializmust vagy bármely társadalmi rendszert megélt ember önértelmezésének része, hogy hogyan nyomódik bele abba közegbe, amelyikben mozogni kényszerül. Mi az, ami belülről alakul és mi az, ami kívülről alakítja? A hazafias alapon, meggyőződésből és ambícióból, vagy egyszerűen csak a jobb megélhetésért dolgozó államvédelmi vezetőkben és beosztottakban, titkos megbízott munkatársaikban és *kényszermunkásaikban*, az ügynökökben hogyan képződött le e kettősség? Árulkodtak-e testtartásuk, járásuk, izmaik feszülése, mimikájuk és ráncuk arról, hogy elfogadói vagy elszenvedői-e a korszaknak? És a *kényszer ellenére cselekvőkben* vagy csak az állampolgári passzivitás biztos burkában élőkben hogyan hagytak nyomot mindezek? Az egyéni és a közösségi identitások deformitásának következménye, amikor a diktatúra haszonélvezői és megbízottai a reflektálatlanul egyszerű nyelvezet „mi”-je mögé bújva fokozatosan elhiszik, hogy jó és igaz, szabályos és törvényes mindaz, amit napról-napra csinálnak. Ezért tudott a rendszer több ártatlan, hívő családban felnőtt, a hitét aktívan gyakorló, templomi, akár szerzetesi közösségekbe járó fiatal rávenni, hogy elárulja, megfigyelje azokat, akiknek gyermekkoruk vidám emlékeit, meghitt élményeit köszönhetette. A szaléziak történetében is egy vaskos iratanyag maradt meg az illegális tartományfőnökről és környezetéről hosszú évekig — kényszer nélkül — jelentő fiatal lányról.

Aki a virágot szereti...

*Sárga kerti kalapja,
Zöld ruhája volt,*

*Bókolt a déli szélnek,
Fel és alá hajolt.
Nekifordult a Napnak,
Társának sűg, beszél,
Sárga fejét himbálva:
"Meghal a tél."*

A. A. Milne: Kicsi sárga nárcisz

A nárcisz (Narcissus) többféle jelentést hordoz. Nyugaton az egocentrizmus, az önzés és a hiúság jelképe, míg Kínában a gazdagság és a szerencse szimbóluma. A görögök a halál virágának tartották, az ókori Róma uralkodói viszont sárga nárcisszal üdvözölték győztes katonáikat. Poroszországban a szerelem és a boldogság jelképe volt. Mitológiai eredete szerint Narkisszosz vadászat közben egy folyó partjára ért, és mivel inni akart, belenézett a folyótükörbe. Ekkor megpillantotta önmagát és azon nyomban magába szeretett. Egész nap ott maradt és hasztalan próbálta magához ölelni tükörképét. Reggelre az odasiető nimfák már csak néhány sárga szirmú virágot találtak helyette. Az önimádatot megtestesítő nárcisz szirmai önmaga felé hajlanak. (Ezért nem illik vinni vendégségbe.) A pszichológia szerint a nárcisztikus ember nem egyszerűen önimádó, manipulatív és bántó, sokkal inkább elesett. Tetteinek mozgatórugója nem valamiféle eredendő belső gonoszság, hanem a figyelem és az elismerés hiánya. Arra a figyelemre vágyik, amit gyerekként a szüleitől nagy valószínűséggel nem kapott meg.

A „Nárcisz” fedőnevet választó fiatal lánynak Edelényi István volt a legfőbb gyerekkori támasza, miután tíz évesen édesapját elveszítette. A három testvér közül ő volt a középső. Egy öccs, egy báty és egy mélyen vallásos édesanya alkotta a Batthyány téri Szent Anna-templom közelében lakó csonka családot. Minden bizonnyal elesett és útkereső volt ekkoriban. A helyét mégsem a plébánia közösségében találta meg, hanem egészen fiatalon a hálózatban. Ügynöki karrierje bizonyíthatóan legalább 16 évig tartott.

A szalézi szerzetes 1951. november 5-én költözött az I. kerületi plébániára. Feladatul az ifjúságpasztorációt kapta; a hitoktatást, az első áldozók és bérmálkozók felkészítését, a ministránsfiúk szervezését és az énekkart. Hetente kétszer tanított hittant az iskolai tantervet követve, de hogy vonzóbbá tegye, képeket csináltatott, később Don Bosco filmeket vetített. Az 1956-os események után annyira megugrott a hittanosok száma, hogy a közeli két iskolába is el kellett járnia hittanórákat tartani. A Medve utcai iskolában egy évig, a Batthyány utcaiban viszont 1961-ig tanított. Ekkor mutatkoztak jelei, hogy a rendszer vonzani kezdi az embereket. Kezdték azt megszokni, iránta közömbössé vagy elfogadóvá válni, a lehetőségekhez képest ügyeskedni, előbbre jutni. A hittanra járók lemorzsolódása hirtelen történt: az 1958/59-es tanévben Edelényi atya öt csoportot vitt 214 növendékkel, a következő tanévben már csak 93 diákja volt három csoportban. A létszám egyre fogyott a megindult életstílus-váltásnak, „fogyasztói szocializmus”-nak köszönhetően.

A hatvanas évek második felétől a kádári konszolidáció fokozatosan szakított azzal a „hosszú ötvenes évekre” jellemző gyakorlattal, amely a hétköznapi élet biztonságát fenyegette. A rendszer a korlátozottan, de elérhető javak gyarapítási lehetőségét kínálta fel reális jövőképként a dolgozóknak. A jobb életkörülmények utáni természetes vágy sokak számára feledhetővé tette, hogy miben is élnek valójában. Az ötvenes évek hiánygazdasága után megtapasztalt több hús, több kenyér és jobb ruha, a komfortosabb és valamivel nagyobb lakás, majd a Trabant, a Wartburg, Lada, a hétvégi kert és a balatoni nyaraló mind élhetővé tették az amúgy szabadsághiányos hétköznapiakat. A farmerhordás és kólaivás egyszerre volt rebellió és konformizmus; kiállítás valamiért és beállítás a sorba. A Kádár-korszak kultúrájában a farmer volt a legalkalmasabb arra, hogy az átlagember egyszerre fejezze ki ellenállását és

elfogadását, valójában megalkuvását az áljlóleti társadalommal. A Várkert Bazár területén 1961. augusztus 20-án megnyitott, a legnépszerűbb együttesek (Metró, Omega, Illés, Mini, Kex, Syrius, Piramis, Korál, P. Mobil, Beatrice, Hobo Blues Band, Karthago, Dinamit, Hungária, Bergendy, Edda) koncertjeinek helyet adó, idővel kultikussá vált Budai Ifjúsági Parkba például farmerbe be sem lehetett lépni. A fiatalok irányításáról és neveléséről lemondani nem akaró hatalom a szabadidő eltöltését is erős kontroll alá vonta. A felemás jólét első szakasza, az ironikusan „gulyáskommunizmusnak” nevezett hatvanas évek, majd a lakásfogyasztási cikkek vásárlása uralta „fridsiderszocializmusnak” keresztelt hetvenes évtized joggal adhatott optimizmust a felnőtt élet elkezdéséhez és bizalmat a mindezt lehetővé tévő állam felé. A nyugalom és kiszámíthatóság, az optimizmus és bizalom légkörét megteremtő, jobb életminőséget garantáló egypárti diktatúra közvetlen munkatársának lenni már nem volt többé erkölcsileg aggályos. A békés és virágzó rendszert esetleg megzavaró, előrelátóan még időben betiltott világképek- és nézetek képviselőit szemmel tartani és ezért előnyökhöz jutni a lelkiismerettel összeegyeztethetővé vált. A szalézi pap barátságát a saját karrierje építésére váltó „Nárciszban” is így alakulhatott ki az önzés (önszeretet) vezérelte hálózati munkavállalás.

A Belügyminisztérium Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnöksége *A hálózati munka egyes tapasztalatai a klerikális államellenes összeesküvésben* címmel adott ki egy 32 oldalas füzetet 1964-ben¹⁹⁵, amelyben „Nárcisz” mint a párhuzamos ügynöki tevékenység pozitív példája szerepelt. *„Szerénységével, türelmével hamar elnyerte mások bizalmát.”* – írták róla az ügynök bevezetése az illegális ifjúsági csoportba esettanulmány kapcsán.¹⁹⁶ A kiadvány részletesen taglalja, milyen módszereket kell alkalmazni a rendszeresen összejáró hívő közösségek és az azokat vezető papok bizalmának elnyerésére. A példa az „Ifjú Sándor” fedőnevű operatív alkalmazott kiképzésén és felderítő munkáján keresztül mutatta be a könnyűnek és rövidnek egyáltalán nem mondható, szellemileg és mentálisan leterhelő feladatot. A kiképzés során tanulmányoznia kellett a gimnáziumi hittankönyveket, a pápai enciklikákat, rendszeresen olvasni a havonta megjelenő katolikus tudományos, irodalmi folyóiratot, a *Vigiliát* és természetesen a Bibliát is. Meg kellett tanulnia keresztet vetni, imádkozni és gyónni (sic!). Első feladata az volt, hogy lakókörzetében kezdjen el templomba járni, ismerkedjen ott az emberekkel. Három hétig az esti miséket kellett látogatnia hétköznapiokon, utána a vasárnap délelőttiakat is. Közben ki kellett derítenie, hogy a fiatalok melyik papot kedvelik. A célkeresztbe került plébánián egy „Gyula bá” nevű szemüveges pap foglalkozott a fiatalokkal. Az ügynök gyónni kezdett nála. A hatodik gyónás alkalmával a reálisan gondolkodó atya beszélgetést kezdeményezett „Ifjúval”. A szüleiről, a munkájáról és a templomba járásának okáról kérdezte. Az ügynök a tartótisztjével megbeszéltek szerint válaszolt. Szintén az ő javaslatára az addigi súlyosabb bűneit mérsékelte, fokozatosan egyre jelentéktelenebbeket gyónt meg. A megtévesztett pap örömmel vette tudomásul a fiatalember javulását, olyannyira, hogy 1959 májusában a lakására is meghívta. A találkozásra az operatív szervek ötórás beszélgetésben készítették fel a fiút. Még azt is betanították neki, hogy 56-ban mit csinált, ha esetleg rákérdez a pap. A kitaláció szerint a Corvin-közből harcolt, mert „új társadalmi rendszert akart szabad vallásgyakorlattal.”¹⁹⁷ A hiába, ám indokoltan óvatos papot sikerült behálózni: még azon a nyáron az ügynök bejutott a magánlakásokon összejövő illegális csoportba. Azonban őt is le kellett ellenőrizni, nehogy kártékonyan hasson rá az új közeg. Ezt a feladatot látta el „Nárcisz” utolsó éves orvostanhallgatóként. Persze „Nárciszt” is ellenőrizték; onnan tudták, hogy alkalmas a színlelésre és a pontos, lelkiismeretes munkavégzésre. A fiatal lány látásból már ismerte „Ifjút” és tudta, hogy a Műegyetem fotószakkörének a tagja. Így ő is elkezdett járni oda. A közös tartótiszt javasolta a mit sem sejtő „Ifjúnak”, hogy környékezze meg a lányt, mert vallásos, és el lehetne vinni az illegális összejövetelekre, hitelét növelhetné általa. „Nárcisznak” előírták „módszertanilag”, hogy elsőre semmiképpen ne adjon határozott választ. A terv bevált: 1959 júliusában „Ifjú”

bemutatta „Nárciszt” N. Gyula papnak, akinek rokonszenvét a lány szerénységével azonnal megnyerte.

Edelényi atya, illegális tartományfőnök annyira bízott benne, hogy még kulcsot is adott neki a lakásához. Az Olaszországba menő üzeneteit, leveleit szintén rá bízta. Pedig a Belügyminisztérium III/III.1. osztályának vezetőjétől, Geréb Sándor¹⁹⁸ rendőr alezredestől kapott feladata világos volt:

„Edelényi István Nyergesújfalun lakó tartományfőnök ellenséges rendi irányító és szervező tevékenységének megállapítása érdekében:

- *Kik az aktív kapcsolatai, kiket von be a rendi irányításba. Kapcsolataival hol, milyen időközönként és milyen körülmények között találkozik, hova utazik. Milyenek az anyagi körülményei és jövedelmének forrásai.*
- *Mi jellemzi jelenlegi politikai beállítottságát. Kapcsolatait milyen rendi tevékenységre ösztönzi. Készít-e írásos anyagokat a rend irányítása vagy összetartása céljából. Ilyen anyag, ha van, hol található, illetve az ügynöknek van-e lehetősége azt konspiráltan beszerezni.*
- *Jelenlegi lakásán milyen körülmények között lakik. Lakótársaival milyen viszonyban van. Rendtársai, apácák vagy más személyek felkeresik-e lakásán. Készítsen a lakásról részletes helyszínrajzot.*
- *A rend tagjain kívül milyen jelentősebb egyházi és világi személyekkel tart kapcsolatot és a mi a kapcsolatok alapja, tartalma.*
- *A rend Olaszországban működő központjaival, vezetőivel (Róma, Torino) vagy más külföldön élő rendtáraival milyen módon tart kapcsolatot, tőlük milyen anyagi, erkölcsi támogatásban részesül.*
- *Kik az illegális rend aktív tagjai, tevékenységük formái. Milyen csoportok működnek a renden belül. Hol, milyen időközönként jönnek össze. Összejöveleik alkalmával milyen rendi vagy politikai kérdésekről tárgyalnak. Tapasztalható-e a csoport tagjai között teológiai-politikai nézetkülönbség, amit bomlasztásukra fel lehet használni.*
- *Egyes rendtagok ifjúsági vagy más összetételű csoportot irányítanak-e és milyen fedéssel. (Pl. Bősze György Batthyány-téri kántor énekkar-vezetői tevékenysége.)*
- *A rend tagjai foglalkoznak-e a rendi utánpótlás céljából fiatalokkal, kik és milyen módon. Milyen kapcsolatokkal rendelkeznek a papi szemináriumokban.*
- *A rend aktív tagjainak milyen jelentősebb egyházi vagy világi kapcsolataik vannak.*
- *A rend milyen anyagi bázissal rendelkezik (pl. ingatlan). Ki a rendi vagyon kezelője, illetve a rend pénztárosa.”¹⁹⁹*

Ilyen komplex, mindenre kiterjedő feladatra csak egy szaléziak mellett felnőtt, hozzájuk közel álló személyt lehetett választani. Ez volt dr. Netkovszky Karola, a Korányi Sándor utcai I. sz. Belgyógyászati Klinika orvosa. Az alapos munkát elváró Geréb tudásanyagából 1972-ben jelent meg egy jegyzet²⁰⁰, amely összefoglalta az egyházak tevékenységét, kitért a fontosabb realizált ügyekre, s a Vatikán és a magyar állam kapcsolatára is. Összefoglaló művét megbízható hálózatának köszönhette.

Netkovszky Karola többször írt saját magáról egyes szám harmadik személyben jelentéseiben. A megmaradt kézírásos oldalakon azonban óvatlanul leleplezte magát gyakran áttérve az egyes szám első alakra. Figyelmes tartótisztje rendre kijelölte ezeket a szakaszokat a „kimarad” megjegyzéssel. Így a két gépelt példányban készült hivatalos verziók ezeket nem tartalmazzák. A Segítő Szűz Mária Leányai Don Bosco Nővérekhez (FMA)²⁰¹ titokban csatlakozott Roboz Etelka²⁰² szintén a Szent Anna templomba járt Edelényi atyához és a közeli Csalogány, illetve Fazekas utcákban lakott szüleivel, megerősítette „Nárcisz” személyének beazonosítását. A szalézi nővér lett Etelka hetedikes korától kezdve ismerte Edelényi István atyát, édesapja egyházközségi elnökként aktívan részt vett a plébánia életében.

„Nárcisz” már bejáratott ügynökként adta a jelentéseit a szaléziakról. Roboz Etelka különösen megbízott benne; mindig szólt neki, amikor Don Bosco-mise volt Budapesten, de akkor is, amikor szalézit avattak Esztergomban. A rutinos jelentő hamar megejtette, hogy Etelka esetleg harmadrendi tag vagy más módon kötődik a szaléziához. Ezt arra alapozta, hogy az illegális tartományfőnök rendszeresen megbízta munkákkal és ismerői között nagyrészt szaléziak szerepeltek (Ádám László, Skultéti Demjén, Kurucz Károly). Még azt is fontosnak tartotta közölni, hogy van egy vallásos témájú képsorozata Olaszországból, amit Újpesten az iskolában le szokott vetíteni. Természetesen a szalézi tulajdonban lévő diavetítőt kérte ilyenkor kölcsön.

„Nárcisz” 1969. október 29-én adott jelentést²⁰³ Robozék Csalogány utcai lakásáról, miután Etelka beteg édesanyját kezelte. A két szoba hallos, összkomfortos lakásról precíz helyszínrajzot készített. Ekkor tudta meg, hogy a lakásba Harangozó János szalézi pap be van jelente albérlőnek, és Edelényi István is itt alszik, amikor Pestre jön Nyergesújfaluról. Az ügynök pár nappal korábban meglátogatta Nyergesújfalun Edelényit, aminek beszámolóját azért érdemes idézni, mert az aktív, a váratlan helyzetet felismerő és azt kihasználni képes munkáról tanúskodik, ugyanakkor saját kreatív ötletet is tartalmaz a minél tökéletesebb feladatellátás érdekében: *„A megbeszélte módon igyekeztem őt megnyugtatni és közeledni hozzá. Úgy láttam, hogy ez sikerült is. Amennyiben a jövőben (valószínűleg november 7-e táján utazom hozzá) és megnyugtató módon azt látnám, hogy bízik bennem, s aggodalmait megszüntek, fel akarom vetni, hogy részt kívánok venni a rendi munkában. Itt jegyzem meg, hogy már többször előfordult, s most is, hogy egyedül hagyott a lakásban, s a kulcsot odaadta. Most alkalmam nyílt arra, hogy átnézzem az íróasztalán, ill. a fiókban lévő leveleket. Láttam, hogy Csonka (a hittankönyv-pályázat az ő könyve alapján írták – a szerző megjegyzése) okt. 13-án írt neki Bécsből egy lapot. Edelényi elmondta, hogy okt. 23-án járt Pesten délután, de nem tudott meglátogatni, mert a katekizmust tárgyalták és este vissza kellett mennie a litánián orgonálni.*

*Elmondta, hogy 23-án, amikor Pesten járt, barátaival, akikkel a katekizmust tárgyalták d.u. 4 óra felé beültek a pályaudvar (hogy milyen nem tudom) környékén ebédelni. A szomszéd asztalnál leült 2 férfi, akiről meggyőződése szerint lerítt, hogy őket figyelik u. i. az egyik hátradőlt a széken és nem csinált semmit, csak úgy ült, hogy minél többet hallhasson.”*²⁰⁴

A szaléziak „Nárcisz” iránti bizalmát erősítette, hogy náluk lakott a Batthyány utca 1. szám alatti ház harmadik emeleti lakásában az Országos Gumiipari Vállalatnál három műszakban dolgozó Pósfai László szalézi. Az 1949-ben Esztergomban pappá szentelt Pósfai a szétszóratáskor a Veszprém megyei Somogyiszobra került káplánnak. Edelényi atya intézte el neki fővárosi szállását biztosnak hitt híveinél. Ezért többször megfordult „Nárciszék” otthonában, ahogy más szaléziak is tartottak ott összejöveteleket Pósfai szobájában. Saját édesanyjáról, a Chinoin Gyógyszergyár üzemi könyvtárosáról a reakciós beállítottsága mellett azt írta, hogy „az illegális szalézi szerzetesrend aktívja”.²⁰⁵ 1969 nyarán, amikor Edelényi István Pannonhalmáról, lelkigyakorlatról jött vissza Nyergesújfalura, útközben megállt Netkovszkyéknál, hogy rendtársát meglátogassa. Ekkor ajánlotta fel neki „Nárcisz” a segítségét: *„Lényegében érdektelen beszélgetés kapcsán említettem meg Edelényinek, hogy szívesen segítenék a rendnek, most már mint végzett orvos. Ő örömmel fogadta és azt mondta, hogy el is várja, hogy «kislánya» így viselkedjék. Egyenlőre csak recepteket kér, de majd alkalomadtán szól miben lehetek a segítségére.”*²⁰⁶ Az 1970. április 28-i jelentésben részletesen leírta Pósfai lakhelyét, azaz a saját lakásukat.²⁰⁷ A Belügyminisztérium III/I. csoportfőnökségére eljuttatott jelentésből a konspiráló nyomozók a lakásbeosztásán kívül azt is megtudták, hogy csak a felső zárat zárják a bejáratú ajtón és hogy a telefon a középső szobában, a bejáratától balra van, az ablaknál egy külön asztalon. A rádió ál mellette. Pósfai szobájában csak telepes rádió van az íróasztalán. Pósfai kicsit nagyobb, mint 16 négyzetméteres szobája a Batthyány utcára nézett egy kétszárnyú ablakkal. Ezúttal a szoba

berendezéséről készített rajzot az ügynök. Tizenöt tárgyat nevezett meg, legrészletesebben a háromfiókos íróasztalt, amelyben a szalézi okmányait és egyéb iratokat tartott. A cél lehallgató készülék beszerelése volt, aminek realizálása az év szeptemberében történt meg. „Nárcisz” 1970. szeptember 23-i feljegyzésében tájékoztatja sokadik tartóját erről: „1970. szeptember 5-én a kapcsolattartó elvtárs korábbi beszélgetéseink értelmében megismertetett azzal az elvtárssal (nevére nem emlékszem), aki majd Pósfai szobájába kíván elhelyezni bizonyos tárgyat, az ott tartandó szalézi összejövetel alkalmából. Megbeszélésünk szerint szept. 8-án délelőtt 10-kor felhívott telefonon, hogy jöhet-e, majd fél 11 körül feljött, orvosi táskával, virággal, csokoládéval. Én biztosítottam a bejutást Pósfai szobájába, ahol ő kb. 1-2 percig tartózkodott. Ezután beszélgettünk, majd eltávozott. Zavaró körülmény nem volt. Úgy beszéltek meg, hogy szeptember 10-én jön vissza a behelyezett tárgyat elvinni, de 11-ére halasztottuk, mert Pósfai otthon tartózkodott. Szeptember 11-én fél 11 körül a fenti elvtárs ismét feljött. Leszerelte a szobában elhelyezett tárgyat. Ezután beszélgettünk, kb. 10 perc múlva a házvezetőnő, Márkus Eta hazajött. Érkezését hallva elé mentem és újságoltam, hogy egy kolléga jött látogatóba a klinikáról. Ezután az elvtárs eltávozott anélkül, hogy Márkus Etával találkozott volna. Sem a tárgy ottléte alatt, sem azóta semmiféle gyanús, vagy rendkívüli dolgot nem tapasztaltam.”²⁰⁸

Az utolsó dokumentálható jelentésében, mielőtt külszolgálatra küldték Olaszországba az emigráns papok megfigyelésére Edelényi István énekkárosainak kihallgatását írta le 1971. június 8-án.²⁰⁹ Májusi nyergesújfalui látogatása alkalmával személyesen meggyőződhetett arról, mennyire felkavarta a hatvanadik életévéhez közeledő szalézi előljárót a fiatalok miatta történt alaptalan faggatása. A következő hónapban már az olasz fővárosból jelentett a Római Magyar Akadémián lakó „Nárcisz”.²¹⁰ Roboz Etelka nővér szintén kint tartózkodott ekkor Rómában és az ügynököt kérte meg, mivel jobban tudott olaszul nála, hogy adja át Edelényi atya üzenetét Pietro Brocardo ottani szalézi igazgatónak, aki nemrégiben meglátogatta őt Magyarországon. Ebben elbeszélte, hogy útlevílkérelmét elutasították és azóta is háborgatja a politikai rendőrség. Kérte, hogy a kintiek óvatosabbak legyenek mind levelezéseikben, mind a hazautazó rendtársakat illetően. Továbbá szeretett volna egy autót, de nem a rend pénzéből, hanem a Karitaszon keresztül.

Az ügynök annyira fontos volt a hálózatnak, hogy 1971decemberében komoly levélváltás indult az ösztöndíjának meghosszabbítása érdekében. A Belügyminisztérium hírszerzési csoportfőnöksége (III/I:) táviratozott a Római Magyar Akadémiára, hogy az Országos Ösztöndíj Tanács három jelöltjét töröljék és helyettük „Nárcisz” kapja meg a lehetőséget.²¹¹

Még azt is elintézték, hogy a Római Katolikus Egyetem klinikáján, a gyermekosztályon dolgozhatott. Itt Guido Petti professzorral létesített szorosabb kapcsolatot, mivel annak nagybátyja a párizsi nunciaturán volt harmadtitkár és a vietnámi kérdésekkel foglalkozó vatikáni csoport tagja is volt. „Nárcisz” a befolyásos professzoron keresztül több, a magyar titkosszolgálat számára értékes helyekre, társaságokba bejutott. Összekötője megértéssel, de mégis problémaként jelezte, hogy szexuális kapcsolata nem elég folyamatos a megfigyeléssel.²¹² A megértő feddés arra vonatkozott, hogy Petti nős ember volt.

Kinti munkája alatt hosszasan jelentett Békés Gellért bencés papról²¹³ és Szabó Ferenc jezsuitáról²¹⁴, aki a Vatikáni Rádió műsorszerkesztője volt. Utóbbival a Római Magyar Akadémián tartott filmvetítéseken ismerkedett meg. Előadta neki, hogy gyakorló katolikus, és otthon Budapesten Edelényi István szalézi tartományfőnök a lelkivezetője. Még az is belefért a hazug kettős életbe, hogy Edelényi atya tanácsára hivatkozva fordult gyónási szándékkal (!) Szabó Ferenchez.²¹⁵ A tapasztalt jezsuita körültekintő volt és nem vállalta el; azonban „Nárcisz” „szerénységével és türelmével” ismét eredményesen dolgozott és egy újabb célszemélyt vont a hálójába.

Összesen 387 oldalt tartalmaz a munkadossziéja. A legtöbb jelentést Edelényi Istvánról és Békés Gellértről adta. Az 1971 és 1973 között őt foglalkoztató „Ádám” a találkozókát vele

(is) a Római Magyar Akadémia könyvtárában tartotta. „Nárcisz” tevékenységének áttekintése alapján megállapítható, hogy besúgói működésével számos gyanútlan személyre hívta fel az elhárítás figyelmét. Még saját bátyjáról, a 17 évesen 1957-ben Magyarországról távozott Netkovszky Albertről is jelentett, sőt segédkategóriás ügynöknek javasolta²¹⁶. Albertet Bécsben Szollár Lajos szalézi pap vette pártfogásba tekintettel a Netkovszky-család megbízhatóságára (hiszen náluk tartották az otthoniak az összejöveteleiket...). Egyházi ösztöndíjjal befejezte az érettségit Innsbruckban, majd a szalézi rend támogatásával a pármai orvostudományai egyetemre iratkozhatott be, de nem lett hálás a szaléziaknak, még a tanulmányait sem fejezte be.

De jelentései nyomán vonták feldolgozás alá Triznya Mátyás és Szőnyi Zsuzsanna (Szőnyi István festőművész lánya) egymás között csak Triznya-kocsmának nevezett római otthonát, a külföldi magyar emigráció és az Olaszországba látogatók, illetve ott tanulók és dolgozók egyik széles körben ismert találkozóhelyét: „*az akadémiai ödj.-asok részvétele a szóban forgó összejöveteleken évek óta fennáll, de csak »Nárcisz« bevezetésével szereztünk erről tudomást.*”²¹⁷ „Ádám”-ék megállapították, hogy egy „*kifejezetten szélsőséges, hazánkkal szembenálló, ellenséges érzelmű csoportosulás*”-ra bukkantak, amely az odalátogató hazaiakat disszidálásra ösztönzi, ahogy ezt az ügynökkel is megpróbálták.

„Nárcisz” hetenkénti vendég volt a „tanyai” összejöveteleken, ahova Szabó Ferenc jezsuita vezette be. 1972. június 18-án itt ismerkedett meg Karinthy Ferencel, akinek saját bevallása szerint megtetszett, ezért megígértette vele, ha hazamegy, feltétlenül felkeresi leányfalui otthonában. Memoárkötetében Szőnyi Zsuzsanna megemlékezett „Nárcisz”-ről.²¹⁸ Leírta, hogy 1980-ban, nyolc év után újra megjelent náluk. A társaság egykori kedvence bizony megváltozott. Fiatal ösztöndíjas orvosnőként akkoriban egy római klinikán volt májszakértő, de egy olasz professzorhoz túlságosan közel került, így a magyar hatóság „hazaszuppolta”. Szőnyi Zsuzsa szerint bánatában ment férjhez.

Karola ma is él. A Keresztény Orvosok Magyarországi Társasága Haller téri csoportjának aktív háziasszonya volt betegségéig. Kapcsolatát a szaléziakkal máig ápolja. Roboz Etelkát 2015 tavaszán még felhívta telefonon... „*S azért vár az Úr, hogy könyörüljön rajtatok, és azért felséges ő, hogy megkegyelmezzon néktek.*” (Ézsaiás 30,18)

Édes otthon

„A száműzetés egyik titka: lemondani, sértődés nélkül minden külső igénnyről. A másik titok: nem mondani le – semmilyen körülmények között – semmiféle belső igénnyről.”

Márai Sándor

1688-ban egy fiatal svájci orvos, bizonyos Johannes Hofer figyelt fel egy Bazelben tanuló berni diákra, aki láthatóan nem volt képes beilleszkedni a helyi életvitelbe. A fiatal egészsége egyre romlott, lázas lett, nyugtalan és izgatott, szívverése szaporábbá, légzése szaggatottá vált. A kezelőorvos a legrosszabbra gondolt, átnézte a rendelkezésére álló szakirodalmat, de a tünetegyüttesre jellemző betegséget nem talált. Elnevezte a görög nostos = hazatérés és az algos = fájdalom kifejezések összevonásával nostalgianak. A német ajkúak das Heimweh, az angolok homesickness névvel illették már akkor ugyanezt. Magyarul honvágnak, hazavágyódásnak hívjuk, és a legkevésbé sem gondoljuk betegségnek, pedig produkálhat tüneteket, ahogy a történelmi példa is bizonyítja. Az olaszok a mai napig *nostalgianak* nevezik honvágyukat, nálunk mást, néha többet, néha kevesebbet jelent.

A rendi működés itthoni ellehetetlenítésekor harminchét magyar szalézi élt külföldön²¹⁹; tanulmányokat folytattak vagy misszióban voltak, vagy más tartomány, illetve a rendfőnökség szolgálatában álltak. Az 1956-os eseményeket követően távoztak legtöbben az itthon maradtak közül. Ők fiatal kispapok vagy kezdő papok voltak, akik szalézi életük kibontakozását, szerzetesi hivatásuk megélését itthon nem valósíthatták meg. Főleg Torinóba, az anyaházba kerültek, ahol pappá szentelték őket, majd elhelyezték Olaszországban, Ausztriában vagy Németországban, esetleg távolabb. A róluk készült, 1962 óta sűrűsödő hálózati jelentések visszatérő eleme a hazájuk iránti erős kötődésből fakadó hiányérzet dokumentálása. A helyvesztés élményének artikulálása a pszichológiai szakirodalomban a hatvanas években vette kezdetét, amikor is Fried (1963) pszichodinamikus elméletében rávilágított a fontos környezet és fontos személyek elvesztésének hatására.²²⁰ Az érzelmet a gyász munkához hasonlította. A megszokott, biztonságot nyújtó közegből való kilépéssel az autonómia érzése csorbul, a hétköznapi nyelvhasználatban egyre hangsúlyosabbá válnak a honvágy érzelmi vonatkozásai: anyaföldről, szülőföldről, szülővárosról, édes otthonról stb. beszélnek az ezt átélők. Fokozottabban, ha kényszerből kellett az emigráció, szeparáció mentális fájdalját megtapasztalniuk.

1950-ben heten tanultak külföldön a magyar szaléziak közül. Csonka László, Fenyő Vendel és Szőke János Torinóban, Dániel József (a Sándor Istvánnal együtt lakott és bebörtönzött szalézi kispap, Tibor testvére) és Tóth Győző Rómában. Juhász Ferenc Bécsben volt egyetemi hallgató, Both Ferenc Chieri La Mogliában betegszabadságon volt éppen. A hazájukat elhagyni kényszerülőkkel együtt 1962-ben 21-en kerültek a belügyminisztérium látókörébe. Antal János volt tartományfőnök, akit Madridban szenteltek pappá és többek között az Ecuador-i szalézi tartományt is vezette, a megfigyelésekor a rend lelkiigazgatója, általános katekistája volt a torinói központban. A magyarok közül ő töltötte be eddig a legmagasabb pozíciót a rendben. A háború alatti zsidómentő tevékenységéért a jeruzsálemi Jad Vasem Intézet Világ Igaza kitüntetését kapta. Az ígéretes Csonka László, akinek könyvei alapján nyerték meg itthon a hittankönyv-pályázatokat, idővel kilépett és megnősült. Csizmazia Ernő, Havasi József Ausztriában, Dlusztus János Németországban, Halasi Imre, Halász István és Kapás János Olaszországban, Kóczán Ákos és Tóth Győző Kubában, illetve Kanadában, Gombos Mihály Svédországban, majd szintén Kanadában, Licsik Mátyás Ausztráliában (később kilépett), Nyers János és Szőke János NSZK-ban, Svédországban és Ausztriában szolgáltak. Kajel Alajos és Kiss Imre távoztak a rendből, előbbi kilépett, másik világi pap lett. Az 1962. januári kimutatás nem tartalmazta a tapolcai születésű, a bécsi magyarok lelki gondozásával megbízott Szollár Lajos nevét, pedig vele kapcsolatban maradt meg a legtöbb jelentés. Ő a traiskircheni táborban 9.30-kor és Mödlingben, a trinitáriusok kápolnájában 16 órakor misézett a magyaroknak.²²¹ Szollár a háború után Petszentlőrincen volt káplán és hitoktató. A traiskircheni menekülttáborban támasza lett sok 56-os magyarnak. A később kiment Sellye Vince tartományfőnök neve csak két jelentésben bukkan fel: 1970. március 20-án Budai János őrnagynak írta társadalmi kapcsolata, hogy a Zágon József és Mester István papok vezetésével létrehozott római zarándokházat csőd fenyegette, ezért Tirolból meghívták a volt szalézi tartományfőnököt, Sellye Vincét gazdasági vezetőnek.²²² Ezt egészítette ki Perjés Pálné útibeszámolója, akit azért küldtek ki volt szalézi szerzetes férjével 1971 februárjában, hogy kémkedjenek az egykori rendtársak után. Perjés Pál a rendből való kilépése előtt a Bács megyei Ladánybene plébániáján volt adminisztrátor. Gödöllőn lakott feleségével, a volt kántornővel. Az ausztriai és az olaszországi szaléziakat keresték fel. A feleség írta le, hogy Sellye Vince csak egy évig látta el a zarándokházban a posztot, utána visszaköltözött Ausztriába. Nem lehettek ügyes megfigyelők, mert Grazban, Nyers János, a volt nyergesújfalui káplán, most szalézi intézetvezető, szidalmazta és megvádolta őket, hogy kémkedni jöttek.²²³

A legbővebb jelentést az ausztriai és az olaszországi szalézi emigrációról a váci egyházmegye kötelékébe átlépett pap, a még 1932-ben Péliföldszentkereszten 18 évesen szalézi fogadalmat tett Szőke György adta.²²⁴ Az előkelő fedőnevű – „Zichy György” – ügynök kiutaztatására a Pest megyei Rendőrfőkapitányság III/III. alosztálya készített javaslatot, melyet a BM az alábbiakkal egészített ki a tapasztaltabb Geréb Sándor osztályvezető aláírásával:

- igyekezzen minél több adatot szerezni a Vatikán, ezen belül a három titkárság tevékenységére, vezetőire, munkatársai, ezek hazánk felé irányuló tevékenységére,
- igyekezzen adatokat szerezni König bíborosra és László burgenlandi püspökre, és munkatársaikra,
- lényeges, hogy az ügynök megjegyzések formájában Bécsben, Rómában és Milánóban is megemlítsse, hogy elsősorban rokonlátogatás miatt jár kint Nyugaton,
- említse meg, hogy bár először útlevélkérelmét elutasították, de fellebbezése után mégis megadták, mikor közölte, hogy családi ügyben kíván utazni; ebből következik, hogy a papok részére csak kis mértékben engedélyezik a társasutazásokat,
- a kinti személyek kérdésére az itthoni helyzettel kapcsolatban adjon tárgyilagos válaszokat, ne erőltesse a pozitívumok felsorolást, a negatívumokat is említse meg, hangjából érződjön, hogy nem tetszik neki minden, ami itthon van; a reakciósabbak előtt hangoztassa saját sérelmeit, amelyhez igyekszik idehaza jó arcot vágni,
- mondja el, hogy nem lehet a békepapságot abszolút módon elítélni, mert közülük egyesek igen sokat tettek, hogy az Egyház a fennálló körülmények között is létezni tudjon, fejtse ki, hogy ő sem az állam szekerét tolja, csak a lehetőségeket használja ki,
- az ügynököt oktassák ki arra, hogy ne hagyja magát provokálni, ilyen kérdések elől térjen ki, ne kezdjen vitatkozni, írásos feljegyzéseket ne készítsen kinttartózkodása alatt,
- ha kint valamilyen szervek, intézmények, személyek valamilyen tevékenységre rá akarnák bírni, ne zárkózzon el, de hivatkozzon arra, hogy ezt még át kell gondolnia.²²⁵

Az alaposan kioktatott „Zichy” 1964. április 24-én számolt be útjáról a Trubadúr fedőnevű T-lakásban Szabó Pál rendőr századosnak. Az elvárásnak megfelelő tartalmat közölt: mit üzent a Bécsben élő szaléziaknak Edelényi tartományfőnök, mennyire rendszerellenesek az ottani szaléziak, szervezkednek-e, milyen kapcsolati hálóval rendelkeznek stb. Edelényi István még kiutazása előtt megkérte arra, hogy a bécsi szalézi igazgatónak mondja meg, hogy küldjön neki meghívólevelet, ő pedig fél-fél liter Tokaji bort küldött a kintieknek. A bécsi szalézi igazgató dr. Schneiderbauer Franz volt a Hagenmüllergasse 31. alatt, Rómában pedig Edelényi barátja, Pietro Brocardo 260 teológus vezetője a Via Marsala 42-ben. Őket emlegette több ízben a magyar illegális tartományfőnök.

A bécsi állomáson korábbi rendtársa, Szollár Lajos várta. Az ügynök csodálkozott, hogy nem hordárral vitetik csomagjaikat, hanem maga Szollár cipelte az autóig. A szalézi intézetbe mentek, ahol Havasi József, a szintén 1956-ban távozott szalézi várta őket. Nagy jószággal és végtelen szeretettel fogadták. Az ügynököt meglepte az is, hogy mindent tudtak a hazai helyzetről, így semmire sem voltak kíváncsiak. Azért valami elmarasztalót kellett írnia, ezért fogalmazta meg: *„Úgy gondolom, hogy a hírek levelek és látogatások útján jutnak ki. De itt nem szabad csak papokra gondolni, mert a civil levelezés nyugatra borzasztóan nagy, de a ki és beutazás is, úgyhogy mindenről, de mindenről tudnak, ne is beszéljünk az újságokról, meg a rádióról stb. Ma már nincsen titok sehol a világon, mert mindenki tud mindenkiről mindent. A kint megjelenő propaganda anyagot, a mi rádióink és ami újsághíreink, vagy vezető politikusaink beszédeinek kiforgatásából vagy félremagyarázásából merítik, vagy olyan következtetéseket vonnak le ezekből, amely rosszindulatú vagy gyalázkodó és lealázó. Tehát nem is mindig egyéni és titokban közölt hírekről van szó.”*²²⁶ Sokat beszélgettek arról, mi lenne velük, ha hazajönnének. Az ügynök szerint igen nagy honvágya volt mindkettőjüknek és valóban szerettek volna visszatérni. „Zichy” megnyugtatta őket, hogy az amnesztia után

még azok is szabadon élnek és dolgoznak, akik börtönben ültek, és a disszidálás is meg lett bocsájtva. Ezt követően leírta Szollár Lajos életrajzát, kitért arra, hogy édesanyja ugyanabban az évben, amikor ő náluk volt, március végén látogatta meg fiát Bécsben. Nem hallgatta el, hogy Szollár kimenetele után nyilvánosan elítélően beszélt a kommunista rendszerről, főleg Rákosi túlkapásairól, de már néhány éve nem nyilatkozik Magyarországról ellenségesen. Szollár Lajos és Radnai Tibor kapucinus atya körül alakult ki az emigráns magyarok központja Bécsben. Jelentette még, hogy a Pázmáneum²²⁷ előcsarnokában egy asztalkán lévő szovjet és kommunista ellenes folyóiratok fölé ki van írva, hogy hogy haza vinni veszélyes, csak az tegye meg, aki „*nagy reszkírt mer vállalni*”.²²⁸ Szollár egyszer felháborodva mesélte neki, hogy a Pázmáneumban élő Mindszenty egy szerencsétlen levelet juttatott el a bécsi magyar papsághoz, hogy miért nem tiltakoznak a burgenlandi püspök kinevezése ellen a Vatikánban, mivel az a terület egyházilag Magyarországhoz tartozik. A helyzet fel nem ismerésével egészen maga ellen hangolta a bécsi papokat.²²⁹

A „Canale” objektum dossziében²³⁰ már egy évvel korábban Szollárral kapcsolatban leírták, amit „Zichy” is megerősített. Feltételezték, hogy Szollár rendszeres támogatást nyújt az itthon lévő szaléziaknak, de még nem tudták hogyan. László István burgenlandi püspök intézkedésére a 48 éves Szollár Lajos vette át Schermann Rudolftól a Bécs és környéki munkásifjúsági lelkészséget. A változás azért történt a magyar reakciós elhárítás szerint, mert Schermannak nem volt elég türelme az aprólékos munkához. Szollár hetenként kétszer, szerdán és szombaton utazott Judenauba, ahol a magyar tanoncotthonban foglalkozott kb. 50 fiatallal. Szombaton este ott is szokott aludni és vasárnap ott misézni. Bécsben a VIII. kerületi Floriangassei plébánia klubhelyiségében rendezett esteket főleg osztrák fiatalok számára. Szollár elmondta, hogy ellentétben a többi szerzetes pappal, nem adja le jövedelmét az osztrák rendnek, mert a magyar szaléziak közül kevesen vannak Ausztriában, így az ő feladatuk az otthoni rend támogatása.

Szolláron kívül „Zichy” Havasi Józseffel és Juhász Ferencsel találkozott, akiket eddig személyesen nem ismert. A rákosszentmihályi születésű Havasi a bécsi szalézi intézet bentlakó növendékeinek nevelője volt. Ő akart közülük a legjobban haza menni az ügynök meglátása szerint. A Torinóban 1960-ban pappá szentelt Havasi József elújságolta neki, hogy nyár elején mehet a szüleihez látogatóba. Havasi atya elmondása szerint tíz év után engedték először haza, kétszer visszautasították a vízumkérelmét.²³¹ Kényszerű távozásáig a főváros XIII. kerületében, a Szabolcs utcában lévő Fővárosi Műanyag- és Töltőgyárban dolgozott. Miután hazajöhetett, testvérét Ferencet, a Jászberényi Hűtőgépgyár jászárokszállási egységének vezetőjét, a Szolnok megyei Rendőrfőkapitányság figyelte.²³²

Szollár Lajos kísérte bécsi tartózkodása alatt az ügynököt, akit Unterwaltersdorfba is elvitt Juhász Ferenchez. Juhász szintén barátságosan és magyar vendégszeretettel fogadta. Az otthoni állapotokra ő sem volt kíváncsi. Összesen heten voltak magyar szaléziak Ausztriában. Közülük Havasi József, Juhász Ferenc és Szollár Lajos egy rendházba tartoztak. A kőfaragó családból származó Juhász 1950 előtt Nyergesújfalun volt nevelő, a „feloszlatast” (ez pápai jogkör, tehát a Vatikánból nézve ez nem minősült feloszlatastnak, csak a köznyelv – néha a szaknyelv is – így használja) Bécsben érte meg, így nem ment haza. A német-latin tanári diplomával, doktorátussal rendelkező Juhász a rend egyik ausztriai gimnáziumában tanított, 1989 után az itthon újrainduló szalézi noviciátusban volt latintanár.

Az osztrák papokat kevésbé kímélte az ügynök. Bizalmatlannak nevezte őket, akik sok rosszat gondolnak a Magyar Népköztársaságról. Még azt is feltételezték róla, hogy nem megy haza. Ezt nemcsak Bécsben, hanem Olaszországban is többször megtapasztalta. Ő mindig azt válaszolta, hogy otthon várják a hívei, és püspöke nagyon csalódna, ha ez történne. A kinti magyar papokat egyébként elfogultsággal, lelkében némi irigységgel dicsérte; a helyüket megálló, komoly munkaerőt jelentő, megbecsült, felelős beosztásban lévőnek írta le őket.

A Torinóban élő két szalézi szintén testvéri szeretettel fogadta. Úgy örültek otthoni rendtársuknak, még ha az hivatalosan már nem is volt szalézi, mint egy falat kenyérnek. Az ügynök nem győzött áradozni a szeretetteli, őszinte fogadtatásairól. Itt az állomáson Halasi Imre várta, aztán a volt tartományfőnökhöz, Antal Jánoshoz vitték, aki éppen mexikói vizitálásából tért meg, mint a rend általános katekistája. Halasi bevallotta neki, hogy rosszul érzi magát és szívesen hazajönne, ha papként dolgozhatna. Miséket vett fel a Segítő Szűz Mária-bazilikában, ahol sekrestye-igazgató volt. 1950 után egy várpalotai bányában dolgozott és ő is 1956-ban disszidált. Dühös volt magára, amiért „*volt olyan marha, hogy kijött*”.²³³ Kedvetlen, szótlán, étvágytalan emberként jellemezte. Csak akkor csillant fel a szeme, amikor az ügynök megígérte neki, hogy érdekében beszél otthon a püspök úrral. Antal Jánost nagy tekintélynek tartották a rendben, aki a magyar névre sok megbecsülést hozott. Ő is említette, hogy hazajönne, de az ő esetében ez lehetetlen, mert amikor kijött, konferenciákat tartott a magyar kommunizmusról, Rákosi diktatúrájáról. Az olasz kommunista párt figyelmeztetésére kénytelen volt ezeket befejezni. Antal öregnek érezte magát, gyakran gondolt a halálra, már nem politizált és nem érdekelték az itthoni dolgok. Eleinte idegenkedett volt szalézi társától, ami érthető, hiszen Szőke György 14 éven át semmiféle kapcsolatot nem tartott szerzetestársaival. Sőt még hangoztatta is, hogy soha nem megy vissza közéjük, aminek nyomát nem lehetett egyszeri látogatással eltörölni. A szalézi társaságnak ekkor 21355 szerzetese volt szerte a világon, rendfőnöksége még Torinóban volt és a nemzetközi teológiája is. Az ügynök otlétekor 150 hallgató készült a papságra különböző országokból. Azt is megtudta, hogy hamarosan átteszik Rómába az egyetemet, amely már építés alatt áll. Államvédelmi, hírszerzési szempontból a legfontosabb közlése az volt, hogy a rendi iránymutatás szerint, mindenkinek oda kell menni, ahol szaléziként dolgozni lehet, pl. Kubából sokan átmentek Mexikóba ezidőtájt.

Rómában szintén két szalézi, dr. Csonka László és Farsang Lajos fogadták. Ők kalauzolták „Nárciszt” is első római útja alkalmával, 1968-ban, amikor még nem ösztöndíjasként, hanem turistaként ment, pontosabban küldték ki. Ők már valamit sejtettek, hozzájuk biztosabb információk jutottak el otthonról, mert hűvösen és tartózkodóan bántak „Zichyvel”. Ezt a viselkedést központilag is előírták a Magyarországról jövő egyházi személyekkel kapcsolatban. A Vatikán közelsége miatt féltek a kémektől – joggal. A római papságnak még mindig Mindszenty volt a példaképe, érződő elmarasztalással jegyezte le ezt az ügynök. Csonkát később be akarták szervezni. „Professzor” néven nyitottak róla dossziét,²³⁴ amiről valószínűleg semmit nem tudott. A Kádár-korszak belüleges köztisztviselőinek zsargonjában Csonka munkahelye, a Vatikáni Egyetem káderképzőnek számított. A laicizálása után beszerzési dossziéját irattárba helyezték, mivel értékes vatikáni kapcsolatai megszűntek. „Nárcisz” szerint őt akarta elvenni, de a belügy egyéb információja alapján Rómában is volt egy menyasszony jelöltje, egy tábornok lánya. Valójában egy Sacre Cour apáca lett a felesége.

A külföldön élő magyar származású papok feltérképezésére ráállított „Canale” ügynökök 1961 és 1973 között bőséges anyagot szolgáltatottak megbízóiknak. A szaléziak közül ők is jelentettek Csonkáról és Farsang Lajosról.²³⁵

A „Canale” dossziében szereplő egyik ügynök, a „Kocsis” fedőnevű szintén figyelte Antal János első magyar tartományfőnököt, s hasonló megállapításra jutott „Zichyvel”. 1964. október 8-án írta róla: „*Kedves, nagy tudományú, nagyon komoly úr. Elvezetett a szalézi intézmények megtekintésére. Elsősorban Don Bosco koporsójához, majd az iskolához. Magyarországról legszívesebben említette Koller atyát (az 1894-ben született, 1925-ben örökfogadalmat tett Koller Józsefről van szó, aki a jelentés idején Lentiben volt adminisztrátor — a szerző megjegyzése). Azt mondta vele szeretne még találkozni az életben. A magyar viszonyokról úgy emlékezett, hogy nagyon sajnálja a szalézi intézményeket. Szó esett a papi békemozgalomról. Nem ítélte le az egészet, hanem azt mondta, hogy milyen*

sajnálatos, hogy mennyire kihasználják ezt a karrieristák. Többet ezután magyar viszonyokról nem eset szó. Amikor előhoztam, nem akart erről beszélni."²³⁶

Egy másik, 1956 novemberében kiszökött szalézira, Kapás Jánosra ugyancsak szervezési szándékból figyeltek fel. A római magyar követség útján kért hazatelepelési kérelmet. 36 éves milánói lakos volt, amikor 1962-ben a magyar belügyminisztérium operatív tervet készített róla. A kényszerből villanyszerelő szakmát kitanult Kapás Milano mellett lett nevelő a fiatakorúak börtönében. 1961-ben kilépett a rendből, mert hiába fellebbezett, hogy tanulmányait folytathassa, azt elégtelen előmenetele miatt nem engedélyezték neki. Ekkor a Milano melletti acélsodronygyárba került bérelszámolónak. Azért akart hazatelepíteni, mert levelezni kezdett egy elvált orosházai orvosnővel, akit feleségül szeretett volna venni. A hazatérése jó alkalmat kínált a belügyeseknek, de a két szerelmes érzelmei közbeszóltak. Annyira összevesztek ugyanis, hogy Kapás megátkozta az orvosnőt és nem jött haza. Így operatív szempontból lezárták az ügyét.²³⁷ Vélhetően ő sem tudott arról, hogy szervezési célból megfigyelés alatt áll. Később Rómában céget alapított.²³⁸

A külföldön élő szaléziakról legtartósabban jelentő paptárs, Döbrössy Béla albirtirai plébános volt. „Kuti” néven dokumentálhatóan 1966 márciusától 1978 áprilisáig jelentett barátairól, elsősorban Csizmazia Ernő és Havasi József szaléziakról. Az 1955-ben Vácott felszentelt Döbrössy 1968 és 1980 között Albirtirán adminisztrátor, majd 1980-tól plébános és címzetes esperes volt világi papként. Megbízhatóságát „Székely József” fedőnevű ügynöktársával ellenőriztették, aki „*amolyan ügyeskedő, ravaszkodó*” embernek írta le, aki a békegyűléseken mindig megjelenik.²³⁹ Döbrössyt a 36. születésnapján szervezték be, 1966. február 16-án.²⁴⁰ A szervezést Barát Tibor rendőr őrnagy végezte önkéntes, hazafias alapon, így besorolása titkos megbízott (tmb) lett hivatalosan. Tulajdonképpen a rendszerváltásig dolgozott a hálózatnak (is), az együttműködést csak 1989. szeptember 5-én tagadta meg. Utolsó jelentése Havasi József magyarországi látogatásáról szólt.

1970. augusztus 7-én az Aero presszóban számolt be Barát Tibor alezredesnek Havasi József Bécsben élő szalézi szerzetesről, aki budapesti látogatása alkalmával a Felszabadulás (ma: Ferenciek tere) tér 1. alatt lakott sógoránál. Itthon a rend tartományfőnökével találkozott. „*Több órát beszélgettünk egymással. Ismételten meggyőződtem arról, hogy kommunistaellenes beállítottságú.*”²⁴¹ A volt közös kurzustársakról érdeklődött, ami nem több mint normális emberi gesztus. Örült annak, hogy már korlátozás nélkül utazhat Magyarországra. Ügynök úgy tapasztalta, hogy Havasi sokat komolyodott az elmúlt években, kiegyensúlyozottá, éretté vált. Javasolta ügynöknek, hogy a következő nyáron Jugoszláviában találkozzanak, mert ő, Havasi gyakran jár oda, legutóbb a Bánátban tartott lelkigyakorlatot az ottani szaléziaknál. Az ügynök az év júniusában látogatta meg Havasit Bécsben, akivel felújította barátságát. A tartótiszt úgy értékelte, hogy a politikailag ellenséges érzelmű Havasi tevékenysége és ismeretei rendi vonalon széleskörűek, ezért továbbra is figyelés alatt kell tartani. A Havasi Józseffel együtt távozó Csizmazia Ernő Grazban szolgált szaléziként a Julius Raab Lehringsheimbe. Döbrössyvel jó barátságban volt, kispap korában szobatársak voltak. Csizmazia a szemináriumból való elbocsátás után egy rokonánál lakott a Liszt Ferenc téren és az Óbudai Hajógyárba járt dolgozni. Hegesztőként is tartotta a kapcsolatot Döbrössyvel és szüleivel, akik segítettek a szaléziaknál nevelkedett Vas megyei árva gyereket. A váci papnevelő intézet megszüntetése után lett gyári munkás.

1975. július 28-án összegző jelentés készült Havasiról és Csizmaziáról „Kuti” jelentései alapján. Dr. Budai János osztályvezető alezredes készítette el a belügynek.²⁴² Ebből megtudható, hogy „Kuti” titkos megbízottat folyó év július 11-én kereste Albirtirán két volt papnövendéktársa, s mivel nem találták otthon, megüzenték neki, hogy három nap múlva édesanyja budapesti lakásán találkozzanak. „Kuti” részletes információt adott: Borsod megyéből jöttek saját kocsijukon, Kács községben egy volt rendtársukat látogatták meg, jártak

Pécs környékén szintén egy rendtársuknál és az Alföldön, a Kecskemét melletti Helvécian Krammer József szalézinál. A Clarisseumról nem tudják mi lesz a sorsa, ki kerül oda. Havasi jelen volt a hercegprímás temetésén. Hosszadalmasan beszámolt a részletekről. „Disznóság, hogy a magyar állam senkit nem engedett ki” – mondta. Még most is félnek tőle szerinte. Elmondták, hogy Mindszenty több nyelven megjelent *Emlékiratai* nagyon kelendők. Az ő gépkocsijukat is alaposan átvizsgálták a határon, bizonyára ennek példányaikat keresték. A következtetés az volt, hogy a két szalézi megnyilvánulása a nyugati propaganda ellenséges, szélsőséges hatását tükrözi. A jelentést egyébként gyengének minősítették, mert abból az illegális rendi működésre vonatkozóan nem tudtak meg semmit.

A párhuzamos ügynök, „Székely József”, akit Hevesből helyeztek át Pest megyébe, 1971. szeptember 13-án a „Rózsa” fedőnevű K-lakásban találkozott Lengyel Boldizsár alezreddessel. Halász István újpesti születésű, szintén Olaszországba emigrált, ott örökfogadalmat tett és pappá szentelt szalézi tíz napos magyarországi látogatásáról számolt be tartójának. Halász Istvánt a szétszóratás után a váci szemináriumba fogadták be, majd az Orion gyárban dolgozott. Mivel itthon nem lehetett szalézi, Anconában nevelte az ifjúságot. Az ügynök optimistán emelte ki a szalézi egyik mondatát: „Nálunk Olaszországban nagyon nehéz a keresztény nevelés problémája, mert tért hódított a közömbös és vallástalanságra hajló szellem.”²⁴³ Az újrainduláskor visszatért Magyarországra és a balassagyarmati ház felvirágoztatásán dolgozott. Igazgató volt Péliföldszentkereszten és Szombathelyen. Jelenleg a péliföldszentkereszti szerzetesi közösség tagjaként ébredő hitet, visszatért vallásosságot tapasztal meg. „Székely József” a Kispest-Wekerletelepi Szent József plébánián szolgáló vagy látogatóban megforduló Vámos Józsefről, Mellen Józsefről, Dauner Jánosról és Ádám Lászlóról is jelentett, de Bánk József, Endrey Mihály és Kovács Vince püspökökről is írt. A dorogi születésű, 1938-ban felszentelt Mellen József sekrestyésről például rendre azt írta, hogy azzal jön be hozzájuk (!), hogy véletlenül bekapcsolta a Szabad Európa Rádiót. Az 1970. augusztus 24-i jelentésében azt közölte, hogy Mellentől hallotta (aki meg a rádióból), hogy Münchenben és Rómában összejöttek a kinti magyarok megemlékezni a magyarság három csapásáról, tudniillik a tatárról, a törökről és a kommunistákról.²⁴⁴ Ugyanitt vevőjének adta, hogy Kispesten bőségesen kapnak a bécsi és torinói szaléziaktól könyveket, újságokat.

Mindszenty József temetésén több mint száz paptársával együtt részt vett egy külföldön élő, itthon is ismert szalézi, Szőke János az Ostpriersterhilfe²⁴⁵ keleti osztályának vezetője, méghozzá a gyászbeszédet tartó Werenfried van Straaten²⁴⁶ premontrei szerzetes pap társaságában. Szőke atya 19 éven át 175 alkalommal járt különböző országokban, hogy az üldözött egyházak tagjait segítse. 1958-tól nyolc éven át a magyar menekültek lelkipásztora volt Svédországban. 1965-ben Stuttgartba került. A befogadó német egyházmegyében hosszú éveken keresztül választott tagja volt a papi szenátusnak és a városi katolikus tanácsnak. A hétvégi magyar iskola és a cserkészmunka kiválóan működött irányításával. Megalapította az *Életünk* c. katolikus havilapot, amelynek hosszú éveken át gazdasági vezetője és főszerkesztője volt.²⁴⁷ 1970-ben, az erdélyi nagy árvíz idején kapcsolatba került Márton Áron püspökkel. Ez volt a kezdete annak a hosszú folyamatnak, melynek eredményeként a lelkipásztori munkát Márton Áron és Mindszenty bíboros kezdeményezésére felcserélte a karitatív munkával. Stuttgartból Rómába került, ahol az Üldözött Egyházak Segélyszervezete működött. Féléves római tartózkodás után áttették székhelyüket a Majna melletti Frankfurt közelébe, Königsteinbe. Szőke Jánosnak 1975 tavaszán Mindszenty felajánlotta, hogy legyen az egyik titkára, de alig pár hónapja került az Ostpriersterhilfehez, ezért nem élt a felkínált megtiszteltetéssel. A bíboros végakarata szerinti mariazeili temetésén az Ostpriersterhilfe-t létrehozó van Straaten mondta a búcsúbeszédet, amelynek egyik értékes példányára Szőke atya vigyázott.²⁴⁸

1985-ben a bécsi főpásztor Szőke Jánost nevezte ki Mindszenty József boldoggá avatásának posztulátorává, 1990. november 1-én Don Bosco hetedik utóda P. Egidio Vigano rendfőnök pedig Havasi Józsefet az újrainduló Magyar Szent István Tartomány élére. Havasi atya tizennyolc éven át vezette a magyar szalézi közösséget. Tevékenysége alatt felépült a jelenlegi tartományi központ, lelkeszség és fiúkollégium Óbudán, a péliföldszentkereszt szalézi bölcső ismét rendház, zarándok- és búcsújáró hely lett, valamint a fiatalok kedvelt nyári szabadidős központja, az oratóriumok mellett beindult a középiskolai szakoktatás az ország egyik legszegényebb vidékén, Kazincbarcikán, s a szalézi könyvkiadás – a Don Bosco Kiadó – is újjáéledt. Ezalatt 43 rendtársát temette el, akikkel kényszerből átélte és a kényszer ellenére szaléziként túlélte a „három csapás” legfájóbbikát, amikor magyarnak magyar volt az ellensége.

Áder János köztársasági elnök a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét adományozta Havasi Józsefnek a magyarországi letelepedés centenáriumi évében, 2013. március idusán.

Utószó

A kommunista pártlapot, a *Szabad Népet* „A valóságot tárja eléd” szlogennel reklámozták 1947-ben. A korszakban röviden csak agit proposoknak (agitációs propaganda irodákban dolgozók) hívott kreatívok professzionális munkát végeztek. Lenyűgöző (ön)képet alkottak a kommunista eszméből és valóban megteremtették, aztán mindenkire rákényszerítették saját valóságukat. Példás epigon módjára minden lehetőséget kifacsartak az eszméből, kedvük szerint tologatva az emberi, erkölcsi szabályok határait. A kommunista valóságban élőknek bármikor elmozdítható morális koordináta-rendszerekben kellett eligazodniuk transzcendens kapaszkodók nélkül. Sokaknak a valóság „intézményesített problémaként”²⁴⁹ jelent meg; üldözőknek és áldozatoknak egyaránt.

Két rendőr őrnagy által írt, 1962-ben kiadott 60 oldalas oktató könyv esettanulmányokkal világitotta meg a politikai nyomozói pályára készülők számára a klerikális reakció összetett, a társadalom minden rétegére veszélyes tevékenységét. Ebben mint jelentős állam ellenes szervezkedést említették a Bulányi – Török-féle „klerikálfasiszta” ifjúsági csoportokat²⁵⁰, köztük a Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesületét (KIOE), melynek Boldog Sándor István is helyi vezetőként aktív tagja volt. A belső használatra készült kiadvány nem titkolta, hogy milyen állandó problémák kísérték a felszenteltek állambiztonsági foglalkoztatását: „A többnyire kvalifikáltabb, nagyműveltségű, élettapasztalatokban, emberismeretekben is gazdagabb dörzsölt papi ügynökök a laza ellenőrzés mellett becsaphatták, félrevezethették tartóikat. Papi ügynököknél tapasztalható volt, hogy tudtak ugyan az illegális szervezkedésről, esetenként részletesen ismerték az abban folyó ellenséges tevékenységet, de vagy nem értékelték azt, vagy nem is akarták és elhallgatták, nem jelentettek róla. Az ilyen eseteknél az ügynök felülvizsgálata, átszervezése, vagy ahogy köznapiasan mondani szoktuk «kiborítása» meghozta az eredményt. Tapasztalatok szerint a papi ügynökök egy része, s itt a régi, kipróbált, megbízható ügynökökre is gondolunk, lelkiismereti furdalásokkal küzdött, sajnálták és nem egyszer féltették társaikat felfedni, nehogy bajba kerüljenek. Még a józan, tárgyilagos ítélőképességű ügynöki között is akadt olyan, aki a bűncselekményt folytató paptárast «jó embernek, megtevédtnek» ítélte meg. Ez a veszély fokozott mértékben vetette fel az ellenőrzés, az ügynökséggel való alaposabb foglalkozás kérdését, mert ellenkező esetben – mint erre példa is volt – az ügynök kétkulacsossá, árulóvá vált.”²⁵¹

Az Istent negligáló hatalom képviselői annyira féltek a tanult, művelt, hiteles papoktól és szerzetesektől, hogy megfigyelésüket Nagy Imre és mártírtársai temetésének országos eseménye után három hónappal sem oldották fel, sőt új alapokra helyezték. Az Állami Egyházi Hivatal jogutód nélküli megszüntetése, tárgyalás Moszkvával a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonásáról, a Páneurópai piknik keretében megnyitott nyugati határ, a 41 év kényszerű után megtartott Szent Jobb körmenet – mind kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy a működéstől eltiltott szerzetesrendek kikerüljenek a belügyminisztérium látóköréből. 1989. október 2-án (!), egy nappal azután, hogy a kormány egyházpolitikai titkárságának vezetője megerősítette, hogy az állam kész visszaadni eredeti tulajdonosuknak az elvett egyházi ingatlanokat, a Belügyminisztérium Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség Operatív Nyilvántartó Osztálya engedélyezte az „Építők” elnevezésű vonaldosszié nyitását.²⁵² Ebben megállapították: „*A rendek legális működésének lehetőségével új helyzet teremtődött. Ebből adódóan a továbbiakban alkotmányvédelmi szempontok figyelembevételével szükséges megszervezni köreik ellenőrzését. Ezért úgy határoztam, hogy a felsorolt dossziékat (tíz szerzetesrend korábbi anyagát – a szerző megj.) Építők fedőnév alatt összevonom, az operatív szempontból értéktelen anyagokat megsemmisítem.*”- írta a rendőr ezredes osztályvezető.²⁵³ A megmaradt dossziében a szaléziáról négy oldalon keresztül rögzítették a hosszú évek alatt összegyűlt tudást. 1989 őszén az elszánt, kitartó és előre nem látó belügyi tisztek számára elképzelhetetlen volt, hogy a szigorúan titkos irataikban szereplők hamarosan hősök, áldozatok vagy ünnepelt vértanúk lesznek.

Egy 167 centiméter magas, barna szemű, barna hajú, hegyes állú, hosszarcú 39 éves férfi, különös ismertetőjeggyel, forradással a sarkán vívta ádáz küzdelmét a hitvallás stadionjában, hogy de facto et voluntate – valójában és akaratában – követhesse Krisztust. 24 évvel az utolsó dosszié nyitása után, 2013 októberében első magyar szalézíként a boldogok sorába emelkedett. Sándor István nagysága abban rejlik, hogy ki tudott békülni élettörténetével. Vértanúságának hatósugara láthatatlanul is tágul, példája által a világ világosabb és melegebb lett.

Hiszek abban, hogy a könyvben szereplő teljes vagy epizódnyi életutak, függetlenül attól, hogy melyik oldalon haladtak, segítenek értelmezni és értékelni jelenkorunkat, formálják személyes kapcsolatainkat, s talán új impulzusokat is adnak belső fejlődésünkhöz.

Ez a könyv a Szerzetesek évében, annak vége felé és az Irgalmasság Szent Éve kezdetekor íródott. Ezért tisztelgés minden szerzetes, szerzetesnő és irgalmas ember előtt, akik egy szomorú korban töretlenül maradtak. Történetük legyen lámpás a mai fiataloknak!

Jegyzetek

¹ Konecsni György 1947-ben készült választási plakátján nevezik így a Magyar Kommunista Pártot.

² A klerikális reakció meghatározása a kommunisták szerint: az egyház leple alatt gyülekező népellenes elemek tevékenysége, aminek célja a népi demokrácia megdöntése, a régi elnyomó nagybirtokos és tőkés rendszer, ezen belül a reakciós főpapok politikai és gazdasági hatalmának visszaállítása.

³ A második világháború utáni első népszámlálás, az 1949. január eleji adatfelvétel alapján. Legközelebb több mint ötven év múlva, a 2001. évi népszámláláskor kérdezték rá a népesség felekezeti hovatartozására.

⁴ Magyarországon 2013. május 17. és 26. között 15 helyszínen volt Bosco Szent János ereklyéje. Pascual Chávez, a szaléziák rendfőnöke kezdeményezésére 2009-ben indult el világ körüli zarándokútjára a fiatalok atyjának egykor áldást osztó jobb kézfeje. Az ereklyét a Don Boscót megformázó egészalakos viaszfigura mellkasa rejtette.

⁵ XI. Pius pápa nevezte így Don Boscót a szentté avatásakor, 1934 húsvétvasárnapján.

⁶ Iuvenum Patris. Szent II. János Pál pápa levele Bosco Szent János halálának 100. évfordulója alkalmából.

A magyar fordítás a lengyel nyelvű kiadás alapján készült: Ojciec i nauczyciel młodzieży. Typografia poliglotta vaticana. Fordította: Koncz Éva

⁷ <http://www.magyarkurir.hu/megszentelt-elet/ferenc-papa-es-don-bosco>. (Utolsó lekérdezés: 2015. október 15.)

⁸ 1901 októberében tizenhárom fiatalból álló, első magyar csoport Zafféry Károly vezetésével érkezett meg Foglizzo Canavese-be, Torino közelébe, ahol a Társaság egykori formációs központjának háza állt. 1902 januárjában átköltöztek Cavagliába, Piemont keleti részébe. Ugyanebben az évben a foglizzói noviciátusban november 4-én sor került az első két magyar papi beöltözésre, méghozzá a rendfőnök Don Rua jelenlétében. A fiatal jelöltek legnagyobb része a mai Szlovákia vagy Szlovénia magyarlakta területeiről származott. 1905-ben harminchárman voltak, 1910-ben ötvennyolcan. 1911-ben körülbelül harminc fiatal tett fogadalmat ebből az intézetből. A Szent Istvánról elnevezett intézet célja a 11-28 év közötti magyar fiatalokat a szalézi hivatásra felkészíteni, hogy később hazájukban megvalósíthassák Don Bosco művét. Az intézet a magyar szalézi munkatársak és egyéb jötevők – Robitsek Ferenc tb. kanonok, Várady L. Árpád püspök, gróf Esterházy Móric, báró Vécsey Eszter és nem utolsósorban Boggio Ezio földbirtokos özvegye, Celestina mama – támogatásaiból tartotta fenn magát.

⁹ Don Bosco 1907. évi nagy képes naptára. 20. o.

¹⁰ A görög keletiek száma 2.987.163 fő, a reformátusoké 2.621.329 fő, az evangélikusoké 1.340.143 fő, az izraelitáké 932.458 fő volt.

¹¹ A Szalézi Társaság egyetemes rendfőnökét a kezdetektől máig rector maggiore-nak nevezi.

¹² Lonkay Antal 1827-ben született Bocskón, Máramaros megyében, államhivatalnokai családban. A hatodik osztály elvégzése után a piarista rendbe jelentkezett. Mint papnövendék Nagybecskerekén tanított. A szabadságharc kitörésekor beállt honvédek és főhadnagyi rendfokozatban Perczel Mór alatt szolgált. A temesvári csatában sebesült meg. 1849 után bujdosni kényszerült, majd irodalomtörténeti és neveléstudományi tanulmányokkal foglalkozott. 1852-ben a *Pesti Napló* rendes munkatársa volt, lefordította ifj. Plinius leveleinek tíz könyvét és Demoszthenész összes művének a felét. 1855-ben a budai gimnáziumban, 1858-tól a pesti katolikus főgimnáziumban tanított. 1856. május 1-jén alapította az 1871-ig létezett *Tanodai Lapokat*. A szerkesztésben a jelszava a keresztény és hazafias alapon való haladás volt. Az első magyar katolikus politikai napilapot 1860. január elsején alapította *Idők Tanuja* néven. Napilapja 1868 decemberében *Magyar Állam* címmel vitte tovább jelszavát. Deák Ferenc és Kemény Zsigmond közeli barátai voltak. 1887-től a vágsellyei kerület országgyűlési képviselője lett. A magyar katolikus ügy szenvedélyes védője volt, zárandoklatokat szervezett, péterfilléreket gyűjtött. Elismerésül a pápa a Szent Gergely rend lovagjává avatta. A Szent István Társulat vezetőségi tagja és ennek kebelén belül a Tudományos és Irodalmi Osztály egyik megalapítója volt. Don Bosco személyét és tevékenységét a *Magyar Állam* napilapban ismertette meg honfitársaival. Lonkay személyesen a második római zárandoklatáról hazatérőben, 1880. május 23-án kereste fel Don Boscót Torinó külvárosában, a valdoccói oratóriumban. Évekig tartó vesebetegségével balatonfüredi villájába vonult vissza. Itt halt meg 1888. augusztus 29-én. Temetésén a veszprémi püspök mondta a gyászbeszédet. A *Magyar Állam* olvasótáborra díszes síremléket állíttatott neki a Balatonfüredhez tartozó arácsi temetőben.

¹³ Barabás Miklós Lonkay Antalt ábrázoló litográfiáját ma a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi MTKcs. 11099 leltári szám alatt.

¹⁴ Egyikük volt Ambrózy Teréz bárónő, a Vas megyei tanai kastély úrnője. Jelen ismeretünk szerint ő volt az első magyar nő, aki megismerkedett a szaléziakkal. Egészen fiatalon a franciaországi Szaléziakat Pártoló Társaság tagja lett az 1880-as évek második felében. Ő szorgalmazta a rend szombathelyi meglepedését is, és kastélyát végrendeletében rájuk hagyta. A tanakajdi kúria volt a szaléziak utolsó noviciusképzője a szétszórás előtt. A bárónőről halálának 70. évfordulóján, 2012-ben, a Szülőföld Kiadó gondozásában megjelent *Arcképcsarnok – Híres szombathelyi nők* könyvsorozat második kötete szól. A könyvet Tóth Csaba festőművész és Csány Péter szalézi atya, a szombathelyi Szent Kvirin Szalézi Plébánia és Rendház vezetője jegyzi.

¹⁵ A Szalézi Értesítő (Bollettino Salesiano) ma is a világ szalézi családjának lapja, a fogadalmaské és a munkatársaké, valamint a fiataloké. Don Bosco a „cselekvés újságjának” nevezte. Azért alapította, hogy megismertesse intézményeit, követőket találjon, erkölcsi és anyagi támogatókat szerezzen. 1876-ban a szalézi munkatársak részére kiadott szabályzatban azt a feladatot tűzte ki, „hogy a vallástalan rossz sajtó ellen vonultassák fel a jó sajtót, jó könyvek, füzetek, bármilyen nyomtatványok terjesztése által.”

A Szalézi Értesítő mindig olvasmányos stílusban számolt be a legújabb eredményekről, az új otthonokról, árvaházak, műhelyek, kollégiumok és iskolák alapításáról. Foglalkozott a gyermeknevelés kérdéseivel, de érintette a világegyház problémáit is. A missziókról, a bennszülöttek életéről, szokásairól közölt cikkeivel és fényképeivel megbecsülhetetlen szolgálatot tett a néprajz- és földrajztudománynak. Az újság 1878-tól jelent meg Bollettino Salesiano néven. Napjainkban több mint 30 nyelven olvassák (angolul 1892-ben, németül 1895-ben, lengyelül 1897-ben, magyarul 1903-ban jelent meg először) 54 különböző kiadásban. Don Bosco álma megvalósult: a Szalézi Értesítő átfogta és átfogja az egész világot, és jóval megelőzte a híres Reader's Digest láncolatát.

¹⁶ Dr. Novák János szalézi pap A magyar Szaléziánium krónikája dióhéjban című kézírata idézi pontosan Don Albera rendfőnök levelét. 6. o. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archivum.

¹⁷ Az Osztrák-Magyar Monarchiában az első szalézi intézetet, a tridenti árvaházat 1894-ben nyitották meg. Ferenc József a szalézi intézmények lelkes pártfogója volt. Don Boscóval már az 1870-es években kapcsolatba került, amikor Don Bosco megküldte az uralkodónak a Szalézi Értésítő első évfolyamait egy fontos levél kíséretében. Ennek tartalmát nem ismerjük, annyi azonban tény, hogy Ófelsége elolvasta és Don Boscónak különös köszönétét fejezte ki azzal a megjegyzéssel, hogy a levélben foglaltakat fel fogja használni.

¹⁸ Keresztények Segítségé, május 24. Mint fohász már az 1571-es a lepantói győzelem után bekerült a Loretói litániába. 1815-ben lett Róma ünnepe, mert VII. Pius pápa ezen a napon térhetett vissza Napóleon fogságából.

¹⁹ Novák, 6. o.

²⁰ Idézi Adám László szalézi atya rendtörténeti tanulmánya. Kézirat, 1949. Régi archívumi jelzete: ASC F 031, fasc. 4, „Levelek” 2.

²¹ Bővebben lásd.: Óbudai múltidéző. P. Kiss Mihály SDB 1944-45-ben írt naplója és más visszaemlékezések. A Don Bosco Szalézi Társasága adta ki belső terjesztésre.

²² A kivégzésről egy túlélő szemtanú fiatal, Szőke (Weinberger) János beszélt később, aki miután a kabátjukat levették, látván, hogy mi készül, beleugrott a Dunába és sikerült kiúsznia a partra a jégtáblák között. Sárközi Mátyás, Londonban élő író és publicista szintén az óbudai szalézi internátusban rejtőzött 1944 decemberében.

²³ Don Boscó 1934. április 1-jén, húsvétvasárnap közel 300 ezer zarándok jelenlétében avatta szentté XI. Pius pápa Rómában. Magyarországon április 29-én a budapesti Szent István-bazilikában mutattak be ünnepélyes szentmisét tiszteletére. Dr. Serédi Jusztinián bíboros főpásztor celebrálta a misét Angelo Rotta pápai nuncius és nagyszámú világi és szerzetes pap, valamint a főváros vezetői, a szalézi munkatársak, a jötevők és nem utolsósorban a Clarisseum 40 fős kisklérusa jelenlétében.

²⁴ Az Országos Katolikus Patronázs Egyesületet Pálffy Sándor gróf alapította 1908-ban a fiatalokú bűnözés társadalmi megelőzésére. Céljait valláserkölcsi neveléssel kívánta elérni. Országos jelentőségű feladatot látott el a fiatalokú bűnelkövetők és a fogházból szabadultak munkahelyeken történő elhelyezésében, felügyeletében és támogatásában. Budapesten a Ferencvárosban, a Köztelek utcában volt 40 fős tanoncinternátusuk és 80 fő befogadására alkalmas otthonuk. Az egyesület védnöke Frigyes főherceg volt, világi elnöke gróf Pálffy Sándor, egyházi elnöke Giesswein Sándor, főtitkára a Clarisseumot is támogató Rottenbiller Fülöp volt.

²⁵ A szombathelyi Szent Kvirin templomot a szegedi fogadalmi templom építésze, Foerk Ernő tervezte. Az alapkövetéltet gróf Mikes János megyéspüspök végezte.

²⁶ Az államfő nevében a kabinetiroda főnöke írt Antal János házfőnöknek 1924. május 9-i keltezéssel és a következő szöveggel elismerő levelet: „*A Kormányzó Úr Ő Főméltósága előtt ismeretes a Szaléziánusok-rendjének Magyarországon 10 évet meghaladó idő óta különösen az elhagyott és árva gyermekek nevelése körül kifejtett, hazafias szellemű és önzetlen felebaráti szeretetből áthatott tevékenysége. A Főméltóságos Úr a Szaléziánusok rendjének érdemeiről örömmel emlékezik meg, és megbízni méltóztatott, hogy a rendnek és Igazgató úrnak hazafias és jótékony tevékenysége felett a Kormányzó úr élénk meglepedését tolmácsoljam.*” Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum

²⁷ A kiadó Don Bosco Szalézi Művek néven működött. Kezdetben Don Bosco pedagógiájával kapcsolatos, olaszról magyarra fordított könyveket adtak ki (pl. Cojazzi: Hogy' is mondta Don Bosco? A gyermeknevelés rövid ismertetése, 1929). Később bibliamagyarzatokat, egyházatyák műveit, a Lelki élet kis könyvei sorozatot (amely a Szent István Társulat Lelki élet kiskönyveinek felújított folytatása volt), a németből és franciából fordított Lelki kultúra könyvei sorozatot és több hitbuzgalmi lapot. A *Szalézi Értésítő*n kívül kiadták a *Szentkereszt*i Visszhangot, a *Missziós Ifjúságot*. Korlátolt felelősségű társaságként Szalézi Művek Könyvkereskedelmi és Nyomdai Vállalat néven jegyezték be. Az államosításkor 5 szellemi és 21 fizikai dolgozót foglalkoztattak.

²⁸ Az 1948. február 20-án kelt levél a Szalézi Művek kiadásában jelent meg nyomtatásban és a Tartományi Archívum őrzi.

²⁹ Bővebben lásd.: Murányi Gábor: Így ünnepeltük Sztálin születésnapját. 2012. március 5. 12:21 http://mult-kor.hu/20120305_sztalin?pIdx=1 (utolsó lekérdezés: 2015. november 3.)

³⁰ A börtönben „testsúlyának majd' felére”, 48 kilóra fogyott le, és a legnagyobb gonddal is csak 60 kilóra tudták felhozni 1955-56-ban. Kovács Gergely közlése, Mindszenty Alapítvány.

³¹ Mindszenty József: Emlékirataim. Helikon Kiadó. 2015. 353. o.

³² Szabó Csaba: Egyházüldözés Kelet-Közép-Európában a 20. század második felében. In: Egyházüldözés és egyházüldözök a Kádár-korszakban. Tanulmánykötet. Szerkesztette: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László. Szent István Társulat és Luther Kiadó, Budapest, 2010. 33-34. o.

³³ Elhangzott 1947. március 25-én Győrben, Mindszenty, 2015. 187. o.

³⁴ Mindszenty, 2015. 265. o.

³⁵ A Károli fordítás szerint, másutt „Aki nincs ellenünk, az velünk van.” szöveg szerepel.

³⁶ A hazánkban is többször kiadott *Tíz nap, amely megrengette a világot* című könyvről van szó, amely a szovjet forradalom egyik leghitelesebb dokumentuma és az egyetlen irodalmi mű, amelyhez Lenin írt előszót. Reed haditudósítóként került Európába, majd Oroszországba. A kommunista eszmével szimpatizált. Amikor 1918-ban

visszatért Amerikába, hívős fogadtatásban volt része cikkei és a bolsevik propaganda terjesztése miatt. Részt vett az amerikai kommunista párt megalapításában. 1919-ben ismét Szovjet-Oroszországba utazott, az ott töltött néhány hónap után illegális úton, Finnországon át indult haza. A finn hatóságok letartóztatták, több hónapot töltött börtönben, és vissza kellett térnie Pétervárra. 1920. október 7-én tifuszban halt meg Moszkvában.

Állami temetést kapott; abban a megtiszteltetésben részesült, hogy Kreml falánál nyugszik.

³⁷ <http://www.urbanlegends.hu/2012/03/velunk-vagy-ellenunk-honnan-ered-rakosi-hires-mondata/> (Utolsó lekérdezés: 2015. november 4.)

³⁸ Bővebben: *Új Ember*. 2015. szeptember 13. 11. o. interjú

³⁹ MNL VML XII. 7./1. doboz

⁴⁰ Sellye Vince a Jad Vasem Világ Igaza elismerésével kitüntetett Antal Jánost követte a tartományfőnöki székben. 1907-ben Schön Vince néven anyakönyvezték Budaörsön. Jelölt és novícius volt Péliföldszentkereszten. 1923-ban tett fogadalmat. A teológiát Torinóban végezte, doktori címét is itt szerezte meg. 1931-ben szentelték pappá. Péliföldszentkereszten a Hittudományi Főiskola tanára, majd igazgatója volt. 1948-tól tartományfőnök. 1950-ben letartóztatták. Szabadulása után fizikai munkásként dolgozott. Ausztriába emigrált. Rövid római kitérő után visszatért Ausztriába, ahol Hornban a Kisszeminarium spirituálisa és a Szent Bernárd plébánia lelki gondozója lett. Vasárnapi szentmisére sietve közlekedési balesetben hunyt el 76 éves korában.

⁴¹ Mária-év vagy Boldogasszony Éve: Szűz Mária ünneplésére, tiszteletének elmélyítésére szentelt idő 1947. augusztus 15. és 1948. december 8-a között. Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek kezdeményezésére és elgondolásai alapján szervezték meg az 1848/49. szabadságharc 100. évfordulójához csatlakozva. Az ünnepségeken kb. 4,6 millió hívő vett részt.

⁴² Sellye Vince 1949. november 12-i keltezésű tartományfőnöki körlevelében. 1949/III. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁴³ Kivonat a Clarisseum 1949. év krónikájából, 4. o. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁴⁴ A nyergesújfalui szalézi rendház 1949. évi krónikája. 1. és 3. oldalak. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁴⁵ Uo. 3. o.

⁴⁶ A szaléziak képzésében a noviciátus időszaka és a teológiai tanulmányok megkezdése közötti gyakorlati időt hívták tirocíniumnak. Ma ez két év az akkori három helyett, van viszont egyéves prenoviciátus, ami akkor nem volt.

⁴⁷ A jegyzőkönyv az államosításról 1948. szeptember 21-i keltezésű. Az 1948. évi 33 törvénycikk alapján, az államosított iskolákkal egybeépített egyházi épületek megosztása értelmében a Bécsi út 177-179. alatti veteményeskert, lakóház, istálló és alsó hálótermi épület a rend tulajdonában maradt. Az iratot eredetileg a Primási Levéltár őrizte, de a szaléziak magyarországi letelepedésének centenáriumán átadta a Társaság archívumának.

⁴⁸ Nevüket Don Bosco 15 évesen elhunyt tanítványa, az 1954-ben szentté avatott Savio Domonkos iránti tiszteletből választották.

⁴⁹ A Regnum Marianum fiataljairól van szó. A kifejezés jelentése: Mária Ország. A Regnum Marianum Közösséget a 19. század végén Budapesten 9 katolikus pap-hittanár alapította a fiúifjúság nevelésére. Szerzetéhez hasonló, de fogadalom nélküli közösségben éltek. A mozgalom 1898-ban Mária Kongregációként indult. 1901-ben Majláth Gusztáv erdélyi püspök megvette számukra a Budapest VII. Damjanich u. 50. sz. alatti házat. Az udvar közepére kápolna épült, ez lett a közösségi élet és nevelés központja. Kórusuk, zenekaruk és bábszínházuk is volt. Nyomdájuk, az Élet nyomda sok ifjúsági könyvet adott ki.

A kommunizmus nem kímélte a Regnumot sem: házukat 1951-ben államosították, az atyákat az egyházmegye plébániáira helyezték. Az 1931-ben felszentelt Dózsa György úti templomukat a Felvonulási tér építése miatt felrobbantották. Az emberek élőlánccal próbálták megakadályozni a pusztítást, de az ÁVH tagjai szétoszlatták a tömeget. Három külön koncepció perben (1961, 1965 és 1971) 13 papot és 3 laikust ítétek el közülük, mert nem hagytak fel a fiatalok vallási nevelésével.

⁵⁰ A budapesti III. kerületi Szent Alajos Háza krónikája az 1949-es évről. 2. és 3. oldalak. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁵¹ Uo. 5. o.

⁵² Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ): a különböző pártok ifjúsági szervezeteinek felszámolása után 1948. március 22-én megalakult kommunista vezetésű csúcsszervezet. Az újjáépítésben való részvétele mellett az iskolák államosításában és a munkaverseny-mozgalom elterjesztésében játszott jelentős szerepet, továbbá megszervezte az 1949-es budapesti Világifjúsági Találkozót. A DISZ megalakulásával egyidejűleg, 1950 júniusában szűnt meg. Elnöke Nonn György, főtítkára Hollós Ervin volt.

⁵³ A szombathelyi plébánia és rendház történetének krónikája az 1949-es évről. 3. o. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁵⁴ A Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) 1945 és 1956 között működött, a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére jött létre. Fő feladatnak a reakció elleni küzdelmet, a közigazgatás megtisztítását, a szövetkezetek kiépítését, a széncsata támogatását tekintette. Elnöke 1949-ig Rajk Lászlóné volt, főtitkára 1949 és 1952 között Jóború Magda, majd Vass Istvánné voltak. 1957-ben Magyar Nők Országos Tanácsa néven alakult újjá és élt 1989-ig.

⁵⁵ A mosonmagyaróvári szalézi intézet krónikája – kivonat. 3. o. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁵⁶ Az 1949-ben meghirdetett ötéves terv (1950–54) költségeinek részbeni fedezésére a kormány 1949–1955 között államkölcsönöket bocsátott ki. A kölcsönök visszafizetését, a sorsolás lebonyolítását az Országos Takarékpénztár végezte. A tanácsok által összegyűjtött jegyzések 25%-ával, később a felével az adott település rendelkezhetett, szociális vagy kulturális célokra használhatta fel azt. Az első ötéves tervkölcsön jegyzése 50 százalékos túljegyzéssel, 752 827 600 forinttal zárult. Az első sorsolás 1950. szeptember 14-én történt. Ezt követően békekölcsön néven folyt a jegyzés, az utolsót, a hatodikat 1955. szeptember 27-én bocsátották ki. A ki nem sorsolt békekölcsönöket az 1970-es évek elején névértéken visszafizették, amely a kibocsátáskori érték töredéke volt.

⁵⁷ Borsodnádásd – Lemezyár krónikája 1949. 3. o. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

⁵⁸ Az 1950. június 19-én kelt kihallgatási jegyzőkönyv szerint. ÁBTL 3.1.9. V-85112. 10. o.

⁵⁹ Révai József (1898–1959.): kommunista politikus, miniszter, író, publicista, Kossuth-díjas. Alapító tagja volt az 1918 őszén megalakult KMP-nek, kezdetől fogva munkatársa a *Vörös Újságnak*. A Tanácsköztársaság idején elméleti munkákat jelentetett meg, a bukás után emigrált. 1930. december 31-én letartóztatták és három év börtönre ítélték. Kiszabadulása után Prágába, majd a Szovjetunióba ment, 1937 elejéig a Kominternben dolgozott. A Nagy Honvédő Háború idején a Kossuth-rádió munkatársa volt. Részt vett a magyar hadifoglyok antifasiszta nevelésében, munkatársa az *Igaz Szó* c. antifasiszta hadifogolylapnak. Tagja volt a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd az államfői jogokat gyakorló három tagú Nemzeti Főtanácsnak. 1945-től a kommunista pártlap, a *Szabad Nép* főszerkesztője volt 1950-ig. 1949 és 1953 között népművelési miniszter, a kultúrpolitika irányítója lett. 1956 után az MSZMP Központi Bizottságának tagja. Egy József Attila-tanulmány tervén dolgozott, amikor 61 éves korában Balatonaligán utolérte a halál.

⁶⁰ Révai a Párt Központi Vezetőségének 1950. június 1-jei ülésén elmondott beszédét június 6-án tette közzé a *Szabad Nép*.

⁶¹ ÁBTL 3.1.9. V-85112. 33. o. Sellye bűnjeljegyzékén mindössze 6 kanadai dollár és 91 USA dollár szerepelt.

⁶² Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete, később Katolikus Ifjak Országos Egyesülete: hitbuzgalmi és szociális segítő szervezet munkásfiatalok, inasok, fiatal segédmunkások támogatására. 17-25 éveseket vettek fel tagjaik közé. Székházuk előbb a Budapest VIII. Mikszáth Kálmán téren, majd a IX. Gát u. 6. sz. alatt volt, melyekben Munkásifjú Akadémia is létezett. Valláserkölcsi nevelés mellett több tanoncotthont szerveztek a kallódó fiatalok segítésére. A munkásfiatalok számára újságíró tanfolyamokat, filmes szakkört, vezetőképző táborozásokat, sporteseményeket, lelkigyakorlatokat, tanoncmunka-kiállításokat, kétéves Munkásifjú Akadémiát szerveztek. 1942-ben 180 csoport létezett 7000 taggal. Rajk László belügyminiszter a 254.231/1946. BM sz. rendelettel feloszlatta, otthonaikat államosították, vezetőit (Hollai Ferenc, Doszpot István, Ragoncsa István) internálták. Főtitkárát, Ikvay Lászlót 1952. augusztus 29-én letartóztatták és szervezkedés büntette miatt tíz év börtönre ítélték. 1956-ban szabadult, majd 1961 februárjában újra letartóztatták és hat év börtönre ítélték.

⁶³ Idézi: Vörös Géza: Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig. In: Betekintő 2010/2. sz. http://www.betekinto.hu/2010_2 (Utolsó lekérdezés: 2015. november 11.)

⁶⁴ Jámbor Árpád Pesterzsébeten született 1922. november 23-án. Szabadkai származású apja az első világháború előtt a MÁV-nál volt mozdonyvezető. A háború után Budapesten telepedett le és tanult szakmájában, lakatosként, illetve villanszerelőként helyezkedett el. 1919-ben vörös katona volt és az ún. Ötszázas Tanácsnak a tagja. A második világháború alatt a Partizán Szövetség igazolt tagja volt. Nyugdíjazása után házfelügyelő lett. 1945-ben mind a hat gyermeke belépett a Pártba; két lány a belügyminisztériumban dolgozott közülük, az egyik fiú a néphadseregben szolgált, a másik, Jámbor József az államvédelemnél, éppen az egyházi elhárítás helyettes vezetőjeként.

Jámbor Árpád 13 évesen kifutófiú volt, majd 1942-től a soroksári úti fegyvergyárban betanított munkás. 1941-től a kommunista párt tagja. 1943. február 28-án a rendőrség letartóztatta kommunista agitációs tevékenységért és háborúellenes röplapok terjesztéséért. Büntetését 1944. november 14-től különböző német koncentrációs táborokban töltötte. Dachauból tért haza 1944 szeptemberében. Rá egy hétre a belügyminisztérium pártbizalmija volt, szeptember 22-én alhadnagynak, 1949-ben századosnak nevezték ki. 1951-ben léptették elő őrnaggyá és beosztották az egyházi alosztályhoz. 1955-ben Piros László belügyminiszter alezredessé léptette elő. A forradalom alatt a szovjet csapatokkal vonult Budakeszi térségébe és november 4-én részt vett Budapest „visszafoglalásában” – ahogy ő nevezte. Jutalmul a politikai nyomozó főosztály helyettes vezetője lett. 1957 nyaratól a kémelhárító osztály helyettes vezetője. Munkájáért többször kitüntették: 1948-ban a Köztársasági

Érdemrend ezüst fokozatát, 1955-ben a Fegyverrel a Hazáért Emlékérmét és a Kiváló Szolgálati Érdemrendet, 1957-ben a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmét kapta meg többek között, 1961-ben szovjet állambiztonsági kitüntetés is kapott. Karrierje egyszer bicsaklott meg, amikor sógorát, Réh Alajost, aki egyébként a politikai rendészeti osztály századosaként dolgozott, Péter Gábor-ügyében letartóztatták. Jámbor nem maradhatott az államvédelem kötelékében, fizikai munkásként helyezkedett el és elvégezte az esztergályos tanfolyamot. 1954. február végén került vissza a belügyminisztériumba. Életrajzát az ÁBTL 2.8.1. BM Közp. (Személyzeti Csoportfőnökség Nyilvántartási Osztálya) 2324. sz. irata őrzi.

⁶⁵ Földes György 1953 és 1956 között irányító szerepet töltött be az államvédelem klerikális reakció ellen harcoló szervezeti egységében. 1931-ben született Budapesten, édesapja raktáros, édesanyja varrónő volt, egyetlen testvére 1942-ben munkaszolgálatosként eltűnt a keleti fronton. Műszerésznak tanult Fuchs Emil VIII. kerületi, Baross utcai üzemében, majd 1947-ben az MKP VII. kerületi pártszervezetének javaslatára a Budapesti Rendőregyesületbe került adminisztrátornak, ahol ellátta a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége titkári teendőit is. 1945 decemberétől lett tagja a kommunista pártnak. A belügyminiszter 1948. szeptember 17-én kelt rendeletével Földest próbarendőrként a III. alosztályhoz, vagyis az egyházi elhárításhoz osztotta be. 1949-ben alhadnagygyá, 1951-ben hadnagygyá, 1952-ben főhadnagygyá léptették elő. Tíz éven át dolgozott a belső reakció elleni munkaterületen, azon belül az egyházi vonalon végzett hálózati operatív tevékenységet. Közben Idegennyelvi Főiskolát vezetett olasz szakon. Önéletrajza szerint 1956-ban részt vett a BM központi épületének védelmében, majd a szovjet csapatokkal együtt a forradalom felszámolásában. 1956. december 5-én megsebesült. 1958-ban került át a hírszerzéshez, ahol olasz, illetve vatikáni területen 13 évig dolgozott. 1979-ben nevezték ki rendőr ezredessé. 1989. január 31-ig, nyugdíjazásáig volt a Belügyminisztérium állományában. Kilenc alkalommal kapott magas állami kitüntetést vagy dicséretet. Nős, egy gyermek édesapja. ÁBTL 2.8.2.1.-1072. sz. irat és Vörös Géza: Egyházüldözök arcképcsarnoka. http://www.betekinto.hu/2015_2_voros és https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:1936184722716753::NO::P5_PRS_ID:1036801 (Utolsó letöltés: 2015. november 24.)

⁶⁶ ÁBTL 3.1.5. O-11959/12. sz. irat, a Lombardisták nevű objektumdossziében. „Baba” rendszeresen jelentett Bulányi Györgyről, aki a szabadulása után felkereste az akkor már háromgyerekes családját. „Baba” helyrehozhatatlanul sérült és korán meghalt attól, amire rákényszerítették. A halálos ágyánál Bulányi atya szolgáltatta ki neki a szentséget.

⁶⁷ Sándor István Szőke György (1914–1980) rendtársa, szalézi szerzetes pap révén került a Budapest, IX. kerület Gubacsi úton lévő, száz százalékban szovjet tulajdonú Persil-gyárba. A gyár 1950-ben 94 munkást foglalkoztatott, közülük 30 szakmunkás, 46 betanított munkás és 18 segédmunkás volt. A cégszolgálatok: MNL – MOL XXIX.–K–136. 84. doboz.

1950 után Szőke György itt dolgozott, illetve Pestszentlőrincen volt káplán. ÁBTL-3.1.9. V-103455/4/64. sz. dokumentum.

A Henkel-cég 1927 óta volt jelen Magyarországon és Persil Kft. néven működött a Gubacsi úton Budapesten, ahol Sándor István álnéven dolgozott. Az államosítást követően Tisztaság Mosópor Gyárként üzemelt tovább, majd 1959-ben beolvadt a rákospalotai Növényolaj-ipari és Mosószergyártó Vállalatba, s ezzel a Henkel önálló magyarországi gyártótevékenysége megszűnt.

⁶⁸ 4.353/1949. (268) M. T. szám alatt.

⁶⁹ Vörös Géza: Egyházüldözök arcképcsarnoka. http://www.betekinto.hu/2015_1_voros#_edn87 (Utolsó letöltés: 2015. november 24.)

⁷⁰ Bulányi György és társai pere 1952. december 9-11. között zajlott a Budapesti Megyei Bíróságon Jónás Béla bírósági elnök és Alapy Gyula ügyész közreműködésével. Bulányi Györgyöt a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése bűntette miatt életfogytiglani börtönre, Juhász Miklóst, a piarista hittudományi főiskola tanárát és Török Jenő piaristát 12-12 évre, Lakos Endre hittanárt és Ikvay László nógrádszécsényi káplánt 10-10 évre, Sigmond Ernő hittanárt 8 évre, Boross-Braun István balaton-szabadságtelepi lelkigyakorlatos lelkészt és Jolsvai Hedviget, a Katolikus Dolgozó Leányok Szövetsége titkárnőjét 7-7 évre, Vadas Szaléza szerzetesnőt és Sötér Tibor szerzetest 6-6 évre, Eglis István világi papot 3 év börtönre ítélték.

⁷¹ ÁBTL 4.1. A-2126/134. 6., 8. és 9. o.

⁷² Zana Albert 1931. augusztus 8-án született Budapesten. Apja kereskedő volt, majd továbbszolgáló őrmester a Horthy-hadseregben. A háború után apját a Népbíróság elítélte, szülei elváltak, ezért édesanyjával a Városmajorból Rákospalotára költözött, ahol Papp József cipésmesternél inaskodott. Itt ismerkedett meg a szaléziakkal, akikhez a környékbeli kamaszgyerekek rendszeresen jártak délutánként és hétvégeken kikapcsolódni, játszani és lelki életet élni. Sándor Istvánnal is itt, a rákospalotai szalézi oratóriumában került közelebbi barátságba.

⁷³ Szívgyárda: 1920-1948 között működő, Jézus Szentséges Szívét tisztelő és Jézusért apostolkodni akaró 6-14 éves katolikus fiúk és leányok szervezete, a Jézus Szíve Szövetség gyermek tagozata. Célja a valláserkölcsei és hazafias nevelés elmélyítése, a családi életre, a munkára és a kötelességteljesítésre nevelés. Szervezete a korabeli

szokást követte: egy-egy osztály szívgárdistái szakaszt alkottak élükön a szakaszvezetővel. A szakaszok alkották a gárdacsapatot, ennek élén a felnőtt csapatvezető állt, akik részben hitoktatók, részben tanítók, tanítónők és szerzetesek voltak. Az 1940-es évek elején taglétszámuk kb. 300 ezer fő volt.

⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9858.

⁷⁵ Uo. „Aurél” fedőnevű ügynök kilétére vonatkozóan nem maradt meg irat. A másik feljelentő a 25 éves Győri Tibor, a kommunista MDP-tagja, a MÁV Magasépítési Vállalat hegesztője volt.

⁷⁶ Uo. A pártórségnél még Olimpia márkájú és Uránia nagykocsis irodai gépek voltak.

⁷⁷ ÁBTL 3.1.9. V- 103455/1. 53-59. o.

⁷⁸ Eredeti nevén Zöld Hordó Vendéglő az újpesti Árpád út 106. szám alatt, a Virág utca kereszteződésénél. 1948 után hívták Pokol Csárdának. A Clarisseum az Árpád út 199. szám alatt van.

⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103455/3. 183. o.

⁸⁰ Pokorni János szóbeli közlése 2013. április 23-án. Ezt Zana Albert kihallgatási jegyzőkönyvei is megerősítik.

⁸¹ http://www.archivnet.hu/politika/rakosi_matyas_hatvanadik_szuletesnapjanak_megunneplese.html (Utolsó letöltés: 2016. február 1.)

⁸² Stéphane Courtois, Nicolas Werth, JeanLouis Panné, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, Andrzej Paczkowski: A kommunizmus fekete könyve. Büntény, terror, megtorlás. Budapest, 2000, Nagyvilág. 856 oldal. Az eredeti kiadás francia nyelven, Le Livre noir du communisme címen, 1997 novemberében jelent meg. Courtois szerint a kommunizmus nürnbergi perével adós a világ, mert egyes kommunista államok kimerítették az emberiség elleni büntett és a háborús büntett fogalmát. A könyv kritikusai kevésbé bírálják az abban szereplő tényeket, annál inkább Courtois aktuálpolitikai célzatú ideologizálását.

⁸³ <http://www.munkataborok.hu/recsk/1> (Utolsó letöltés: 2015. november 27.)

⁸⁴ Ez a szám a következő részadatokból tevődik össze: a polgári lakosság halálózása, benne a harci cselekmények és a sortüzek áldozatai és a sebesülthalálozás 8000-10.000 fő. A felkelők halálózása 2000-3000 fő. A megtorlás halálos áldozatainak száma, a kivégzések, az önmagukat megadó vagy menekülő forradalmárok halálózása, a bírói ítélet nélkül, illetve a büntetésvégrehajtás során meghaltak 3500-5000 fő. A szovjet és magyar katonai halálozás, függetlenül attól, melyik oldalon haltak meg, a sebesülthalalózásokkal együtt 5000-6000 fő. Forrás: <http://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/az-1956-os-forradalom-es-szabadsagharc-20000-halottjarol>. (Utolsó letöltés: 2015. november 27.)

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Susa-Molnár, 2004. 246. o. Különlenyomat.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Ádám, 2001. 13. o.

⁸⁹ Rákosi néprádiói 1949-1952 között négy típusban gyártott (313, 313B, 115A, 115B) Orion és Philips készülékek voltak.

⁹⁰ Pokorni János közlése a 2013. április 23-i életútinterjú alkalmával.

⁹¹ A börtönszengben nevezték így a letartóztatás okát.

⁹² ÁBTL 1.5. VI/1. 5. doboz. 23. o.

⁹³ Uo. 9. o.

⁹⁴ ÁBTL 3.1.9. V-103455/1. 45-49. o.

⁹⁵ Ádám László kihallgatási anyagában Sándor István szóban forgó lakhelye az Imre utca 4. sz. alatti házban volt. ÁBTL 3.1.9. V-103455/3. 50. o.

⁹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-103455/1. 75-77. o.

⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-103455/3. 50-51. o.

⁹⁸ Ádám, 2001. 15. o.

⁹⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103455/4. 24-26. o.

¹⁰⁰ Uo. 31-32. o.

¹⁰¹ Uo. 169. o.

¹⁰² Uo. 177. o.

¹⁰³ Uo. 178. o.

¹⁰⁴ Uo. 22. o.

¹⁰⁵ Ari Lászlóval készített interjú alapján. 2013. október. A hangfelvételt a Don Bosco Szalézi Társasága Archívuma őrzi.

¹⁰⁶ ÁBTL 3.1.9. V-103455. 35-40. o.

¹⁰⁷ ÁBTL 3.1.9. V-103455/2. 37-39. o.

¹⁰⁸ Uo. 40. o.

¹⁰⁹ Ispánki Béla elbeszélése szerint 1948. december 6-án a szomszédos alagsori cellában dr. Beresztóczy Miklóst verték derékszíjjal az örök, mert a cipőjébe végezte el szükségletét, mivel nem engedték ki WC-re. A kétségbeesett kiáltozásra lejött a földszintről Guzi Imre fogdaparancsnok és utasította őket, hogy hagyják abba a verést. Ispánki, 1995. 84. o.

¹¹⁰ A per mindkét, még élő elítélte, Ari László és Pokorni János is a 2013-ban, több alkalommal felvett interjúkban megerősítették erre vonatkozó személyes tapasztalatukat. A veréseken és az éhezésen kívül a homlokkal falhoz állítás, közben hátulról bokarugdosás gyakori módszerek voltak.

¹¹¹ Bővebben lásd.: Kahler, 2013. 125-147. o. és Fleck, 2001.

Kahler Frigyes a koncepciók perki jogi háttéréről és a pszeudojogról írja: „...a jogi fogalmakat politikai fogalmakkal helyettesítették. Pl. a „jogellenesség” klasszikus büntetőjogi fogalma helyére lépett a „reakció” teljesen parttalan politikai fogalma, amely az adott időszakban mindenkit jelentett, aki nem volt kommunista, vagy a kommunista politika támogatója. Így egy egész másodlagos normarendszer alakult ki. Mindez oda vezetett, hogy a népbíróság kimondta: jogellenesség nélkül is el lehet ítélni bárkit, ha magatartása a hatalom ellenére van. Más szóval, a büntetőjogi bűnösséget a politikai bűnösség váltotta fel, amelyhez nem kellett a jogellenes magatartás, csupán a „reakció” gondolkodás, s ez egyenlő volt azzal, hogy valaki nem támogatta a kommunista hatalmat. Meg kellett teremteni egy olyan normarendszert, amelyben minden ellenőrzés és fék nélkül érvényesül a pártakarat. Ez volt a másodlagos normarendszer (a pszeudojog), amelyet a párthatározatok és az elvárások töltöttek ki tartalommal. Az élet minden területén érvényesülő pszeudojog a büntetőjog és a büntetőeljárás területén volt talán a legpusztítóbb. Elsősorban az izgatás és lázítás tényállása volt alkalmas a hatalom önkényének kiszolgálására. Ezek a tényállások az „alapintézmény” meg nem határozott fogalmának beiktatásával kitöltetlen csekket adtak a hatalom kezébe és szabad folyást engedtek az önkénynek...” (133. o.) Fleck Zoltán az államszocializmus kettős jogi valóságáról, azaz a teljes jogtalanságról és az ideológiai konstrukcióként létező homlokatjogról ír.

¹¹² A Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke hallgatói számára készült gépelt „kézirát”-ban dr. Rédei Miklós rendőr alezredes a hálózat fogalmát a következőképpen határozza meg: „Az állambiztonsági szervek titkos segítőitársainak összessége.” A 35 oldalas jegyzet szerint a Tmt rövidítésű titkos munkatárs az állambiztonsági szervek kipróbált tagja, elvi és hazafias meggyőződésből végzi munkáját, a legbonyolultabb hálózati feladatok teljesítésére alkalmas. A Tmb rövidítésű titkos megbízott szintén elvi és hazafias meggyőződésből dolgozik konkrét hálózati funkció betöltésére. Velük szemben az ügynök, terhelő vagy kompromittáló adatok, illetve anyagi érdekeltség alapján vesz részt a hálózati munkában.

¹¹³ Ádám atya visszaemlékezésében (Carmen miserabile) leírta, hogy a nem alvások miatt gyakran vizionált, egyszer a cella padlóján Leonardo Utolsó vacsoráját látta. Ádám, 2001. 16. o.

¹¹⁴ Dr. Ganczaugh Béla hivatalból kirendelt védőről van szó, aki a pasaréti ferences közösséghez kötődött, és aki rábeszélte Ádám Lászlót a fellebbezés visszavonására, hogy elkerülje a másodfokon várható legsúlyosabb ítéletet, azaz a halálbüntetést. Így az elsőfokú ítélet vált jogerőssé. Ő védte korábban Sellye Vince tartományfőnököt is.

¹¹⁵ Uo. 25-26. o.

¹¹⁶ *Szabad Nép* 1952. október 29. 1. o.

¹¹⁷ Hadtörténeti Levéltár jelzet nélkül és Don Bosco Szalézi Társasága Archívuma Sándor István boldoggá avatási iratanyagában.

¹¹⁸ Pokorni János közlése a 2013. április 23-i életútinterjú alkalmával és Ádám, 2001. 29. o.

¹¹⁹ Ádám, 2001. 29. o.

¹²⁰ Demény Pál (1901–1991): Budapesten született polgári családban. 1919. február 13-án belépett a KMP-be. A Tanácsköztársaság idején a VII. kerületi ifjúmunkások vezetője, belépett a Vörös Hadseregbe, ahol tüzerként szolgált. 1919 decemberétől a Richter-féle vegyészeti gyárba került, 1920-21-ben Bécsben a Technische Hochschule levelező hallgatójaként vegyészeti tanult, de 1921 augusztusában forradalmi szervezkedésért letartóztatták. Szabadulását követően az ún. Demény-Rudas-frakció fokozatosan eltávolodott a hivatalos kommunista mozgalomtól. 1925-ben belépett az MSZDP-be, ahonnan 1932-ben kommunista nézetei miatt kizárták. A két világháború közötti időszakban az Alkoholellenes Munkásszövetséget, a Természetbarátok Turista Egyesületét, a Munkás Testező Egyletet és a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesületét szervezte meg. 1938-ban háborúellenes röpcédula terjesztésért perbe fogták és két évre ítélték. A szegedi börtönben egy ideig Rákosi Mátyással együtt raboskodott. A háború alatt zsidókat és más rászorulókat bűjtatott. 1946. július 7-én a Budapesti Népbíróság népellenes büntett vádjával négy év hat hónap kényszermunkára ítélte. 1953-ban szervezkedés vezetésének vádjával újabb tíz évre ítélték. 1956. október 13-án szabadult. 1956 után az Országos Fordító Irodánál dolgozott, 1967-ben nyugdíjazták. 1989 őszén belépett az MSZP-be, és az 1990. évi választásokon a párt országos listájáról országgyűlési képviselővé választották. Visszaemlékezései 1988-ban *A párt foglya voltam* címmel jelentek meg.

¹²¹ Uo.

¹²² ÁBTL 2.1. X/30/2. sz.

¹²³ ÁBTL 2.1. X/2. sz.

¹²⁴ Az általa írt jelentések az ÁBTL 3.1.2. M-37857/3. számon kutathatók.

¹²⁵ A honvédelmi miniszter a HM. 12.589/ eln.kik.csfség.-1947. számú rendeletével 1947. október 1-jével Honvéd Kossuth Akadémia felállítását rendelte el. Olyan tiszti és tiszthelyettesi kar kiképzését tűzte ki célul,

amely Kossuth szellemében harcos védelmezője a magyar népnek és a magyar demokráciának. A hallgatók sorába a katonai pályát élethivatásul választó fiatalokat várták.

¹²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-105759. 19-20. és 25-26. o.

¹²⁷ Ispánki, 1995. 77. o.

¹²⁸ Uo. 63. o.

¹²⁹ Az Alkotmány 1949 és 1989 között számos módosításon esett keresztül, 1972-ben pedig új, egységes szerkezetbe foglalták. 1975-ben öt évre emelték fel a képviseleti szervek megbízatásának idejét. 1984-től Alkotmányjogi Tanács működött, amelynek feladata a jogalkotás alkotmányosságának ellenőrzése volt, így a mai Alkotmánybíróság elődjének tekinthető. 1985-től az Országgyűlés titkos szavazással választotta meg az országos listán bejutott képviselők megüresedett helyére az új képviselőt. 1987-ben kizárták a NET törvényerejűrendelet-alkotási jogát azokban a tárgykörökben, ahol az Országgyűlésnek törvényalkotási hatásköre volt. 1989-ben az Alkotmányon alapvető, gyökeres módosítást hajtottak végre, amelynek eredményeképpen Magyarország államberendezkedése modern demokráciává alakult. A megváltoztatott alaptörvény jogi-formai szempontból az 1949-es alkotmány (1949. évi XX. törvény) módosított változata volt, ám tartalmát tekintve szinte teljesen, csaknem 80 százalékban megújított dokumentum volt. A rendszerváltó dokumentumként is emlegetett alaptörvény jóváhagyta a parlamentáris kormányformát, rendezte a központi állami szervek feladatait és hatáskörét, meghatározta egymáshoz való viszonyukat. Létrehozta az alkotmányvédelem legfőbb szervét, a széles hatáskörrel bíró Alkotmánybíróságot, az Országgyűlés pénzügyi-gazdasági ellenőrző szervét, az Állami Számvevőszéket és az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tisztségét. Biztosította továbbá a többpártrendszer kiépítéséhez szükséges jogi eszközöket, lehetővé téve az alkotmányos kereteket betartó pártok megalakulását és működését. Törölte a korábbi változatban leírtakat a "munkásosztály marxista-leninista pártjának vezető szerepéről", s külön szabályt alkotott arról, hogy politikai párt közvetlenül ne gyakorolhasson közhatalmi funkciót. A gazdasági rendszerrel foglalkozó paragrafusok egyenlő védelemben részesítették a köz- és magántulajdont, s a versenysemlegesség alapján támogatták a vállalkozásokat. Ez a módosítás 1989. október 23-án lépett hatályba és általánossá tette a közvetlen választás intézményét, megvalósult a jogállamiság, érvényesült a hatalommegosztás elve és az emberi jogok biztosítása (szólás-, sajtó-, vallás-, egyesülési, gyülekezési szabadság). Az Alkotmány bevezetőjében ideiglenes jellegű alkotmányként definiálta magát, azaz „hazánk új Alkotmányának elfogadásáig” volt érvényben. A második Orbán-kormány megalkotta Magyarország új Alkotmányát, melyet az Országgyűlés 2011. április 18-án fogadott el, és 2012. január 1-jén lépett hatályba.

¹³⁰ A klerikális reakció népi demokráciánk ellensége c. anyaghoz egy 7 oldalas megyei irat. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár Lsz.: 2003.64.

¹³¹ Uo. 5. o.

¹³² Uo.

¹³³ Kiss-Soós-Tabajdi, 2012. 95. o.

¹³⁴ ÁBTL 4.1. A-1364/3.

¹³⁵ Uo. 82. o.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Uo. 110-111. o.

¹³⁹ ÁBTL 4.1. A-3016/7. 3. o.

¹⁴⁰ Uo. 6. o.

¹⁴¹ A levéltári forrást idézi Bánkuti, 2010. 377. o. (MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 24. ö. e. 39.)

¹⁴² Bánkuti, 2010. 375. o.

¹⁴³ Sellye Vince 1950. május 24-i tartományfőnöki körlevelében. 1950/III. Don Bosco Szalézi Társasága Tartományi Archívum.

¹⁴⁴ A szöveget idézi Vörös Géza: Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig. In *Betekintő*. 2010/2. <http://www.betekinto.hu/taxonomy/term/101> (Utolsó letöltés: 2015. december 21.)

¹⁴⁵ A levéltári forrást idézi: Kiss-Soós-Tabajdi, 2012. 21. o. (MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 82. ö. e. 20-21.)

¹⁴⁶ Részletesen lásd.: Vörös, 2010.

¹⁴⁷ ÁBTL 4.1. A-3841. sz. irat. Dr. Rédei Miklós rendőr alezredes által 1973-ban írt 35 oldalas „tankönyv” és a BM kiadásában 1980-ban megjelent Kéziszótár Gergely Attila rendőr alezredes összeállításában.

¹⁴⁸ Részletesen leírja Boros Vincéné rendőr őrnagy a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke számára 1973-ban. Egy 1956. augusztus 22-én született Minisztertanácsi határozat jogosította fel a Belügyminisztériumot arra, hogy a nemzetközi és a belföldi portaforgalomban titkos ellenőrzést folytasson. A konspirált munkát a BM III/3. osztálya és területi szervei, a megyei rendőrkapitányságok végezték. Magyarországon egy nemzetközi tranzit hivatal volt, ahova az összes külföldre menő és onnan jövő levél és csomag érkezett. Ez Budapesten a 72. számú postahivatal volt. ÁBTL 4.1. A-3844.

¹⁴⁹ MNL VML XII. 7./1. doboz 8. o.

¹⁵⁰ A Szalézi Társaság Magyar Rendtartományának Névtára, Budapest, 1950. címet viselő, az 1949-1950, az 1951. és az 1963. évekről egybekötött kimutatásokat tartalmazó kötetet Havasi József atya bocsátotta rendelkezésemre. A továbbiakban: Szalézi Névtár.

¹⁵¹ ÁBTL 3.1.5. O-12372/2. és O-12372/3. Az ügyet 1961-ben Misszió fedőnéven vizsgálták tovább egészen 1964-ig.

¹⁵² Részletesen lásd.: Bánkuti, 2011. 184. o.

¹⁵³ 1962. augusztus 1-jén készült el az ügynök tanulságos kivonási terve. Eszerint az ügynököt is ki kell hallgatni és mesterséges zűrzavart kell előidézni egy esetleg diszpozíció kilátásba helyezésével. Az ügynökkel egyetértésben meg kell vonni tőle határozatlan időre a hitoktatási engedélyét és határozott időre a kongruát. Ezzel egyidőben gondoskodni kell arról, hogy a B-ellátmányból (hálózati személyekre szánt belügyminisztériumi keret) megkapja a kongrua járandóságát. ÁBTL 3.1.5. O-12372/2. 326-327. o.

¹⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12372/2. 54. o.

¹⁵⁵ ÁBTL 3.1.5. O-18891/3. 187. o.

¹⁵⁶ A Quadragesimo anno szociális enciklikát XI. Piusz pápa jelentette meg 1931. május 15-én. Elnevezése arra utal, hogy negyven évvel korábban látott napvilágot XIII. Leó pápa Rerum novarum körlevele, amely szintén társadalmi, gazdasági kérdésekkel foglalkozott.

¹⁵⁷ A jelenleg hivatalban lévő Barack Obama elnök 2009. január 20-án Lincoln beiktatási Bibliájára tette a kezét az eskütétel alatt. A könyvet felesége, Michelle Obama tartotta. A Bibliára esküdni nem kötelező, de a legtöbb elnök ezt teszi. 1933-ban Franklin D. Roosevelttel vezette be azt a szokást, hogy az elnök a beiktatás reggelén istentiszteleten vesz részt.

¹⁵⁸ ÁBTL 4.1. A-2010

¹⁵⁹ Uo. lapszámzás nélkül

¹⁶⁰ Uo.

¹⁶¹ Események a szalézi életben címmel írta le az illegálitás alatt történeteket Kiss József szalézi testvér. A géppel írt 49 oldalas naplószerű „historia domus” az 1953-1971 közötti évekről számol be. Havasi József atya bocsátotta rendelkezésemre 2015. június 3-án.

Kiss József (1900–1987) a Tolna megyei Györe községben született. Szentkereszten volt novícius. 1924-ben tett fogadalmat. Házi munkás, felügyelő, kántor, korrektor és krónikás volt. 1950 után kántorként működött több helyen. Nyugdíjasként Budapesten a Dugonics utcában élt igazi szerzetesi szegénységben; igénytelenül és mindig szolgálatkészen. A szalézi Nekrologium ennyit tartott érdemesnek feljegyezni róla - a legtöbbet, ami egy szerzetesről elmondható.

¹⁶² Zarándokúton címmel írta meg a 117 gépelt oldalt tartalmazó önéletrajzát, melyet Roboz Etelka szalézi nővér gépelt. Az 1974-ben készült iratot a szalézi archívum őrzi.

¹⁶³ Uo. 36. o.

¹⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-103455/3. 34-35. o.

¹⁶⁵ Dr. Sellye Vince levele a szombathelyi püspökhöz. SZEL, Kovács Sándor püspök hagyatéka, 1948. november 10-én kelt levél.

¹⁶⁶ SZEL, Kovács Sándor hagyatékában külön jelzet nélkül. Az ÁEH-nek megküldött jelentés szerint 1951. augusztus 30-án.

¹⁶⁷ SZEL, Kovács Sándor hagyatékában külön jelzet nélkül.

¹⁶⁸ Edelényi, 1974. 36. o.

¹⁶⁹ Ádám, 2001. 56. o.

¹⁷⁰ Bardócz Ernő 1919-ben született Budapesten. 1943-ban szentelték pappá Vácott. Mielőtt plébános lett a Clarisseumban káplán és hitoktató volt Gyömrőn, Monoron, Romhányban, Pesterzsébeten, Pestlőrincen. Húsz évet szolgált a szaléziak egykori tartományfőnökségi templomában. Innen az Újpesti Egek Királynéja Főplébániára került. Később tb. kanonokká nevezték ki. 1986-ban hunyt el.

¹⁷¹ Brunáry Ferenc 1904. november 2-án született. Vácott szentelték pappá 1927-ben. 1936-1939 között Fülöpszálláson volt lelkész. 1939-től Váchartyánban volt plébános, innen került az Újpest-Kertvárosi Szent István Király plébániára 1947. január 1-jén.

¹⁷² Ádám László a Clarisseum első igazgatója, 1928-tól a Don Bosco nyomda vezetője. A Clarisseumban szolgált akkor is, amikor az ÁVH elvitte. Szombathelyen közel húsz évet szolgált igazgatóként, majd plébánosként 1929-1939 között. Ő építette az 1938-ban felszentelt Szent Kvirin-templomot, hazánk máig legnagyobb szalézi templomát. A felszentelést 1938. június 4-én Hlond Ágoston lengyel szalézi bíboros végezte.

¹⁷³ ÁBTL 3.1.5. O-18891/3. 374. o.

¹⁷⁴ Uo. 121/a

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Uo. 375. o.

¹⁷⁷ Bővebben lásd: Tabajdi Gábor: Kis állambiztonsági topográfia: titkos lakások Budapesten 1956–1978. http://www.betekinto.hu/2010_4_tabajdi (Utolsó letöltés: 2016. január 8.)

¹⁷⁸ ÁBTL 3.1.5. O-18891/3. 187-188. o.

¹⁷⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14963/6-A. 252-253. o.

¹⁸⁰ ÁBTL 3.1.2. M-18504. 152-159. o.

¹⁸¹ Az 1950-es megyerendezés következtében Komárom-Esztergom megyéből Komárom megye lett.

A belügyminiszter e két rendeletben (5.201/4/II-1/1950. (I.29.) B.M. és 5.201/11/II-1/1950. (III.12.) B.M. rendeletek) hajtotta végre a minisztertanács által ráruházott feladatokat. Az elsőben tíz, az utóbbiban kilenc új megye megalakításáról intézkedett február 1-jei illetve március 16-ai hatályba lépéssel. Az 1950-es megyerendezés a tanácsrendszer magyarországi bevezetését megalapozó közigazgatási területi reform egyik eleme volt. Fő célja a szovjet mintára kialakítandó tanácsok számára alkalmas kereteket biztosító közigazgatási egységek létrehozása volt. A rendezés eredményeként az ország a korábbi 25 megye és 14 törvényhatósági jogú város helyett 19 megyére és Budapestre oszlott, vagyis e közigazgatási területi egységek száma mintegy a felére csökkent.

¹⁸² ÁBTL 3.1.2. M-18504. 159. o.

¹⁸³ Erdős Mátyás személyi dossziéja is az 1960-as évekre datálódik. Először 1948-ban került kapcsolatba az államvédelmi szervekkel a Mindszenty-per előkészítése kapcsán. Amikor 1952-ben mint lelki igazgatót és dogmatikatanárt a szemináriumról eltávolították, Epöltre került. Az állambiztonsági megfigyeléséről szóló anyagok itteni működése idején születtek. Több, a BM III/III-as csoportfőnökséghez tartozó hálózati személy jelentett róla hozzávetőlegesen 300 oldalon. Amikor Erdős Mátyás ezeket az iratanyagokat kézhez kapta, magánközlésben a következőket mondta: „A barátaim nevét találok meg benne, akik jelentettek rólam!”

Krajsovsky Gábor: Erdős Mátyás állambiztonsági megfigyelése. http://www.betekinto.hu/2014_2_krajsovsky (Utolsó letöltés: 2016. január 8.)

¹⁸⁴ ÁBTL 3.1.2. M-23117.

¹⁸⁵ Krajsovsky, 2014.

¹⁸⁶ ÁBTL 3.2.4. K-1526. 142-143. o.

¹⁸⁷ ÁBTL 3.2.4. K-1526.

¹⁸⁸ ÁBTL 3.1.2. M-27023/3. 29-32. o.

¹⁸⁹ Uo. 81. o.

¹⁹⁰ Hetényi Varga Károly (1932–2002): tanár, a papok és szerzetesek üldözésének fáradhatatlan kutatója. Pécsen végezte a gimnáziumot és a főiskolát, a komlói általános iskolában tanított. 1967-ben a politikai rendőrség letartóztatta, ezt követően rokkantságra hivatkozva nyugdíjazták. Írásai 1968-tól jelentek meg a *Vigiliában*, az *Új Emberben*, a *Keresztény Életben* és más lapokban. A rendszerváltás után *Papi sorosok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* címen jelent meg három kötete, melyekben az egyházmegyes üldözött papoknak állított emléket. Dokumentumgyűjteményét felajánlotta a Lénárd Ödön piarista atya által alapított kismarosi egyháztörténeti gyűjteménynek.

¹⁹¹ Brocardo Pietro (1912–2003), szalézi szerzetes, áldozópap. 1934-ben Pinerolóban, egy Torino melletti kis városban tett örökfogadalmat. 1938-ban Rómában szentelték pappá. 1952 és 1958 között a Pápai Szalézi Egyetemen tanított. 1972-től, egészen a haláláig a Rendfőnökségen dolgozott különböző területen: a kispapok képzésében, majd a kateketikában és főleg a lelkipásztorságban.

¹⁹² Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Könyvtára, Hetényi-Varga Károly dokumentumgyűjtemény.

¹⁹³ 1989. április 25-én kelt Budapesten.

¹⁹⁴ Don Bosco írta elő havonta egyszer az oratórium fiainak. Szentgyónással és áldozással tisztították meg lelküket, hogy készen álljanak arra, ha az Isten magához szólítaná őket. Befejezésül mindig elmondtak egy *Miatyánkot* és egy *Üdvözlégyet* azért, aki közülük elsőnek fog meghalni.

¹⁹⁵ ÁBTL 4.1. A-3016/19.

¹⁹⁶ Uo. 19. o.

¹⁹⁷ Uo. 17-18. o.

¹⁹⁸ Geréb Sándor eredeti neve Glück Sándor volt. 1927-ben született Pásztón. Négy polgárit végzett és kétéves pártfőiskolát. Utána szerezte meg a gimnáziumi érettségét. 1947 előtt a Ford Motornál volt autószerelő tanonc. Önéletrajza szerint 1956. november 9-én jelentkezett a karhatalomhoz, ahol 1957. februárig tevékenykedett. 1970-ben nevezték ki ezredessé, majd a BM III/III. Csoportfőnökség csoportfőnök-helyettese volt 14 éven keresztül. 1984-ben ment nyugdíjba. https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:13:2278511092967991::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:954526,ELETRAJZ (Utolsó letöltés: 2016. január 13.)

¹⁹⁹ ÁBTL 3.2.3. Mt-968/1. 78-79. o.

²⁰⁰ Vörös, 2012. http://mult-kor.hu/20121231_politikai_rendorseg_es_az_egyhaz?pIdx=6 (Utolsó letöltés: 2016. január 29.)

²⁰¹ A Segítő Szűz Mária Leányai Don Bosco Nővérek rendjét 1872-ben Don Bosco és Mária Dominika Mazzarello alapította az észak-olaszországi Morneseben. X. Piusz pápa jóváhagyásával a intézmény 1911-ben

pápai jogú lett. Apostoli célja az anyagi és/vagy lelki szükségben lévő lányok keresztény nevelése. Hazánkban 1937-ben telepedtek le a Vas megyei Olad faluban, majd Mándokon és Tény községben, végül 1947-ben Budapesten alapítottak házat. A padovai rendtartományhoz tartozó magyar közösség létszáma 1950-ben 9 volt. A Pesthidegkúton Roboz Etelka nővér vezetésével 1990-ben újjászerveződött közösség létszáma 13 fő volt, közülük nyolc fogadalmas nővér és öt jelölt. Ma 88 országban, öt kontinensen 15546 nővér tevékenykedik Don Bosco lelkisége szerint.

²⁰² Roboz Etelka 1939-ben született. 1956. május 31-én Edelenyi István vitte el a szalézi nővérekhez Óbudára, a Kórház utcába. A szülei előtt is titkolnia kellett, hogy FMA-nak készül. 1958. augusztus 5-én lett novícia. Közben Újpesten tanított. Abba a nevelőotthonba került, amely a volt szalézi tartományfőnökség épületében, a Clarisseumban volt. Később elvégezte az ELTE matematika szakát esti tagozaton. A Megyeri úti Általános Leányiskolában tanított matematikát. Edelenyi atya 1974-ben készült önéletírását ő gépelte. Ma a Don Bosco Nővérek pesthidegkúti rendházában él.

Életét bővebben lásd.: Rózsáné Czigány Enikő, 2013. 104-129. o.

²⁰³ ÁBTL 3.2.3. Mt-968/1. 51-52. o.

²⁰⁴ Uo. 52. o.

²⁰⁵ ÁBTL 3.2.4. K-1241. 9. o.

²⁰⁶ Uo. 8. o.

²⁰⁷ Uo. 81-83. o.

²⁰⁸ Uo. 90-91. o.

²⁰⁹ Uo. 94-95. o.

²¹⁰ Uo. 107-109. o.

²¹¹ Uo. 128. o.

²¹² Uo. 138. o.

²¹³ Békés Gellért 1915-ben Budapesten, a Józsefvárosban született. Bencés szerzetes, teológus, egyetemi tanár. 1932. augusztus 6-án lépett be a bencés rendbe, 1936-ban tett fogadalmat, 1938-ban szentelték pappá. 1940-1945 között gimnáziumi tanár volt Pannonhalmán. Emellett az Actio Catholica titkára, az ekkor szerveződő KALOT és KALÁSZ lelkésze is volt. A Nemzetközi Vöröskereszt lelkészeként részt vállalt a zsidók és más menekültek mentésében. 1945-1946-ban Kelemen Krizosztom főapát titkára, aki 1946-ban a római Szent Anzelm Egyetemre küldte tanítani. 1946-tól közel húsz évig a Magyar Bencés Kongregáció prokurátora, 1957-től 1991-ig a külföldön élő magyar bencések elöljárója, 1979-től 1983-ig a római Szent Anzelm Primásapátság perjele volt. 1992-ben hazatért Pannonhalmára, ahol a Pannonhalmi Területi Apátság általános helynökeként szolgált 1999-ben bekövetkezett haláláig. 1997-ben Széchenyi-díjjal tüntették ki.

²¹⁴ Szabó Ferenc a Zala megyei Kálócán született 1953-ban belépett a jezsuita rendbe. Francia és magyar irodalmat tanult Budapesten az Idegen Nyelvek Főiskoláján, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az 1956-os forradalmat követően elöljárói kérésére távozott az országból. Rendi tanulmányait a Leuven melletti eegenhoveni jezsuita főiskolán végezte 1957 és 1963 között. 1962-ben szentelték pappá Brüsszelben. 1967.01.01–1992.08.20. között volt a Vatikáni Rádió munkatársa. A negyedszázados munkájának tapasztalatait 2012-ben a Jézus Társaság Magyarországi Rendtartomány és a L'Harmattan Kiadó közös kiadásában megjelent *A Vatikán keleti politikája közéről* című könyvében írta meg.

²¹⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-968/1. 148. o.

²¹⁶ ÁBTL 3.2.4. K-1241. 19-23. o. „Narcisz” saját bátyjáról ezt írta: „*Bennünket kissé sajnál, bár már látja, hogy az életszínvonal itt is emelkedett, de KISZ-gyűlésre kell járni vagy materialista dumát kell bevágni, felvonulásra kell menni, nem mehetünk külföldre, nem jó pont, ha valaki vallásos, de igen jó pont, ha párttag. Sajnos megrekedt az 56 előtti idők emlékénel. Ugyanakkor utálja, hogy belőlük szovjet ellenes hősokeket csináltak, holott jól tudja, hogy ő csak egyéni kalandvágyból, szerencsepróbálásból ment ki.*”

²¹⁷ Uo. 369. o. és lábjegyzetben közölte Majsai Tamás, Beszélő, 2008. április, 13. évf. 4. sz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Eismereteimet-soha-senkinnek-nem-fedhetem-fel%E2%80%9D-2> (Utolsó letöltés: 2016. január 14.)

²¹⁸ Szőnyi Zsuzsanna: A Triznya-kocsmá. Magyar sziget Rómában. Bp., Kortárs Kiadó, 2006, 127., 235., 238., 241. o.

²¹⁹ Szalézi Névtár, 1951. 42. és 62. o.

²²⁰ Horváth M. Tünde – Düll Andrea – László János: Helyvesztésélmény és honvágy – egy „keserédes” jelenség környezetszichológija. http://www.eltereader.hu/media/2013/05/APA_2011_2.pdf (Utolsó letöltés: 2016. január 16.)

²²¹ ÁBTL 3.2.4. K-3389/1. 183. o.

²²² ÁBTL O-18891/3. 353. o.

²²³ Uo. 362. o.

²²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14963/6-A.

²²⁵ Uo. 254-255. o.

²²⁶ Uo. 246. o.

²²⁷ Pázmáneum magyar papnevelő intézetet Pázmány Péter érsek az esztergomi egyházmegye kispapjai számára alapította. 1900-ban épült fel mai épülete a Boltzmanngasse 14. sz. alatt. 1945 után menekültek, Magyarországról átutazó gyermekvonatok, kitelepített svábok is érkeztek ide. Az ötvenes évek elejétől az esztergomi főegyházmegye nem tudta ellátni a határon kívül maradt papjait. 1953. február 26-án a Vatikáni Államtitkárság a Pázmáneumot a bécsi érsek fenntartására bízta. 1963-tól nem volt növendéke. 1971. október 23-án hosszú szabadságvesztése után ide érkezett Mindszenty József bíboros, prímás, és élete hátralevő részét itt töltötte.

²²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14963/6-A. 247. o.

²²⁹ Uo.

²³⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14963/3-A. 243. o.

²³¹ Szerdahelyi, 2014. 94-95. o.

²³² ÁBTL 1.12.4. Jelentés a Jászberény városból nyugatra kiutazó személyek kapcsolatairól.

²³³ ÁBTL 3.1.5. O-14963/3-A. 248. o.

²³⁴ ÁBTL 3.2.4. K-2350.

²³⁵ ÁBTL 3.1.5. O-14963/6a

²³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-14963/8-A. 355. o.

²³⁷ ÁBTL 3.2.4. K-1526.

²³⁸ Havasi József közlése.

²³⁹ ÁBTL 3.1.2. M-35963. 138. o.

²⁴⁰ ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartások „Kuti”

²⁴¹ ÁBTL 3.1.2. M-42259. 193. o.

²⁴² ÁBTL 3.1.2. M-42259. 226-227. o.

²⁴³ ÁBTL 3.1.2. M-35963. 126. o.

²⁴⁴ Uo. 42. o.

²⁴⁵ A szükségét szenvedő egyház, keleti papi segélyezés szervezete. Werenfried van Straaten OPraem szerzetes hozta létre 1947-ben Belgiumban. A Szentszék 1984. április 7-én hagyta jóvá a világegyház nyilvános egyesületeként. Célja eredetileg a II. világháború után Kelet-Európából elűzött 14 millió német megsegítése volt. Később az egyházi lelkipásztori tevékenység támogatása azokban az országokban, ahol az Egyház üldözést szenvedett. 1964-ben az Ostprieesterhilfe mint jámbor egyesület pápai elismerést kapott, s közvetlenül a Szentszék alá rendelték, a székhely Rómába költözött, majd áttették Königsteinbe, Németországba. Az ezredforduló előtt 14 országban tartott fenn képviselőket, melyek Kelet-Európa és a harmadik világ több mint 100 országában nyújtottak segítséget.

²⁴⁶ Werenfried van Straaten 1934-ban Tongerlóban (Belgium) lépett be a premonstreiek közé. 1940-ben szentelték pappá. A háború alatt a Németországból menekültek javára gyűjtött élelmiszert, szalonnát, ezért kapta a Speckpater, 'Szalonnás Páter' gúnynevet. 1947-ban alapította meg a szovjet megszállás területén élő papság megsegítésére szervezetét (lásd.: előző jegyzet). 1950-ben 35 előregedett autóbust kápolnává alakíttatott, s elindította a „guruló kápolna” akciót, amely a menekültek lelki gondozása mellett a segélyeket is továbbította. 1962-ben a II. Vatikáni Zsinat tanácsadójaként Rómában közel 60 közép-európai püspökkel találkozott. XXIII. János pápa kérésére tevékenységét kiterjesztette Latin-Amerikára is.

²⁴⁷ „Zichy György” jelentett a lapról is.

²⁴⁸ Szőke, 1993. 127. o.

²⁴⁹ Utalás Efrajim Kishon (Hoffmann Ferenc) világhírű izraeli magyar író önéletrajzi ihletésű könyvére, melyben ezt írja: „*Kishont elvtárs – mondtam magamnak, amikor senki sem volt a közelben – ez a rendszer nemhogy megszabadította volna az emberiséget a problémáitól, hanem épp ellenkezőleg, intézményesítette a problémákat.*” Efrajim Kishon: *Hogy volt?* Officina Nova, 1992. 20. o.

²⁵⁰ ÁBTL 4.1. A-3016/7. 3. o.

²⁵¹ Uo. 56. o.

²⁵² ÁBTL 3.1.5. O-20034.

²⁵³ Uo. oldalszám nélkül.